

Gyekiczky Tamás

A MUNKA FEGYELEM JOGI
SZABÁLYOZÁSÁNAK TÁRSADALMI
HÁTTERE AZ 1952-ES ÉV
MAGYARORSZÁGÁN

1986

Szociológiai füzetek

40

Gyekiczky Tamás

**A MUNKA FEGYELEM JOGI
SZABÁLYOZÁSÁNAK TÁRSADALMI
HÁTTERE AZ 1952-ES ÉV
MAGYARORSZÁGÁN**

1986

**KIADJA A MŰVELŐDÉSI MINISZTERIUM
MARXIZMUS—LENINIZMUS OKTATÁSI FŐOSZTÁLYA**

TARTALOMJEGYZÉK

Felelős szerkesztő:
Somlai Péter

Szerkesztette:
Némedi Dénes

ISSN 324-492X
ISBN 963 673 377 5

KÉZIRAT GYANÁNT

A kiadásért felelős: Kérész Gyuláné
Megrendelve: 1986. július. Megjelent: 1986. november. Példányszám: 678
Készült: kisofszet eljárással, az MSZ 5601-59
és az MSZ 5602-55 szabvány szerint

86-1584 — Dabasi Nyomda, Budapest — Dabas
Felelős vezető: Bálint Csaba igazgató

Előszó	5
I. A VÁLLALAT ÉS A DOLGOZÓ VISZONYÁNAK JOGI SZABÁLYOZÁSA AZ ÖTVENES ÉVEK ELEJÉN	7
1. A vállalat és a dolgozó viszonyának munkajogi szabályozása	7
2. A büntetőjog színre lép	12
3. Összefoglalás	15
II. A MUNKAFEGYELEM PROBLÉMÁJÁNAK TÁRSADALOMTÖRTÉNETI HÁTTERE	17
1. A munkafegyelem néhány makroökonomiai összefüggése	17
2. Munkaerőgazdálkodás és munkafegyelem	20
3. A munkafolyamat és a munkaszervezet modernizációjának alakulása az ötvenes évek elején Magyarországon	23
4. A munkafegyelem értelmezése a munkaszervezeti modernizáció magyarországi sajátosságainak tükrében	27
III. AZ ELÍTÉLTEK TÁRSADALMI HELYZETE	29
IV. AZ ELÍTÉLTEK TERÜLETI, FOGLALKOZÁSI MOBILITÁSÁNAK JELLEMZŐI	34
V. A BÜNTETŐJOGI ELJÁRÁST KEZDEMÉNYEZŐ MUNKAHELYEK JELLEMZŐI	37
1. A munkahelyek ágazati, területi elhelyezkedése	37
2. A munkahelyek vezetőségének viszonya az elítéltekhez	37
VI. AZ ELÍTÉLTEK MUNKASZERVEZETI MAGATARTÁSA ÉS A MAGATARTÁSOK MOTIVÁCIÓI	39
1. A magatartások és motivációk típusai	39
2. A dolgozói magatartások, konfliktusvállalások néhány összefüggése	41
3. Az elítéltek társadalmi státuszának néhány összefüggése a munkaszervezeten belüli magatartásokkal és azok motivációival	41

VII.	A MUNKAFEGYELMI VÉTSÉGEK JOGI KEZELÉSE	43
1.	Bevezető	43
2.	A jogi szabályozás és az elítéltek társadalmi helyzete közötti összefüggések	46
3.	A jogi változócsoporthoz és a munkaszervezeti pozíciót jelző változók közötti összefüggések	47
VIII.	IDEOLÓGIAI ELEMELK AZ ÍTÉLETBEN	49
1.	Az ideológiai érvelés helye az ítélet szerkezetében	49
2.	Az ideológiai érvelések előfordulásának néhány társadalmi összefüggése	51
3.	Az ideológiai axiómák és érvelések empirikus vizsgálata	51
4.	Az ideológiai érvelés rendszere	53
	A. Érdekek és érdekrendszerek az ideológiai érvelésekben	53
	B. A társadalomra veszélyesség tényezői	55
	C. Ideológiai világkép és politikai ideológia	59
	JEGYZETEK	63
	TÁBLÁZATOK	67
	ÍTÉLETSZÖVEGEK	81

ELŐSZÓ

Az itt közreadott tanulmány a munkafegyelem társadalmi feltételeit vizsgáló nagyobb kutatás részeredményeit foglalja össze. A kutatás az MTA Szociológiai Kutató Intézet Szervezetszociológiai osztályán folyik, s célja tisztázni azokat a társadalmi folyamatokat, amelyek a munkafegyelem összetett jelenségét meghatározzák. A kutatás teljes lezárása előtt az ötvenes évek tapasztalatait azért is indokolt közzétenni, mivel az ötvenes évek szabályozási gyakorlatában jól kirajzolhatóak azok a törésvonalak, amelyek a munkavégzés konkrét körülményeit figyelmen kívül hagyó jogi-politikai szabályozás gyakorlatát jellemezték.

A tanulmány időszerűségét jelzi az a napjainkban újra-éledő érdeklődés is, amely a munkavégzés társadalmi hatékonyságát kíséri. Napjaink gazdasági helyzete, a munkafolyamat megújítási kísérletei különös élességgel vetik fel ismét mindazoknak a dolgozói magatartásoknak a megértését, amelyek összefoglaló néven a fegyelmezetlenség kategóriájába sorolódhatnak be. Tanulmányunkban rámutatunk azoknak a társadalmi láncolatoknak sajátosságaira, amelyeket a "fegyelmezetlenség" elnevezés elfed.

Kutatásunk adatbázisa az Új Magyar Központi Levéltár anyagainak feldolgozása alapján keletkezett. Alapvetően az 1952-es büntetőbírósi ítéletekből dolgoztunk, amely meghatározta mintavételünk lehetőségeit is. Az adatok publikálása azért is fontos, mivel ebből a korból empirikus szociológiai feldolgozások nem nagyon állnak rendelkezésünkre. Tanulmányunk így kibővíti az ötvenes évek társadalomtörténetéről addig tett elméleti megállapításokat is.

I. A VÁLLALAT ÉS A DOLGOZÓ VISZONYÁNAK JOGI SZABÁLYOZÁSA AZ ÖTVENES ÉVEK ELEJÉN

Az ötvenes évek elejére kialakult jogi normarendszer összetett, heterogén volt. Témánk szempontjából alapvetően két jogág fontos: a munkajog és a büntetőjog. Mind a büntetőjog, mind a munkajog azonban inkonzisztenciákat, egymásnak ellentmondó szabálytömeget tartalmazott. Az érvényes jogi rendszer sajátosságai közé tartozott a párhuzamosság, az egyes társadalmi viszonyok eltérő jogi rendezése. E szabályozási helyzet hozta létre a jogalkalmazás számára a mérlegelési, választási lehetőségeket, amelyekkel mind a vállalatok, mind az igazságszolgáltatás szervei éltek is.

1. A VÁLLALAT ÉS A DOLGOZÓ VISZONYÁNAK MUNKAJOGI SZABÁLYOZÁSA

Leírásunk középpontjában azok a jogi megoldások állnak, amelyek a munkafegyelemre vonatkoztak. E jogi normák értelmezéséhez elengedhetetlen a munkajog egészének vázlatos bemutatása. Különösen fontos a Munka Törvénykönyvének ismertetése, alapelveinek tisztázása, illetve a keretjellegű jogi szabályozás elemzése, mivel a normák meghatározzák a munkafegyelmi ügyek konkrét lefolyását is.¹

1951. február 1-én lépett hatályba a Munka Törvénykönyve. A törvénykönyv kódex jellegű, tehát az egységes szabályozás követelményével hozták létre. Ennek ellenére számos olyan jogi rendelkezés maradt életben, amely a Törvénykönyv hatálybalépése előtt keletkezett, így ezek kiegészítették a törvénykönyv egyes szabályait. A fegyelmi felelősség esetében is a törvénykönyvet megelőző jogszabály módosította a munkaügyi viták általános eljárásáról szóló részeket. Fontos megállapítanunk, hogy a kódex megalkotásával alakult ki véglegesen a munkajogi szabályozás többlépcsős rendszere, amely ideológiai-politikai érvelésekkel alátámasztva azóta is átláthatatlanná teszi a munkajogi normák tömegét.

A Munka Törvénykönyve két történelmileg is nehezen összeegyeztethető elvet igyekezett egységesen érvényre juttatni. E két elv az állami (hatalmi) beavatkozás és a szerződési szabadság elve. A törvénykönyv így definiálta a munkaviszonyt:

"A munkaviszony általában szóbeli vagy írásbeli megállapodással jön létre. A megállapodással a dolgozó kötelezi magát, hogy a vállalat igazgatójának utasítása szerint rendszeres munkát végez, a vállalat pedig kötelezettséget vállal, hogy az ezért járó munkabért megfizeti, valamint a dolgozót a munkaviszonyból folyó egyéb szolgáltatásban részesíti. E megállapodás a munkaszerződés." (14.§.)

A dolgozó vállalaton belüli helyzetét egy speciális szerződési forma, a kollektív szerződés határozta meg. A kollektív szerződés célja azonban ezekben az években a terv teljesítése, illetve túlteljesítése. (Munka Törvénykönyve - továbbiakban MT. - Kollektív szerződés címszó.) Ezzel a szerződési forma a terv teljesítésének, azaz az állami-politikai célok direkt megvalósításának egyik legfontosabb munkahelyi eszközévé lépett elő.

A szerződési alapelv több munkajogi normában is megjelent. A munkaviszonyt pl. a két fél (dolgozó és vállalat) "kölcsonös megegyezéssel bármikor megszüntethetik" (28.§.). A szerződési alapelvből fakadó kölcsonös felbontási jogot a törvény korlátozta. Eszerint a dolgozó csak meghatározott - és bizonyított - okok megléte esetében mondhatott fel.

"A dolgozó felmondással megszüntetheti a határozatlan időre szóló munkaviszonyát, ha:

- a) a társadalombiztosítási szabályok szerint öregségi járadékra szerzett igényt;
- b) középfokú, illetve felsősofkú tanintézetbe vették fel;
- c) családi viszonyaira, egészségi állapotára, más személyi körülményeire tekintettel vagy egyéb okból fontos érdeke fűződik ahhoz, hogy más helységben vagy más vállalatnál vállaljon munkát.

A termelés folyamatosságának biztosítása érdekében a munkaviszonyt a c) pont esetében csak a vállalat igazgatójának hozzájárulásával lehet megszüntetni. Ha az igazgató a hozzájárulást megtagadta, a dolgozó az egyeztető bizottsághoz fordulhat." (30.§. 1-2. bek.)

"A dolgozó a munkaviszonyt azonnali hatályú kilépéssel felbonthatja, ha a munkaviszony fenntartása életét, egészségét vagy testi épségét súlyosan veszélyezteti." (32.§. 1.bek.)

Az idézett jogi rendelkezések alapján látható, hogy a dolgozónak a munkaviszony felbontására irányuló törekvése a termelés folyamatosságára hivatkozva igazgatói beleegyezéstől függött. Meg kell jegyeznünk, az azonnali kilépés is igazgatói jóváhagyástól függött. Az igazgatói beleegyezés elmaradásakor a dolgozó munkaügyi vitát kezdeményezhetett, a bírói út igénybevétele nélkül, azaz a vita eldöntése ebben az esetben nem került ki az érdekek egyeztetését legjobban szolgáló peres útra.

A vállalat felmondásának eseteit a jogszabály ugyan csak meghatározta. Ezekben az esetekben azonban - különösen a b) pont esetében - a vállalat széles lehetőséget kapott a munkaviszony megszüntetésére.

"A vállalat a határozatlan időre szóló munkaviszonyt felmondással megszüntetheti, ha a) a vállalat megszűnik; b) a felmondást a vállalat vagy a termelés átszervezése indokolja; c) a dolgozó munkáját ismételtelen nem végzi el megfelelően vagy annak ellátására nem alkalmas." (29.§. 1.bek.)

A munkajogi szabályok - különösen a munkaviszony keletkezésére, megszüntetésére vonatkozó szabályok - be nem tartásának egyik legfontosabb következménye az önkényes kilépés.

"Az a dolgozó, aki munkaviszonyát jogszabályban el nem ismert okból, vagy a jogszabálynak meg nem felelő módon szünteti meg, önkényesen kilépőnek minősül." (38.§.)

A jogszabályokból világossá válik, hogy az alapelvek keveredése olyan játékteret biztosított, amelyben mind a dolgozó, mind a vállalatvezetés törekvéseit, érdekeit érvényesíthette. E lehetőség jogi megjelenései azok a "határozatlan jogfogalmak", amelyek a szabályok nyelvezetét uralták.

A Munka Törvénykönyve részletesen szabályozta a munkafegyelem kérdéseit is.

"A munkafegyelem megtartása az összes dolgozó kötelessége és becsületbeli ügye." (10.§.)

"A munkafegyelem biztosításáért elsősorban a vállalat igazgatója felelős. Ezért a vállalaton belüli fegyelmi jogkör a vállalat igazgatóját illeti." (111.§. 1.bek.)

"Fegyelmi vétséget követ el az a dolgozó, aki

- 1) Munkájával összefüggő vagy egyéb súlyos bűncselekményt követ el.
- 2) Olyan magatartást tanúsít, amelyből kitűnik, hogy szemben áll a népi demokrácia állami és társadalmi rendjével.
- 3) A munkafegyelmet, a tervfegyelmet vagy a szocialista munkaerkölcs szabályait megsérti.
- 4) Botránys vagy erkölcstelen életmódot folytat, vagy egyébként olyan magatartást tanúsít, amely munkakörének ellátására méltatlanná teszi." (112.§.)

A fegyelmi eljárás szabályai tartalmazzák, hogy a vállalat igazgatója "bematóbb vizsgálat érdekében" elrendelheti a vizsgáló bizottság kirendelését. A törvény előírja, a dolgozót meg kell hallgatni, módot kell adni védekezése előterjesztésére. A fegyelmi határozatot a dolgozóval írásban kell közölni. Lényeges szabály, miszerint a fegyelmi határozat ellen fellebbezés nyújtható be. A fellebbezésre vonatkozó szabályokat a törvény kiveszi az általános eljárás keretei közül. Ennek következtében a fegyelmi eljárás a fellebbezés

benyújtása után már nem tartozik a munkaügyi viták általános szabályozása alá. A fellebbezési eljárást a törvénykönyv előtt hozott Minisztertanácsi rendelet határozta meg. (34/1950. (I.27.) MT.sz. rendelet.)

A fellebbezésnek halasztó hatálya a fegyelmi határozatra nézve nem volt. A dolgozó fellebbezését a vállalati egyeztető bizottság bírálta el. A bizottság a fegyelmi ügyekben kétféle módon dönthetett. Vagy egyetértett az igazgató határozatával, és akkor elutasította a fellebbezést, vagy nem, és ekkor javasolhatta az igazgató számára a fegyelmi határozat felülbírálatát. Az egyeztető bizottság reformációs jogosítvánnyal nem rendelkezett. Az igazgató az egyeztető bizottsági döntést vagy figyelembe vette vagy nem.

Amennyiben az igazgató újabb határozatával az egyeztető bizottság nem értett egyet, akkor az illetékes szakszervezethez fordulhatott. A szakszervezet vagy elutasította a bizottság határozatát, vagy az igazgató felettes szervéhez fordult.

Függetlenül e "látszatjogok" halmazától², és attól, hogy a dolgozó feje felett zajló eljárás kimenetelét tekintve esetleges volt, meg kell állapítanunk, hogy még a különleges szabályozás alá vont fegyelmi eljárás is tartalmazott olyan elemeket, amelyek különböztek a büntetést és a megtorlást szolgáló büntetőjogi normáktól.

A fegyelmi eljárás a fellebbezési szakaszban különös eljárásként működött. A rendes eljárás a törvény szerint három fórum előtt mehetett végbe: az egyeztető bizottság, a bíróság és a szolgálati felettes előtt. Ez az általános eljárás minden olyan esetben kötelező volt, amelyet a törvény a munkaügyi vita fogalma alá rendelt. A törvény szerint ide tartoztak a dolgozó és a vállalat közötti munkaviszonyból eredő jogokkal és kötelezettségekkel összefüggésben felmerült viták, nevezetesen a munkaviszony létesítésével, tartalmával, módosításával, az áthelyezéssel, a felmondással, a munkabér kifizetésével, a szabadságokkal, a prémiummal, a munkaruhához való jogosultsággal, az anyagi és fegyelmi felelősséggel kapcsolatban felmerült kérdések. Gyakorlatilag a dolgozó és a vállalat viszonyában felmerülő minden vitát a munkaügyi viták elintézésének általános szabályai szerint kell lefolytatni. Az eljárási szabályok azonban e generális normákat különféle szervezeti utakra terelték, egyes kérdésekben lezárva, másokban megnyitva a bírói utat.

Az egyeztető bizottságok voltak a munkaügyi viták elintézésének általános fórumai. Bizonyos kérdésekben az egyeztető bizottság kizárólagos hatáskörrel rendelkezett, azaz a panaszos az eljárás befejezése után nem fordulhatott a bírósághoz. Ilyenek voltak a munkaidővel, a túlmunka szabályozásával, a bérosztályba sorolással, a rendes szabadság mértékével kapcsolatos ügyek. Ide tartozott az áthelyezés és a munkaviszony megszüntetése is. Egyúttal ez azt jelentette, hogy a felmondással, kilépéssel kapcsolatos vita esetében a konfliktusok feloldása nem került ki a munkaügyi fórumok rendszeréből.

A vállalati egyeztető bizottsági határozatok ellen a kerületi egyeztető bizottsághoz lehetett fellebbezni.

Az egyeztető bizottságok - létrehozásuk szándékait illetően - a dolgozói érdekeket voltak hivatva szolgálni. Ezen túlmenően alkalmat adtak - legalábbis a célkitűzések szerint - a munkáltatói és munkavállalói érdekek egyeztetésére is. A jogszabály szerint:

"Az egyeztető bizottság ülésén mindkét félnek módot kell adni arra, hogy álláspontját előterjeszthesse és megindokolhassa..." (145.§. 3.bek.)

A kor gazdasági és politikai viszonyai között a dolgozói érdekvédelem háttérbe szorult, mivel az egyeztető bizottságok határozatai ellen csak a vállalat igazgatója és az üzemi bizottság fellebbezhetett, illetve bizonyos, a dolgozókat kollektívan érintő kérdésekben a dolgozói csoportok. Amennyiben a kizárólagos ügyek listáját ismételten felidézük, megállapíthatjuk, a dolgozók egyéni érdekérvényesítése a legfontosabb ügyekben alárendelődött a hatalmi elvnek, amit az üzemeken, vállalatokon belül a vállalat egyszemélyi vezetése képviselt.

A bírói út igénybevételét nemcsak a vállalati egyeztető bizottságok szinte minden ügyre kiterjedő kizárólagos hatásköre korlátozta, hanem a munkaügyi bíraskodás rendezetlen, anakrosztikus állapota is. Talán a sors iróniája, hogy a magánalkalmazottak - a mezőgazdasági földmagántulajdon miatt ezek számára nem csekély - érdekképviselési lehetősége szélesebb, mint az állami vállalatoknál dolgozóké, mivel ők minden korlátozás nélkül egyenest a bíróságokhoz fordulhattak.

A munkajogi szabályozás alternatívitasát jól jelzi az eljárási jogokban jelentkező lehetőségrendszer. E lehetőségeken belül a vállalat és a dolgozó törekvése, érdeke többféleképpen fejeződhetett ki.

A vállalat számára a felmondási jog nagyon széles jogkört jelentett. Gyakorlatilag a termelési érdekre hivatkozva bármikor felmondhatott dolgozójának. Felmondással élhetett a vállalat akkor is, ha "a dolgozó munkáját ismételten nem végzi el", azaz igazolatlanul hiányzik, megtagadja a munka elvégzését. E kérdésben a munkajogi szabályozás alternatív, mivel a vállalat fegyelmi eljárást is indíthatott dolgozója ellen, mind az igazolatlan hiányzás, mind a munkavégzés megtagadásának esetében.

Az, hogy az ötvenes évek elején létező munkajogi szabályrendszer mennyire összetett, jól látszik a dolgozó jogszabály által biztosított cselekvési lehetőségeiből. Pl. a bérezésével kapcsolatos konfliktus kirobbanásakor munkaügyi vitát kezdeményezhetett, de ezért fel nem mondhatott. Viszont a jogi megfogalmazás tartalmazza az "egyéb fontos érdekek" kifejezést is, ami a dolgozó számára alkalmat teremtett a felmondásra akkor is, ha felmondási indoka nem fért bele a jogszabály szigorú kerete közé.

A szabadság megállapításának kérdéseiben, áthelyezés eseteiben a dolgozó előtt nyitva álltak a munkajog által biztosított érdekérvényesítés útjai. Az, hogy milyen dolgozói csoportok hogyan éltek ezekkel a lehetőségekkel, a további elemzéseinkből pontosan körvonalazható, valamint az is, a vállalatok-üzemek vezetősége milyen dolgozói csoportokkal szemben milyen jogi eszközöket vett igénybe.

2. A BÜNTETŐJOG SZÍNRE LÉP

Az ötvenes évek elején a politikai-gazdasági rendszer kiépülésével párhuzamosan egyre több büntetőjogi szabály vonatkozott a munkavégzésre, a dolgozó és a vállalatvezetés bizonyos magatartásaira.

Az 1950 elején született meg a tervgazdaság büntetőjogi védelméről szóló jogszabály, az 1950: 4 tvr. E törvényerejű rendelet elemzéseinkben központi helyet foglal el, így rendelkezéseit bővebben idézzük.

"Büntettet követ el, és öt évig terjedő fegyházzal büntetendő, aki a népgazdasági terv vagy valamely részlet-terv megvalósítását veszélyezteti azáltal, hogy valamely dolgot szándékosan megrongál, rendeltetésszerű használatra alkalmatlanná tesz, vagy megsemmisít." (1.§.)

"Büntettet követ el és öt évig terjedő fegyházzal büntetendő, aki kártevő célzattal, így különösen abból a célból, hogy a népgazdasági terv vagy valamelyik részlet-terv megvalósítását veszélyeztesse, avagy a népgazdaság érdekét egyébként sértse,

1. a vállalat (üzem) működését megszünteti, vagy korlátozza, avagy annak körében, illetőleg részére a munkát késedelmesen, hibásan vagy hiányosan végzi, illetve végezteti,

2. olyan termelést folytat, amely oktalán anyag-, energia- vagy munkaerőpazarlással jár, nem felel meg a fennálló vagy várható szükségletek mértékének vagy jelentkezésük időpontjának vagy általában az ésszerű gazdálkodás követelményeinek." (2.§.)

"Büntettet követ el, aki valamely termék vagy termény előállítására (termelésére), kezelésére, felhasználására, benyújtására, rendelkezésre bocsátására, megszerzésére vagy forgalombahozatalára vonatkozó jogszabályon vagy jogszabály értelmében tett hatósági rendelkezésén alapuló kötelezettségét szándékosan megszegi, és ezzel a népgazdasági terv vagy valamely részletterve megvalósítását veszélyezteti." (4.§.)

A jogszabály sem 1950-ben, sem később nem szól az igazolatlanul mulasztók, önkényesen kilépők büntetéséről. Sőt a bűncselekmények megállapításához - az idézett törvényhelyek ezt támasztják alá - az 1-2.§. esetén célzatot, illetve materiális károkozást kíván meg a jogi norma. 1951. december 28-án a Legfelsőbb Bíróság egy egyedi ügy eldöntésével kapcsolatban kimondta a jogszabály alkalmazhatóságát az önkényesen kilépők és az igazolatlanul hiányzók eseteire is.³ A célzat hiánya, illetve léte szerint az elkövető tevékenységét vagy a 2.§. (1.bek.) alapján vagy a 4.§. (1) alapján kellett minősíteni. Ezzel párhuzamosan az elítéltekkel szemben fegyházbüntetés helyett a javító-nevelő munka intézményét vezették be.

A jogalkalmazás központi szervétől származó utasítás jogi erejét tekintve semmis volt, mivel az egyedi esetekben hozott Legfelsőbb Bírósági állásfoglalások az alsóbb bíróságokra nézve nem voltak kötelezőek - legalábbis az Alkotmány szerint. Így kettős törvényességi úr keletkezett, mivel a Legfelsőbb Bíróság állásfoglalása a jogszabály szövegét nem módosította - és nem is módosíthatta.

1952-1953 között a Legfelsőbb Bíróság ítéletére hivatkozva 15 ezer ítélet született, olyan ítélet, amelyben elmarasztalták a vádlottat a munkafegyelem megsértése miatt.

A jogi ellentmondást fokozta az a tény, hogy a törvény a feljelentési kötelezettséget ténylegesen a munkahelyekre bízta.

"A jelen törvényerejű rendeletben meghatározott bűncselekmények miatt - az 1.§. esetét kivéve - a bűnvádi eljárást csak az Állami Ellenőrző Központ, az Országos Tervhivatal, vagy a vállalat (üzem) tárgya szerinti illetékes, illetőleg a hatóság felett főfelügyeletet gyakorló minisztérium feljelentésére lehet megindítani."

A kialakuló gyakorlat szerint a vállalat jelezte felsőbb szervének, kikkel szemben ajánlatos megindítani a büntető-eljárást; a felsőbb szervek kiválasztották azokat, akik ellen az ügyészségnél feljelentést tettek. Ennek alapján megállapítható, az állami vállalati szervek tényleges felhatalmazást kaptak az állami büntetőelv alkalmazására.

A bűncselekményt 1951-ben a munkafegyelem elleni bűncselekmények között is emlegették. Ebbe a körbe viszont beletartozott a vállalatvezetés által elkövethető bűncselekmények többsége is, így a munkaerőcsábítás, a kollektív szerződés rendelkezéseinek megszegése.

A jogi rendelkezések nem tisztázták a büntetőjogi eljárás viszonyát a munkafegyelmi, illetve a munkajogi viták elintézésére hivatott eljárásokhoz. Így, amíg a végleges rendezés nem történt meg, nem egy esetben ugyanazon cselekmény miatt a dolgozót fegyelmi úton is felelősségre vonták a bűnvádi eljárás megindítása mellett.

A jogbizonytalanságot, amit a túlcentralizált és túlszabályozott jogrendszer maga idézett elő, fokozta a bűncselekmény elnevezésének tisztázatlansága. Az ítéletek feldolgozása során majdnem százféle elnevezést írtunk ki.

1954 elején a Legfelsőbb Bíróság IV.sz. Elvi Döntésében megszüntette az 1950:4 tvr kiterjesztő alkalmazását, és kimondta "a munkaviszonynak önkényes kilépéssel történő megszüntetése és az igazolatlan mulasztás önmagában nem bűncselekmény."⁴

A Legfelsőbb Bíróság továbbra is fenntartotta azt az álláspontját, hogy ha a vázolt két magatartás bizonyos kötelezettségek megszegésén keresztül veszélyezteti a népgazdasági terv megvalósítását, akkor a bűncselekmény elkövetése megállapítható. Azonban még ekkor sem válik a dolgozó magatartása automatikusan bűncselekménnyé; akkor ugyanis, ha a "munkakiesés az üzem adott viszonyai mellett a munkaszervezés normális menetében minden nehézség nélkül pótolható", a dolgozó cselekedete nem veszélyes a társadalomra.

A tervgazdálkodás büntetőjogi védelméről szóló jogszabály mellett találkoztunk olyan jogszabályokkal, amelyek közvetve vagy közvetlenül a gazdálkodás adott rendszerét védik. Ilyen közvetlen védelem az 1950:24 tvr, amely 1952-es módosításával a toborzási díj vissza nem fizetését a társadalmi tulajdon sérelmére elkövetett sikkasztás speciális esetének tekinti. Közvetett védelem a Büntetőtörvénykönyv - ekkor még kodifikálatlan - Közokirathamisítás bűncselekménye, amelyet a munkakönyvet meghamisító dolgozókkal szemben alkalmaztak.

A toborzási díj vissza nem fizetése és a közokirathamisítás értelemszerűen együtt járt az önkényes kilépéssel. Egyfelől a toborzási díjat a dolgozó akkor nem fizette vissza, ha nem jogszerűen bontotta fel a munkaviszonyát - a dolgozó felmondási szándéka a vállalat ellenszegülésével találkozott; másfelől a közokirathamisítás munkakönyvvvel kapcsolatos alakzatának akkor van értelme, ha a dolgozó az önkényes kilépés jogkövetkezményeitől félve, e tényt le akarta tagadni. Azzal, hogy a joggyakorlat ezekben az esetekben nem az enyhébb jogszabályt alkalmazta - az önkényes kilépés esetére megállapított büntetőjogi szankciót - hanem szabadságvesztéssel büntette az elkövetőit, újabb mérlegelési lehetőség adódott a jogalkalmazó szerveknél. Ennek következtében a büntetőjog is alternatívává vált, mivel a büntetőjogi szankciók különböző erősségű fokozatai vonatkoznak ugyanarra a magatartásra.

A munkahelyét önkényesen elhagyó dolgozóval szemben a vállalat anyagi követelését polgári jogi úton is érvényesíthette. Megvolt a jogi lehetősége arra, hogy a dolgozóval szembeni fellépésben elkerülje a büntetőjogi felelősségrevonás útját. A Csepel (ekkor Rákosi Mátyás) Vas és Fémművek jogi iratanyagában ezerszámra található olyan 100-200,- Ft-os fizetési meghagyás, amelyet a vállalat a dolgozó tartozásának behajtása miatt bocsátott ki. E fizetési meghagyások nem egyszer a dolgozó ellentmondása miatt polgári

peres eljárás alapját képezték, amelyben a bíróság nemcsak a vállalatnak adott igazat. A vállalat követelésében szerepelt a munkaruha visszaadása, a leltárhiány követelése, egy szóval mindaz az anyagi igény, amely a büntetőeljárást is - sikkasztás címén - elindíthatóvá tehetné volna.⁵ A jogi megoldások leírása, úgy gondoljuk, megalapozottá teszi a jog alternatív jellegéről szóló feltevésünket.

A dolgozó helyzet összetevői között a jogi normák alternatívítása már kisebb súllyal szerepelt. A dolgozói törekvések a hátrányos helyzet elkerülésére, különösen az adminisztratív munkaerőgazdálkodás okozta hátrányok valamilyen kivédésére irányultak. A legsúlyosabb szankció az önkényes kilépéshez és az elbocsátáshoz fűződött. A hátrányok elkerülésének taktikáját a büntetőjog eszköztárára akadályozta.

A hátrányok alapvetően a dolgozó egzisztenciáját érintették. Az azonnali hatállyal elbocsátott dolgozó az újabb munkabálsápig táppénzben egyáltalán nem részesült, az új munkahelyén pedig csökkentett táppénzt kapott. A fizetéses szabadság 2 évig 6 napra csökkent, és a dolgozó életveszélyes munkakörben sem kaphatott pótszabadságot. A már esedékes szabadságát elvesztette, új munkahelyén nem kaphatott toborzási jutalmat. Amennyiben fegyelmi büntetése pénzbüntetéssel járt együtt, új munkahelyén anyagi hátrányok is érték.

Az önkényesen kilépő egyedül az anyagi hátrányok alól mentesült, különben "jogállása" azonos volt a fegyelmi úton elbocsátott dolgozóval.

Ismételten felhívjuk a figyelmet arra, hogy az önkényesen kilépő dolgozó "fegyelmezésére" nemcsak az 1950:4 tvr. alapján volt lehetőség. Arra, hogy mégis ez a jogszabály lett az eljárások alapja, a politikai törekvések szolgáltatnak magyarázatot.

3. ÖSSZEFOGLALÁS

Az ötvenes évek elejére kialakuló jogi normarendszer többoldalúan alternatív volt. A különböző jogi normák ugyanazon cselekményekre való alkalmazásával létrejött az azonos magatartások eltérő jogi megítélésének lehetősége.

A jogelméleti előfeltevések ellenére a jogrendszer inkonzisztens volt. Az inkonzisztencia egyfelől abban jelentkezett, hogy az újabb és újabb jogi normák létrehozását nem követte az ugyanazon társadalmi viszonyt szabályozó más jogi normák felülvizsgálata, másrészt a politikai rend elitje uralomgyakorlását újabb és újabb jogi normák életrehozásával "törvényesítette".

A vizsgált jogszabályok a dolgozó és a munkáltató konfliktusaira vonatkoznak. Az elemzés későbbi lépéseiben részletesen bemutatjuk a konfliktusok eltérő erősségét, mélységét. Már most megállapítjuk, hogy a jogilag szabályozott konfliktusok hátterében olyan dolgozói magatartások állanak, amelyek a dolgozói érdekvégyesítések különböző síkján értelmezhetők. Ennek értelmében a jogi szabályozás e különböző síkon folyó érdekvégyesítésre adott politikai válasznak tekinthető. A válasz erőssége nem a szabályozni kívánt magatartás valóságos súlyától függött, hanem a politikai szabályozás represszív törekvéseitől, a cselekedetek politikai értékelésétől.

II. A MUNKA FEGYELEM PROBLÉMÁJÁNAK TÁRSADALOMTÖRTÉNETI HÁTTERE

1. A MUNKA FEGYELEM NÉHÁNY MAKROÖKONÓMIAI ÖSSZEFÜGGÉSE

A korszak gazdaságtörténetének összefüggései kulcsfontosságúak a munkafegyelem társadalmi szerepének megismerésében. Eddig csak részeiben megfogalmazott problémafelvetésünket is egészebbé kerekíthetjük a kor gazdasági viszonyainak elemzésével.

Az összefüggések számai messze vezetnek. A politikai vezetés gazdaságpolitikai koncepciójának megértéséhez szükséges annak a történelmi helyzetnek bemutatása, amely a negyvenes-ötvenes évek fordulóján egészében kondicionálta a magyar társadalom folyamatainak alakulását. A két világrendszer éles szembenállása, mindkét oldal nagymértékű fegyverkezése, Titó Jugoszláviájának kiátkozása, a koreai háború, csak villanásszerűen jelzik a nemzetközi politikai viszonyok állapotát. Mindenesetre az 1949-re kialakult világpolitikai helyzet hatására a magyar politikai vezetés iparfejlesztési elképzeléseit a hadiipar és a haditermelés kiépítésének javára módosította.⁶ "A kialakuló, eluralkodó hibás politikai, katonai szemlélet, a gazdaságosság, a termelékenység szempontjait háttérbe szorította" - állapítja meg Berend T. Iván.⁷

Olyannyira így történt, hogy a pártvezetés álláspontja szerint "...a beruházásokat mindenkor a politikai szempontok szabják meg, és a gazdasági mutatók csak másodlagos szerepet tölthetnek be".⁸

Az egyoldalú ágazatfejlesztés, az autarkia, "tehát háborús konfliktus esetén is funkcióképes"⁹ gazdaság kiépítése meghatározta a gazdaságpolitika egészének alakulását.

A háborús készülődés improduktív beruházások hatalmas tömegét vonta maga után, a könnyűipar és mezőgazdaság elsorvasztását eredményezte, valamint az életszínvonal radikális csökkenését. A hadigazdálkodás uralkodóvá válása a magyarázat a tervfelemelések, tervfeszítések soha nem szűnő sorozatára.¹⁰

A nyilvánosságra hozott gazdaságpolitikai célok a politikai vezetés számára nem jelentettek komoly kötelezettséget, mivel a gazdaságpolitikai gyakorlat e célokkal ellentétesen működött. A hadiipar fejlesztése, a nehézipar kiépítése az életszínvonal és a mezőgazdaság rovására történt, amiről a nyilvánosságra hozott gazdaságpolitikai célkitűzésekkel ellentétben csak a belső szervezeti-politikai irányító apparátus tudhatott.¹¹ Az életszínvonalpolitika célkitűzései továbbra is nagy súlyt kaptak a propagandában, a sajtóban, demagóg ígéretessé züllesztve le azok valóságos értékét.

A mezőgazdaság és az életszínvonal tudatos visszafejlesztésének rendkívül súlyos következményei voltak. Egyfelől a politikai hatások az 1956-os őszi tragédia előidézésében jelentkeztek, másfelől a gazdaságpolitika következményeként a munkaerő társadalmi reprodukciójának feltételei is leépültek. Mind az infrastruktúra, mind az oktatás, művelődés mint "nem termelő ágazatok" csekély mértékben részesedtek a megtermelt nemzeti jövedelemből. A munkaerő társadalmi reprodukcióját biztosító feltételek alacsony szinten tartása mellett a gazdaságpolitikai vezetés egyre nagyobb követelményeket állított a saját maga által is preferált gazdasági ágazatok elé. Így pl. a bányászat tervelőirányzatát egy év alatt 35-40%-kal emelték, ami már teljesíthetetlen előírás lett.

A munkaerővel szemben támasztott követelményrendszer - alacsony élethívó mellett egyre nagyobb helytállás - kiélezte a társadalmi feszültségeket. E feszültségek a rendőri-politikai terror eszközeivel csak ideig-óráig voltak kezelhetők.

A gazdaságpolitikai gyakorlat oda vezetett, hogy a gazdaságpolitika által előtérbe helyezett ágazatokon belül is megjelent a rablógazdálkodás, a természeti feltételek észszerűtlen, maximalista kihasználása, pazarlása. Ez a gazdálkodási mód kiváltotta egyrészt a termelésben dolgozó műszaki értelmiség elégedetlenségét, másrészt a feszített követelmények miatt fokozódó baleseti veszély, a munkavédelmi előírások be nem tartása az állandó veszélyhelyzetben dolgozó munkások ellenállását. E két csoport egyet nem értésének a növekvő munkahelyváltoztatásokban adott hangot. A munkahelyváltoztatásokban megjelenő ellenállások leküzdését a politikai vezetés a fegyelem, a terv és a munkafegyelem betartásával vélte elintézhetőnek.¹²

A gazdaságpolitika másik fontos hatása a mennyiségi szemlélet uralkodóvá válása, a minőségi termelés háttérbe szorítása volt. Ezzel együtt járt a fogyasztási cikkek választékának beszűkítése.

A fogyasztási cikkek előállító ágazatokban megjelent a szériagyártás, a modernnek tekinthető tömegtermelés, azonban a piac kikapcsolása, a gazdaság "védőfállal" történő körülbástyázása a szériagyártást alapvetően más társadalmi-gazdasági körülmények közé illesztette be, mint a tőkés társadalmak szériagyártásra alapozott fogyasztási cikk termelését.

A termelés irányításának bürokratikus, utasításokon alapuló központosított rendszere, a valóságos érték és árviszonyok kikapcsolása a termelés minden elemében éreztették hatásukat.

Az anyagellátási gondok, a termelés feltételeinek politikai értékeken alapuló elosztása, a dolgozói csoportok érdekeinek kikapcsolása, a termelés mennyiségre orientált követelményei rendszeressé tették a rossz minőségű, selejtes termékek gyártását, az anyagpazarlást, a munkafolyamat alacsony hatékonyságú szervezését.

A gazdasági racionalitás figyelmen kívül hagyása a politikai vezetést állandó adminisztratív beavatkozásra készítette, mivel a gazdálkodás egész mechanizmusa csak az adminisztratív beavatkozások állandó jelenlétében működött.

"A trösztök és a központok utasításait is figyelembe véve 1951 első felében minden bányauzem 1024 minisztriumi és egyéb felső szerv által kiadott körrendeletet és utasítást kapott"¹³ - jellemezte a helyzetet Berend T. Iván.

A vállalatvezetés és a vállalati gazdálkodás érdekeinek semmibevétele az adminisztratív eszközök igénybevételét a vállalatvezetéssel szemben is szükségessé tette.

A politikai rendszer központi értéke ezért lehetett a fegyelem, a rend, ami alatt a központi-adminisztratív normák feltétlen érvényesítését értették. A központi elképzelések valóra váltását szolgálta a tervtörvény mindenek felett lebegő misztikus alakja. E célt szolgálta a büntetőjogi eszközök igénybevételének is, ami a példaállítás erejénél fogva mint represszív eszköz szolgálta a megelőzést, a prevenciót.¹⁴

A beavatkozások nagy része hatástalan maradt. A munkafegyelem betartásának adminisztratív eszközei pl. nem tudták megakadályozni az önkényes kilépéseket, igazolatlan hiányzásokat. Nem tudták megakadályozni, mivel a büntetni kívánt magatartás szorosan következett az adott gazdasági rendszerből. A dolgozói fellépések a gazdálkodási mechanizmusra adott válaszként értékelhetőek.

E tény a vállalatvezetés esetében is kimutatható. Az anyagpazarlást büntetőjogilag szankcionálták, de a mennyiségi mutatókon alapuló tervgazdálkodás, a tervmutatók túlfeszítése eleve maga után vonta az anyagpazarlást, mivel a mutatószámokat csak a szükségesnél több anyag beépítésével lehetett teljesíteni.

E gazdasági feltételek mellett "képtelenség volt folytonos termelést elérni, és felszámolni a hó végi, negyedévi végi hajrákat, amikor maximális anyag- és munkaerőpazarlással "teljesítették" a tervet.¹⁵

A politikai vezetés az önmaga által teremtett helyzet következményeként keletkező társadalmi konfliktusokat a dolgozói-vezetői magatartások szabályozásával kívánta kezelni. A feszültségek feloldásának ezen útja a legszorosabban összefüggött a magyar társadalom politikai uralomgyakorlásának ekkor kiépített formájával. A politikai érdekképviselet leépítésével együtt járt, hogy a társadalmi viszonyokból fakadó konfliktusokat tudati szintű problémának tartották.¹⁶

A politikai vezetés a társadalomban jelentkező problémákat "természetes közegükből átemelte" az abszolútizált tudati problémakezelési síkra, itt mint morális, mint etikai, mint jogi problémákat akarta megoldani. A problémakezelés e stratégiája együtt járt az adminisztratív eszközök kíméletlen igénybevételével, ami elvezetett a jogi szabályozás lehetőségeinek túlértékeléséhez.¹⁷ Így azonosult a társadalmi problémák megoldása, a társadalmi konfliktusok feloldása a magatartásirányítás, magatartásbefolyásolás eszközeivel, a propagandával, a meggyőzéssel és a büntetéssel.

2. MUNKAERŐGAZDÁLKODÁS ÉS MUNKAFEGYELEM

A makroökonómia rövid áttekintése után meg kell vizsgálnunk a munkaerőgazdálkodás e korban kiépült rendszerét, mivel a munkaerőáramlás irányítása, a munkaerőszükségletek kielégítése, a munkaerőgazdálkodás politikai-jogi szabályozása közvetlen összefüggésben állnak a munkafegyelem összetett problémakörével.

A társadalmi mobilitással foglalkozó elemzések, írások tanulsága szerint 1949-től nagyarányú átrétegződés kezdődött meg a magyar társadalom szerkezetében.¹⁸ E mozgások szorosan kapcsolódtak a gazdaságfejlesztés gyakorlatához. Az iparfejlesztés uralkodó elképzeléseinek megfelelően a mezőgazdaságból az iparba áramlott a munkaerő. E strukturális mobilitás kiegészült egy nagyarányú intergenerációs mobilitással, tömegesen megnyitva ezáltal a társadalmi rétegződés hierarchiájának alján elhelyezkedők előtt a "felemelkedés", a jobb megélhetés útjait.

A nagy társadalmi mozgásokat részleteiben elemezve olyan szabályszerűségeket fedezhetünk fel, amelyek a társadalmi feszültségek akkumulációjához járultak hozzá.

A mezőgazdaságból iparba áramlást siettetette a politikai vezetés torz és elhibázott mezőgazdasági politikája. A parasztság a beszolgáltatási kényszer, a kényszerszövetkezesítés elől menekülve földet, termelési eszközt maga mögött hagyva tömegesen ment az iparba dolgozni. Ennek következtében a művelés alatt álló földterület radikálisan csökkent.¹⁹ Amennyiben a dolgozó ipari munkavállalását nem követte földjének állami-szövetkezeti tulajdonba, használatba vétele, úgy a beszolgáltatási kötelezettség előírásai földjére is kiterjedtek.

Ugyanakkor országosan előfordult, hogy a tagosítások következtében a művelés alatt álló földterületek hozama is csökkent. A helyzet odáig fajult, hogy 1952-re a helyi tanácsok már nem vették át állami kezelésbe az elhagyott földeket, hiába ajánlották ezeket fel az iparba vándorolt dolgozók. Még a vállalatok vezetőségei is megpróbálták közbenjárni dolgozóik érdekében, mindhiába. A földtulajdon - néha kényszerűen vállalt - léte az iparban foglalkoztatott dolgozót kiszolgáltatatta a kétlakiság ellen indított politikai

propagandakapmánynak. E dolgozói csoport a munkafegyelemmel foglalkozó sajtó és propaganda anyagokban mint az egyik legfőbb vétkes csoport nyert említést.²⁰

Az új ipari munkáscsoport egyik forrása a kisipar volt. A kisipar - sokak számára érthetetlen okokból történő - leépítése mögött az a gazdaságpolitikai törekvés állt, hogy az elsorvasztott kisipar munkásait, alkalmazottait átirányítsák az ipari munkaerőtartalékok népes táborába.²¹

Az ipari foglalkoztatottak másik jelentős csoportja a munkanélküliek köréből került ki. 1948-ban a munkaközvetítő irodák havonta kb. 50 ezer munkanélkülit regisztráltak.²² E szám természetesen nem mond semmit az éves összlétszámról, mint ahogy a létszámingadozásokról sem. A munkanélküliek tekintélyes része 20 év alatti, ill. 55 év feletti volt, és 50%-ban szakképzetlen. A helyreállítási időszak végére, illetve az első öt éves terv kezdő évére a munkanélküliek nagy serege felszívódott.

A munkaerő tömeges kiképzésének kezdetéig az iparosítás első két évében (49-50) a munkaerőutánpótlás említett három csoportja kevés munkaerőt adott a gazdaságpolitikai célkitűzések megvalósítását megkísérlő népgazdaság számára.

A munkaerőigények kielégíthetlensége miatt a munkaerőtervezés, a munkaerőmozgások adminisztratív irányítása előtérbe került.²³ Regisztrálták az önkényesen kilépőket, nyilvántartották az üzemben belüli munkaerőtartalékokat, végül országos hálózattal megszervezték a Munkaerőtartalékok Hivatalát. Mindezzel párhuzamosan bevezették a munkakönyvet, az adminisztratív ellenőrzés egységesített dokumentumát.

A munkaerőpolitika a gazdasági fejlesztések munkaerőigényének biztosításában számolt egy negyedik munkaerőforrással, a gazdaságilag nem preferált gazdasági ágazatokból leépítésre kerülő munkáslétszámmal. Ezek a dolgozók alkották az átképzősök e korban népes csapatát.

A feszített tervek munkaerőigényei előtérbe állították a munkaerőtoborzást. A munkaerő toborzására szervezett országos és vállalati hálózat minden erőfeszítés ellenére sem volt képes feladatának eleget tenni. Pedig 1952-től szigorú büntetőjogi normák védték a munkaerőtoborzás egész rendszerét. Amennyiben a toborzott dolgozó önkényesen kilépett, nem önkényes kilépés, hanem sikkasztás miatt ítélték el, ami - mint ezt a jogi normákkal foglalkozó fejezetben elemeztük - szabadságvesztés büntetéssel járt együtt.

A munkaerőtoborzásra a tervgazdaság részeként érvényes volt mindaz, ami a tervgazdaság egészére. A munkaerőigények mennyiségi szemlélete, a nem megfelelő szakmaszerkezet kiközvetítése, a szakszerűtlen toborzási szervezés nagyban hozzájárultak a társadalmi feszültségek növekedéséhez.

Nehezítette a helyzetet a fogadó vállalatok munkásszál-
lónak állapota, a vállalati infrastruktúra hiánya. Egy sztá-
linvárosi jelentés így írta le az uralkodó állapotokat:

"A telepre kerülő új, toborzott munkaerőket egészségügyi
szempontból megvizsgáltuk, s 30%-a tetves. Az állandóan nö-
vekvő munkaerők számához viszonyítva kevés az orvos...
A jelenlegi ivóvíz ellátás egészségügyi szempontból aggályos.
A dolgozók ideiglenes barakkokban és a már elkészült lakó-
épületekben laktanyaszerűen vannak elhelyezve... a mosako-
dás nehézségekbe ütközik... a lakóházakban a vízvezeték nincs
még bekapcsolva, és így a WC nem működik... Az MTH kirendelt-
ség munkája feleslegesnek tűnik. Nyilvántartást vezetnek,
amelyből kitűnik, hogy pl. március hónapban Dunapenteléről
100 dolgozó távozott, de ennek okairól nem tudnak felvilágo-
sítást adni. A szervezett munkaerőgazdálkodás sok kívánni-
valót hagy maga után, mert a vállalatok által korábban igé-
nyelt munkaerőt visszaküldték."24

A korszak propagandája pozitív értéknek tekintette a
munkaerőhiányt. Hosszútávú törvényszerűségnek állították be,
s az adminisztratív munkaerőgazdálkodás szükségességét ezzel
magyarázták.

A munkaerőgazdálkodás adott rendszere társadalmi konf-
liktusokat hívott létre. E konfliktusok megszüntetésére a poli-
tikai vezetés előszeretettel nyúlt a munkafegyelem kérdésé-
hez. Az iparosítás okozta konfliktusokat a dolgozók mulasztá-
saira vezette vissza, s e magatartásokat fegyelmezetlenség-
ként kezelte. A fegyelmezetlenség kikiáltott dolgozókat meg-
fosztották a munkahelyváltoztatások lehetőségétől, így az
adott körülmények között végzett munka vállalására kényszer-
ítették őket. A munkaerőgazdálkodás rendszerére nem mondó
dolgozók mint renitens elemek szabályozhatók és ellenőrizhe-
tők lettek. Ezekkel az intézkedésekkel akadályozták meg azo-
kat a dolgozói fellépéseket, amelyek a végzett munka körülmé-
nyeit vitatták, s a szociális helyzetre, a bérkérdésre, a
munkásszállók helyzetére kérdeztek volna rá. Ugyanakkor a
dolgozói csoportoknak, vagy magának a dolgozónak a munkaerő-
gazdálkodás megkötéseivel szemben egyetlen fegyvere maradt,
a csendben, feltűnés nélküli kilépés. Mindaddig tehát, amíg
a munka társadalmi feltételeiben nem történt változás, a mun-
kafegyelem megszigorítására hozott intézkedések hatástalanok
maradtak.

3. A MUNKAFOLYAMAT ÉS MUNKASZERVEZET MODERNIZÁCIÓJÁNAK ALAKULÁSA AZ ÖTVENES ÉVEK ELEJÉN MAGYARORSZÁGON

Az 1945 előtti Magyarország iparában kétféle munkaszerve-
zeti típus dominált. Egyrészt továbbéltek a tudományos ve-
zetés előtti munkaszervezetek, másrészt elterjedtek a taylori-
fordi alapelvekre épített munkaszervezetek. A hagyományos
típusú munkaszervezetből nőtt ki a szakmunkásság szakszerve-
zeti mozgalomban, munkásmozgalomban, szociáldemokrata párt-
ban betöltött monopol pozíciója.²⁵

A tudományos munkaszervezés igazából a harmincas évek
végére kibontakozó hadikonjunktúra iparfejlesztő hatásával
párhuzamosan terjedt el. A gépgyártás mellett elsősorban a
textiliparban vezették be a taylori alapelveket.²⁶

A negyvenes-ötvenes évek fordulóján kibontakozó moderni-
záció tehát nem homogén munkaszervezet-struktúrával találta
szemben magát. Ez azt is jelentette: többféle, egymástól el-
térő logikán alapuló társadalmi viszonyrendszer kapcsolódott
a munkaszervezet működéséhez. Eltérő társadalmi működési fel-
tétellei vannak mind a hagyományos, mind a modern munkaszerve-
zetnek, de a két munkaszervezet más-más munkásrétegződéshez
vezethet. Erre a strukturális sokszínűségre jó példa a két
világháború közötti Csepel társadalma.²⁷

Az 1950-es évek elején kibontakoztatott modernizációs
hullám az elvek és a formális előírások síkján taylori-fordi
alapelveken nyugvó munkaszervezet kialakítására törekedett.
E törekvéseket jól jelzik a munkaszervezet működési keretét
adó társadalmi viszonyok hierarchikus kapcsolatrendjének ki-
építése, a teljesítménybérezés bevezetése, a munkanormák
standardizációja. A munkaszervezet kiépítése azonban csak
látszólag szolgálta a tudományos munkaszervezés alapelveinek
megfelelő munkaszervezet kialakítását. Elmaradt a tudományos
vezetés alapelveinek teljes körű bevezetése, a normamegállá-
pítások a politikai igényeket szolgálták, valamint a munka-
szervezés tudományos alapjából ideológiai szűrők beépítésé-
vel számúzták a tudományos eredményeket, a normamegállapítá-
sokat a "tapasztalatra" helyezték.²⁸ A taylori munkaszerve-
zet működésének legnagyobb akadálya azonban a munkaszervezet
működési feltételeit kialakító erőforráskorlátos hiánygazda-
ság volt.

A működési zavarokat csak fokozta a centralizált terv-
gazdaság politikai és gazdasági működésképtelensége, a terv-
alkuk állandóan változó játéktere. Mindezek következtében
- a magyar iparra azóta is jellemző - sajátos munkaszervezet
típus jött létre; olyan, amely sajátosan ötvözi egybe a
taylori-fordi alapelveket a bürokratikus előírásokkal; az
ún. kvázi bürokratikus munkaszervezet.²⁹ Természetesen e
mellett megmaradtak - máig változó szervezeti viszonyok kö-
zött - a modernizációt megelőző munkaszervezet típusok is.

A taylori alapelveken alapuló munkaszervezet kiépítésére való törekvés társadalmi okai az ötvenes években a következők voltak:

1) Kialakult a nagyipari tömeggyártás. A magyar iparfejlesztések ezen időszakban követett mintája a szovjet modell, már létrejöttekor felszívta a tudományos vezetés elveit.³⁰ Lenin álláspontját azóta is sokszor idézték, kevésbé közismert azonban a sztálini iparfejlesztések nyomán kialakuló munkaszervezetek belső működési logikája. A további kutatások szükségességét hangsúlyozva azt megállapíthatjuk, hogy a militarista, bürokratikus normák mentén szerveződő hierarchiák ráépítése a munkafolyamatra a sztálini korszak egyik eredménye volt. Az izolált részmunka tevékenységeket ezáltal koordináló szervezeti rendszer a taylori-fordii alapelvekből sokat hasznosíthatott.

2) A nagy iparfejlesztések hatására a mezőgazdaságból az iparba iparilag kvalifikálatlan munkaerőtömeg áramlott át. E munkaerő munkábaállítása csak a betanított munkára alapozott munkaszervezet keretei között bizonyult megoldhatóknak. Ezzel párhuzamosan a politikai hatalomért vívott harcban, majd később politikai uralmának fenntartásáért a Rákosi-féle vezetés támadást indított a szakmunkásság ellen, főként a régóta szervezett-szakszervezeti tag, szocdem-munkások ellen. A munkáscsoportok autonómiájának politikai felszámolása rákapcsolódott a munkaszervezet új típusának kiépüléséből származó autonómiavesztés folyamatára.

3) A hatékonyság kérdései társadalmi méretű problémaként már a szovjet átalakulás kezdeteinél megfigyelhetők. A tudományos munkaszervezés adaptációja is ennek volt köszönhető.³¹ A magyar modernizáció folyamán kialakított tervgazdaság az állandó tervteljesítési kényszerével hatékonysági problémák sorozatát hozta létre. Ennek tudható be a bérrendszer átalakítása, a sztahanovista mozgalom normaemelésekre történő felhasználása.

A politikai élet küzdelmeinek elemzéséből nem látjuk egészen pontosan, mi történt a munka világának mindennapi történetében. A politikai élet szemügyrevétele elárulja azonban, hogy a régi - és a modernizáció előtti hagyományos munkaszervezetben nagyfokú autonómiával rendelkező - munkásgárda ellenállt a modernizációs törekvéseknek, vagy legalább is ellenállni próbált a hatalmi pozícióját veszélyeztető kihívásnak. A szervezett érdekérvényesítés hiánya, az érdekképviselő politikai kifejezésformáinak felszámolása azonban a munkásellenállás formáit átvezette a teljesítményvisz-szatartás, munkaütemlassítás máig is jól ismert üzemen belüli világába. A taylori alapelveken nyugvó munkaszervezet eleve korlátozza a munkásautonómiát - végeredményben ezért született meg. Míg azonban a modern iparfejlesztés nem egy esetben a változás ellen ható munkásellenállást a szociál-politikai intézmények kiépítésével, a szervezett érdekképviselőt legalitásának megteremtésével le tudta törni, addig az ötvenes évek elején a politikai és szociálpolitikai engedmények elmaradtak, sőt nagyban romlottak a munkaerő-re-produkcióhoz szükséges társadalmi feltételek.

Mindezek hatására olyan formái alakultak ki a munkás-fellépéseknek, amelyek áttekinthetetlenek, változékonyak, normáik megfogalmazhatatlanok, ezért minden formalizálási kísérletnek ellenállnak.

A leírtak ellenére állítjuk azonban, hogy a politikai játékszabályok beszűkülése, az új munkaszervezet kiépítésének munkásautonómiát korlátozó hatása nem számolták fel a vezetés és munkáscsoportok közötti alkuk rendszerét, nem tették szükségtelemmé a munkaszervezet működéséhez szükséges konszenzushoz vezető tárgyalásokat. A megegyezést szabályozó normák és informális utak rendszere volt az az újdonság, amely szorosan kötődött a modernizáció során kialakított új típusú munkaszervezet működéséhez.

A már említett kvázi-bürokratikus munkaszervezet esetében

"arról van szó, hogy a hagyományos vagy technikai kontroll szervezeti struktúráját feltételező munkafolyamatok esetében is a bürokratikus ellenőrzési rendszer segítségével kívánják a termelési rendszer fenntartásához szükséges érdek és cselekvési egységet létrehozni..."³²

A formális-bürokratikus előírások mellett jellemző erre a munkaszervezetre, hogy működése egyszerűen elképzelhetetlen a munkások szakmai tudáson alapuló egyéni vagy kollektív beavatkozása nélkül. A vezetés funkcionális hatása alig érezhető a végrehajtás szintjén, ami a vezetés hatékonyságát is erősen lerontja. A hatékonyságot romboló tényezők között szerepel a vezetés adminisztratív feladatokkal történő túlterhelése, az értekezleteken való részvételek sokasága, a felettesekkel való érintkezés formálisan kötött rendszere. Az ötvenes években a munkahelyi vezetésnek különösen sok ilyen típusú feladatot kellett elvégezni.

A vezetést lekötöttsége megakadályozza a termelési folyamat irányításában, amely így részben a munkáscsoportok kezébe csúszik át. Ennek következtében a "kvázi-bürokratikus" munkaszervezetben a relatív autonómia lehetősége nyílik meg bizonyos munkáscsoportok számára. A lehetőség kialakulása nem kötődik szorosan a kvalifikáció szintjéhez, a munkáscsoportok iparon belüli előéletéhez. Az autonómia játékerét a munkaszervezet konkrét működése alakítja ki, változékony keretek között húzva meg határait. E munkaszervezet-típusban is szükséges tehát az érdekek egyeztetésén alapuló egyetértés kialakítása, különben a munkafolyamat zavartalansága nem biztosítható.

"Ugyanakkor a munkafolyamatban résztvevő minden egyes társadalmi partner közötti érdekkonfliktusok konstruktív megoldására... nehezen, vagy egyáltalán nem kerül sor. A vállalati vezetés üzem és műhelyszintű képviselői tehát a munkások azon csoportjával, rétegével folytatnak érdemi tárgyalásokat, akiknek a tevékenysége révén a rendelkezésükre álló korlátozott ösztönzési

és egyéb eszközökkel, illetve a lehető legkisebb idő- és energia ráfordításával garantálni képesek az érdekek kompromisszumának minimális szintjét. A vezetés a termelés folytonosságának fenntartására irányuló törekvése során szisztematikusan a dolgozók lehető legszűkebb rétegére támaszkodik, ezáltal a maga számára is a "teljesítmény-visszatartás" cselekvési stratégiáját tartja rentábilisnak.³³

A vezetés stratégiája, pontosabban fogalmazva a munkaszervezet működése alakítja ki a centrum-periféria jelenségkörnek e típusra is jellemző sajátosságát.

A vezetéstől átvállalt feladatok honorálása hosszú béralkuk tárgya lehet. Ebben a centrumhoz tartozó dolgozói csoportok erősebb nyomást fejthetnek ki a vállalatvezetésre, mint a kollektív fellépésre gyenge esélyekkel rendelkező periféria-csoportok. A lehetőség különbözősége viszont riválissá teszi a munkásság centrum-periféria viszonyok mentén szerveződő csoportjait. Ez gazdagítja a vezetés taktikai eszköztárát, másrészt a dolgozói csoportok egymás feletti kontrolljának kialakítására vezethet.

A kvázi-bürokratikus munkafolyamat tehát az üzemen belüli latens alkufolyamatokon alapul. A munkafolyamat működése csak ez által biztosítható. Az ötvenes években a vezetés és a munkáscsoportok - politikailag tiltott - megegyezésére méginkább szükség volt. Ennek szükségessége nemcsak a modernizáció során kialakított kvázi-bürokratikus munkaszervezet működése miatt merült fel, hanem a feszített tervgazdaság erőforráskorlátos hiánytendenciáinak érvényesülése miatt is.³⁴

A gazdaság működőképessége, a termelés folyamatossága a termelési feltételek akut hiánya következtében a szervezeten belül jogilag előírt, politikailag megerősített normák sorozatos megszegése útján volt biztosítható. Így pl. a vállalatvezetés - a tervcélok teljesítését tartva szem előtt, mivel léte ennek sikerétől függött - a termelés eredményessége szempontjából fontos munkáscsoportnak tágabb mozgásteret biztosított. A hiánygazdasággal együttjáró túlmunkák, évvégi hajrák sikere nagyban attól függött, hogy a "holt-idényben" milyen konszenzus alakult ki a vállalatvezetés és a munkások között. Ebben a szabadság kérdése, az otthoni mezőgazdasági munka megtűrése éppúgy helyet kaptak, mint a bérezés és jutalmazás kérdései.

A vezetés a számára előnyös helyzetekben, a számára előnyös befektetéseket mérlegelve még nagy erőfeszítések árán is hajlandónak mutatkozott a termelési feltételek összességét biztosítani azoknak a munkáscsoportoknak, amelyek ezáltal a termelés menetében kiemelkedőt nyújthattak.³⁵

A hiányosságokból fakadó termelési zavarok egyenesen megkövetelték az aktív munkáscselekvéseket; a kényszerhelyettesítés, az átcsoportosítás a dolgozók cselekvő együttműködése nélkül nem vezetett volna eredményre. Tudjuk, ezek a kérdések a mai munkaszervezetben is felmerülnek, azonban a

a megváltozott politikai szabályozás következtében e folyamatok szinte természetesenek.

Mind a kvázi-bürokratikus munkaszervezet, mind a hiánygazdaság leírása megalapozza a munkásautonómia létrehozó megállapításunkat. Az üzemen belüli munkafolyamatokon belül a munkafolyamat konkrét, történetileg kialakuló szervezete ráépülve létrejöttek mind a munkásautonómia, mind az egyéni-kollektív fellépések lehetőségei, éppúgy, mint ahogy a vállalatvezetés taktikai eszköztára is kialakult. Ezek a folyamatok latens, politikailag nem artikulált térben zajlottak le. A munkafegyelem jelenségének értelmezésében mindezeket figyelembe kell venni.

4. A MUNKAFEGYELEM ÉRTELMEZÉSE A MUNKASZERVEZETI MODERNIZÁCIÓ MAGYARORSZÁGI SAJÁTÓSÁGAINAK TÜKRÉBEN

A munkafegyelem társadalmilag összetett problémakörét nem jellemezhetjük kielégítő módon, ha az üzemen belüli folyamatokról, a modern munkaszervezet magyarországi típusának kiépüléséről elfeledkezünk.

A vállalati munkafegyelmi ügyek vizsgálata elárulja, hogy a vállalatvezetés különbözőképpen viszonyul az egyes dolgozói csoportokhoz, a jog adta alternatív lehetőségeket maximálisan kihasználva más-más szankciókkal sújtja a munkafegyelmi vétségeket elkövető dolgozókat. Nem tévedünk, amennyiben azt állítjuk, a vállalatvezetés e taktikájának kialakulására a munkaszervezet működésének sajátosságai adtak lehetőséget. A dolgozók és a vezetők együttműködése, konszenzusa - ami a kvázi-bürokratikus munkaszervezet egyik fontos következménye - kiváltja a centrumcsoportok és perifériacsoportok munkaszervezeten belüli magatartásának eltérő megítélését. E konszenzus - a centrumcsoporttal - oda vezetett, hogy a érdekképviselőben gyenge, társadalmi helyzetében periférián lévő csoportokat sújtották a keményebb szankcióval.

A vállalatvezetést fontos érdek - a tervteljesítés - ösztönözte a dolgozókkal történő megegyezés fenntartására, illetve kialakítására. A politikai vezetés mindenkire kiterjedni akaró represszív büntetési törekvése megtört tehát a valóságos viszonyok konkrét talaján, de természetesen a "maradék ügyek" is elegendő munkával látták el a bíróságokat.

A dolgozói helyzetet jellemző lehetőségek elemzésekor láttuk, hogy a munkaszervezet jogi szabályozása tulajdonképpen a dolgozói érdekvédelemet egyetlen egy magatartásformára redukálta, a csendes, "zajtalan" fellépésre, az önkényes kilépésre, illetve az igazolatlan hiányzásra. Mindkét magatartás a munkaszervezettel való elégedetlenség kifejezője, ezt már Taylor is felismerte.³⁶ Lényeges különb-

ség van azonban az elégedetlenség mértéke között. Az önkényes kilépés végleges szakítási szándékot jelent a munkaszervezettel, míg az igazolatlan hiányzás lehetőséget ad a megszakadt konszenzus helyreállításához. Az érdekérvényesítés jelenléte viszont mindkét magatartás esetében kimutatható. Erről az egyről a kor szereplői meg voltak győződve, mivel az önkényesen kilépők és igazolatlanul hiányzók megbüntetését a politikai vezetés a példastatuálás szándékával határozta el. Ezáltal a magatartásminta terjedésének igyekeztek gátat vetni.

A munkaszervezettel szembeni fellépések egyéni és kollektív formában történhetnek. A két forma társadalmi tartalma jelentősen eltér egymástól, azonban a kvázi-bürokratikus típusú munkaszervezet inkább az izolált, egyéni fellépéseknek teremt táptalajt, mintsem a kollektív értékeken nyugvó csoportellenállásnak. Levéltári irataink és a fegyelmi ügyek jegyzőkönyvei megerősítik ezt a tényt.

Az elégedetlenségnél erősebb minőséget képvisel az ellenállás. Feltételezhető, a munkaszervezettel szembeni fellépésekben jelentkeztek a dolgozói ellenállások is, erre mind a korszak társadalompolitikája, mind a munkaszervezet átalakítása objektív lehetőségeket adott.

A korszak társadalompolitikája - a már említett élet-színvonalvisszaesés, a munkába állítási kényszer - az elégedetlenségen túlmenően az ellenállás bizonyos formáit is kiváltotta, s mivel ezekre nyílt, legitim formában nem kerülhetett sor, maradt az ellenállások csendes, passzív alakja, a munkaszervezetből történő önkényes eltávozás, a hétvégi pihenő önkényes meghosszabbítása.

A munkaszervezet modernizációja kétféle - egymástól lényegesen különböző - ellenállási típust hozott létre, egyrészt a volt kvalifikált szakmunkások - pozícióvesztésből fakadó - ellenállását; ezt politikai módszerekkel törték le (pl. szociáldemokrata veszély elleni harci kampány), másrészt a változásokkal együttjáró struktúraátalakulás kiváltotta a nem kvalifikált-periférián lévő munkáscsoportok ellenállását is. E dolgozói csoportok, mivel az érdekérvényesítés társadalmi leckéjét nem tanulták meg, ellenállásuk egyetlen kifejezési formáját alkalmazták, a munkaszervezet elhagyását, az önkényes kilépést.

Mindezeket a gondolatokat előre kell bocsátanunk a büntetőbíróóságok által elítéltek helyzetének jobb és pontosabb megértése céljából.

III. AZ ELÍTÉLTEK TÁRSADALMI HELYZETE

Minden szociológiai vizsgálat szembetalálkozik azzal a nem könnyen eldönthető problémával, hogyan, mi módon jellemezze azt a társadalmi környezetet, ahonnan a felmérésének mintájába tartozó személyek - mint a társadalmi tények hordozói - származnak. Az elméleti megfontolások mellett természetesen fontos szerep jut a kutatás során rendelkezésre álló információknak annak eldöntésében, milyen dimenziók mentén jellemezhető a minta társadalmi összetétele.

Esetünkben az elítéltek társadalmi helyzetének leírását a következő fontosabb társadalmi viszonyok mellett tudjuk elvégezni. Az elítéltek társadalmi térben való elhelyezkedése (születési hely, lakóhely), a vagyoni helyzet (vagyoni ill. jövedelem), képzettség (kvalifikáció), családi-személyi háttér. Lehetőségünk nyílt mindezeknek a viszonyoknak több generáció függvényében történő elemzésére is.

Lakóhely, születési hely

A társadalomszerkezeti vizsgálatok bebizonyították, a társadalom térbeli tagoltsága fontos társadalmi tulajdonságokat hordoz.

Az elítéltek születési helyének típusai között dominál a nagyközség településtípus. A nagyközség mellett a kisközség a legjelentősebb településtípus. A két településkategóriában együttesen az elítéltek 67%-a született. A születési hely és az állandó lakóhely összehasonlítása azt mutatja, az elítéltek életútjuk során nem hagyták el azt a településtípust, amelyben születtek. Így feltételezhetően, ha mobilitásuk, fluktációjuk kibontakozott, az az egyes településtípusokon belül jött létre. (1. tábla) Az elítéltek számára az ipari munka vállalása nem jelentett egyet a "magasabb településosztályba" történő belépéssel.³⁷ Az ipari munkáslét számukra ingázást, bejárást, munkásszállásokon lakást hozott. Úgy gondoljuk, olyan sajátosságról van szó, amely a magyarországi modernizációs folyamatot végigkísérte, s amely hosszabb távú hatásában létrehozta a településszerkezet és társadalomszerkezet töréseinek egymásraépülését.³⁸ Az elítéltek csoportjára jellemző, hogy nem a nagyvárosi munkáosztályból kerültek ki.

Az elítéltek vagyoni helyzete, jövedelme

A vagyoni helyzet meghatározásánál a bíróságok regisztrálására alapoztunk. A bíróságok a földet, házingatlant, telket, szőlőt tekintették vagyonnak. Az elítéltek 84%-a minősült ennek alapján vagyontalannak. A vagyonosok átlag 5 hold birtoknagysággal rendelkeztek.

A bíróságok elé került dolgozók jövedelme havonta átlag 810 Ft. Ez alatta maradt az iparban foglalkoztatottak egy havi átlagbérének. (Az ipari foglalkoztatottak átlagbére 1952-ben 928 Ft. Forrás: História 84/2.) Alatta maradt az ipari munkások 1952-es egy havi bérének is. (Az ipari munkások egy havi átlagbére ekkor 1050 Ft. Forrás: Statisztikai Zsebkönyv Bp. 1956.) A jövedelmi adatok még kisebbek, ha az eltartottak számát is figyelembe vesszük. Így az egy főre jutó átlagjövedelem családonként (háztartásonként) 200 Ft.

Szakképzettség, kvalifikáció

Szakképzettség alatt vizsgálatunkban, miként a társadalomstatisztikában is, az ipari munka normáinak, ismeretanyagának tudását, illetve nem-tudását értettük. Így a mezőgazdasági tevékenységhez kapcsolódó tudásanyag nemtudásként, pontosabban szakképzetlenségként szerepelt. E kvalifikátlanságban nincs különbség a különböző mezőgazdasági foglalkoztatott csoportok gyermekei tudásanyaga között. Az ipari munkatevékenység normáinak ismerete - nem ismerete alapján kialakított szelekció elfedett egy nagyon lényeges társadalmi különbséget, azt, hogy más típusú kvalifikátlanságot takar a földtulajdonos gyermekének szakképzetlensége és más a mezőgazdasági alkalmi munkásé. A különbségek elemzéseinkben a munkaszervezetten belüli motivációk eltérésében felszínre kerültek. További történeti tudásszociológiai kutatásra vár annak kiderítése, hogy az ipari munkaszervezet hogyan épített, épített-e egyáltalán azokra a jelentős tudáskülönbségekre, amelyek a kvalifikátlanság homogén homlokzata mögött, mint lényeges társadalmi tudás- és tapasztalatkülönbségek húzódtak meg.

Az elítéltek 86%-ánál állapítható meg a szakképzetlenség. (2. tábla) A szakmák között két jelentősebb csoport tűnik ki: a vasipari és az építőipari szakmák típusai. Az elítéltek ugyanakkor alacsony iskolai végzettséggel rendelkeztek. 81%-uk a 6 elemis küszöbhatár alatt szerepel. (Az ismert adatokat 100%-nak véve), 12%-uk analfabéta. (3. tábla)

Az eddigiekből több lényeges összefüggés is körvonalazódik. Az összefüggések néhány fontos csoporttulajdonság kumulációját mutatják.

Először említjük a szakképzetlenség és a vagyontalanság kumulációját. E csoport a minta 73%-át alkotja. (A vagyonosabb csoportoknál is a szakképzetlenség dominál.)

A szakképzetlenek a különböző településtípusokban majdnem azonos arányokban szerepelnek. Tudva a községekben lakók arányának súlyát, megállapíthatjuk, hogy a büntetőjogi szabályozás túlnyomórészt a falusi szakképzetlen, vagyontalan dolgozók csoportját érintette. A falusi szakképzetlenek a teljes minta 60%-át alkotják.

A vagyontalanok az alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők körében találhatóak. A vagyontalanság és az alacsony iskolai végzettség is együttesen fordult elő mintánkban.

Az elítéltek szakképzetlenségét az apa foglalkozási csoportjai nagy valószínűséggel határozták meg, amiből az következik, az apák társadalomban elfoglalt helyzete meghatározta - elítélt - gyermekei képzettségi szintjét. A büntetőjogi represszió tehát egy több generációra viszonyulóan társadalmilag hátrányos helyzetben lévő csoportot érintett.

Családi állapot, kor és nem

A társadalmi rétegződéssel foglalkozó elemzések rámutattak arra, hogy a társadalom termelői viszonyaitól látszólag távolálló viszonyok milyen lényeges szerepet töltenek be a társadalmi egyenlőtlenségek kialakulásában a társadalmi rétegződés rendszereinek létrehozásában. Ilyen társadalmi különbségeket hordoz a lakosság nemi megoszlása, vagy életkorának szerkezete.³⁹

Mintánk elítéltjeinek 83%-a férfi, 17%-a nő.

Mivel a minta a férfi elítéltek többségéről tanúskodik, a családi állapotban a nős, illetve nőtlen kategória dominál. Jelentősebb ennél a családos-egyedülálló bontás, mivel az elítéltek 49%-a egyedülálló. (4. tábla)

Mintánk női aránya jóval alatta marad az 1952-ben foglalkoztatott nők arányának.⁴⁰ Ez azt jelentheti, a dolgozó nők kevésbé voltak hajlamosak a munkafegyelem - s általában a társadalom normáinak - megsértésére. Úgy tűnik a konfliktusvállalási hajlandóság a férfiak esetében magasabb, mint a nőknél. Ennek oka lehet a férfi hagyományos családfenntartó szerepértelmezése éppúgy, mint a nők munkahelyen tanúsított adaptívabb viselkedése. Az utóbbi jelenséget magyarázza a női munkaerő ipari munkavállalásának hagyomány nélkülsége, valamint a kvalifikátlan (betanított, segédmunka) foglalkozások körükben megjelenő nagy aránya.⁴¹

Az elítéltek korátalaga 29 év. A minta a 19-30 év korcsoportjába sűrűsödik, ez a csoport a minta 66%-át jelenti. Magas a 19-20 évesek száma. Az elítéltek korcsoportjai jelzik, az idősebb korosztályok is jelen vannak, fiatalokkal szembeni arányuk azonban kisebb (33%).

A minta kormegoszlását az 1952-ben elítéltekéhez viszonyítva tudjuk megítélni. Mintánk 29 éves átlaga valamivel alacsonyabb, mint az összes elítélt 35-36 éves korátalaga. Az országos minta fiatal korszerkezetét most nem érintve megállapíthatjuk, a fiatal kor kétségkívül hordoz egy nagyon fontos társadalmi összefüggést. Arra gondolunk, hogy a pályakezdő korosztályok számára "természetes" törekvés mobilitásuk fenntartása, mivel hosszú időt igényel annak a helyzetnek kialakítása, amelyben az egyén megtalálja "számítását" s mind az anyagi juttatások, mind a munkaszervezetet jellemző normák és értékek terén elfogadható munkahelyet talál. Az adminisztratív munkaerőgazdálkodás éppen ezt a természetes mozgékonyt akadályozta, hiszen a munkaerő militarizált keretek közötti mozgatása nem adott lehetőséget az egyéni elképzelések, törekvések érvényesítésére. Igy a fiatal korosztályok szinte belekényszerülnek a konfliktus vállalásába, mivel normális gazdasági magatartásuk kifejtését akadályozta a jogi megkötések kiépítése.

Az elítéltek családi hátterét jellemzi az eltartott személyek számának alakulása. Az elítéltek által eltartott személyek száma átlag 3 fő. Ez az átlag az elítélten kívüli eltartottak számát jelenti, az átlagos családi nagyságot (pontosabban háztartásnagyságot) 4 főben állapíthatjuk meg. Mivel az elítéltek 49%-a egyedülálló, az elítéltek nem kis részének olyan társadalmi-szociális gondokkal kellett megküzdenie, amelyek nem lebecsülhető nehézségeket okoztak a dolgozók munkaszervezeten belüli magatartásának alakulásában. A korcsoportok elemzése alapján megállapíthatjuk, hogy a fiatal korosztályra éppolyan nagy súllyal nehezedik a hozzátartozók, családtagok eltartása, mint az idősebbekére.

A munkafegyelemmel foglalkozó nézetek, vélemények sztereotípiája szerint a munkafegyelmi büntetések a mezőgazdaságból iparba áramlókat érintették, mivel ez a csoport nem tanulta még meg a nagyüzemi munkával együttjáró magatartási normákat, így munkahelyi viselkedésük eleve normasértő volt. A probléma tisztázását a következőkben kíséreljük meg.

Először megvizsgáltuk az elítéltek életútjának első foglalkozását. E foglalkozási szerkezet összetétele megmutatta, az elítéltek első foglalkozása többnyire kvalifikációt nem igénylő munkakör, de e munkaköröknek csak egy része esik a mezőgazdaságba. Volt tehát olyan elítélt csoport, amely életútját eleve az iparban kezdte.

Az apák foglalkozásának elemzéséből is kimutatható az ipari munka hagyománya. Nem állapítható tehát meg egyértelműen a mezőgazdasági múlt dominanciája.

Az elítélt csoport sajátossága egyfelől abban áll, hogy életútja során nem lépte túl a betanított munkás- szakmunkáslét határát, másfelől az iparosítási hullám kibontakozása döntötte el számára véglegesen a kérdést, a mezőgazdaságban marad-e, avagy az iparban vállal munkát. A munkafegyelem megsértői ellen hozott szankciók ezek szerint nem kifejezetten az ipari munkakultúrával nem rendelkező csoport-

tok "iparba törését" szolgálták, bár az elítéltek között jelen volt a mezőgazdaságból iparba áramlók nagy csoportja is.

Láttuk, a fegyelem megsértése miatt büntetett munkás-csoport eredetét, életútját tekintve mennyire heterogén. De összetételében heterogén a magyar modernizáció során kialakult munkásosztály is. Erre az osztályra egységesen csak a helyzete jellemző, a társadalomszerkezetben betöltött funkció, míg az összes "statikus" jellemzőjében heterogén.⁴²

Összefoglalóan az elítélteket a következőkkel jellemezzük: vagyontalan, szakképzetlen, falusi dolgozói csoportok, jellegzetességük a fiatalabb kor, nagy eltartott szám, alacsony jövedelem; társadalmi-szociális problémáik miatt munkaszervezeten belüli konfliktusaik átítatódnak társadalmi létük minőségéből eredő konfliktuskialakítási motivációkkal. Főként egyedülálló és férfiak azok, akiket a bíróságok elítéltek.

IV. AZ ELÍTÉLTEK TERÜLETI, FOGLALKOZÁSI MOBILITÁSÁNAK JELLEMZŐI

Az elítéltek zömmel 1949-1952 között léptek az iparba, olyan csoportról van szó tehát, amely - 1952-ig számítva - nem túl régen dolgozott ott. Elítélteink ennek ellenére átlag 2 munkahellyel rendelkeztek. Ez az átlag azt is tükrözi, sok elítélt már az első munkahelyéről kilépett - e miatt a büntetés - de még vagy nem helyezkedett el, vagy már a második munkahelyén találta a büntetőjogi felelősségrevonást kezdeményező hatóság.

Az első munkahelyen átlag 7,5 hónapot, a második munkahelyen 6 hónapot, a harmadik munkahelyen 3 hónapot töltöttek. A munkahelyeken töltött idejük csökkenő tendenciát mutatott. A vándorlások mögött az ipari munkába állást követő "természetes" mobilitásról van szó, annak a munkahelynek megkereséséről, ahol az egyéni és a vállalati - üzemi törekvések egybehangolhatóak. Az már az elemzés más szintjére tartozik, hogy az ötvenes évek elején kibontakozó adminisztratív munkaerőszabályozás épp ennek a folyamatnak igyekezett gátat vetni. A dolgozói törekvéseket árulja el az átlagkeresetek növekedése. (770-750-800 Ft az átlagkereset az első, második, harmadik munkahelyen.)

Ezek után azt vizsgáljuk meg, az elítéltek életútjuk során hol dolgoztak, milyen népgazdasági ágazatban milyen munkakört láttak el, illetve az ország melyik megyéjéből hova indultak munkát és megélhetést keresni.

Az első munkahely ágazatánál a legnagyobb arányban az építőipar, majd a bányászat, vas- fémipar és a mezőgazdaság következnek. (5. tábla) Ugyanez a sorrend a második munkahely esetében is. A kép csak annyiban módosul, hogy megjelenik azoknak a jelentős csoportja, akik egyik népgazdasági ágazatban sem helyezkedtek el, tehát elkerülték az ipari munkát. Tartja a mezőgazdaság a fontossági sorrendben elfoglalt helyét, jelezve, nem kevés volt azoknak a száma, akik az ipari munkából kilépve a mezőgazdaságban kerestek és találtak munkát. A mezőgazdaságon és az iparon kívüli - alkalmi - munka gyűjtőhelye a különböző iparágazatokból elvándoroltaknak.

Az elítéltek első foglalkozását vizsgálva a legjelentősebb csoport a segéd munkásoké. Egyenlő arányokban szerepel a betanított munkás, az állami gazdasági dolgozó és az ipari szakmunkás csoport. A második foglalkozást nézve a két domináns csoport az ipari segéd munkások és az alkalmi munkások

csoportja. A második ágazatba a segéd munkások mint a segéd munkások léptek be. Jelentős még a napszámosok, alkalmi munkások segéd munkásokból való feltöltődése, illetve az a mozgás, ami a munkaszervezeten belüli kvalifikálatlan munkakörökből elvezetett a napszámos-alkalmi munkás csoportokhoz. E mozgásokból valószínűsíthető, az elítéltek számára az iparban való munkavállalás tartós segéd munkás létet jelentett.

A Budapesten munkát vállalók mindössze 67%-a lakott Budapesten, Pest és Szabolcs-Szatmár megyéből adódott a fővárosban dolgozók 25%-a. Baranya megyében elhelyezkedettek 70%-a lakott a megye területén, 30% az ország más megyéiből jött.

A fővárosban lakók 83%-a a fővárosban keresett munkát, kisebb csoportok Baranyában, Fejér és Pest megyében helyezkedtek el. A Baranya megyében állandó lakással rendelkezők 92%-a e megyében vállalt munkát, míg a Nógrád megyében lakók csak 78%-a talált megélhetést e megyén belül. A Szabolcs-Szatmár megyeiek mindössze 15%-ának volt az első foglalkozása e megyén belül, jelentősebb csoportjuk található a fővárosban (20%), Borsod-Abaúj-Zemplén megyében (21%), Veszprém megyében (5%). Emellett az ország minden megyéjében megtalálhatók 4-5%-os súllyal.

Az elítéltek e csoportjának területi mozgását két tényező alakította. Az egyik tényező az iparosítás által teremtett munkalehetőségek területi eloszlása, a másik a lakóhelyek munkaalkalmakkal való ellátottsága. A népességvándorlás e két pólus közötti szakadék indította el.

Az elítéltek munka után vándorolva "megélték" az iparosítás által teremtett foglalkoztatottsági struktúra és az ország objektív gazdasági fejlettsége között feszülő ellentétet. A munkaalkalmak alacsony száma miatt az iparosítás által munkalehetőségeket nyújtó területen kényszerültek elhelyezkedni.

Az elítéltek egy része munkavállalásában az iparosítás által kialakult társadalmi-gazdasági helyzetnek engedelmessékedett. A foglalkoztatási kínálat nem mindig találkozott egyéni elképzeléseikkel, törekvéseikkel.

Az egyéni törekvések és a foglalkoztatottsági szerkezet közötti ellentétből fakadt a munkahelyelhagyások jelentős része is.

A bűncselekmény elkövetésekor négy jelentősebb foglalkozási csoportot mutathatunk ki, négy olyan tipikus csoportot, amely tipikus életpályát jár be. A négy csoport esetében ugyanakkor nagyfokú életpályastabilizációról számolhatunk be.

A bűncselekmény elkövetésekor szakmunkásként dolgozók fele szakmunkásként lépett az első ipari foglalkozásába ipari tanulóként, tanoncként kezdte életútját.

A betanított munkásként elítéltek többsége az ipari munkába álláskor is betanított munkás volt.

A segéd munkások csoportja a legnagyobb. Jelentős részük már az iparba is segéd munkásként állt be, illetve életének első foglalkozása is a segéd munka. Ezután következik az a segéd munkás csoport, amely alkalmi munkásként, napszámosként kezdi élet pályáját, majd segéd munkásként áll az iparba. Velük a bűncselekmény elkövetésekor is mint segéd munkásokkal találkozhatunk. A segéd munkások jelentős csoportja az, amely mezőgazdasági kisegítő családtagból lesz segéd munkássá.

Pályastabilitás tapasztalható a negyedik csoport, az állami gazdasági fizikai dolgozók esetében is.

A foglalkozási helyzetek nemcsak az ipari munkában, hanem az életút teljes egészében nagyfokú állandóságot, stabilitást mutatnak. Az életút első foglalkozása eldöntötte azt a munkaszervezeti pozíciót, amelyet az elítéltek a bűncselekmény elkövetésekor betöltöttek.

Az elítéltek életének legfontosabb változása az iparba való belépés volt. Nem tapasztalható ugyanakkor az ipari munka kvalifikáltabb munkakörei felé mozgás. Ezért mondhatjuk, elítélteink esetében munkáskarrieréről nem beszéltünk, amiről szólhatunk, az az ipari munkássá válás folyamata, társadalmi lehetősége. Az ipari munkából való kilépés után a státuszok romlása figyelhető meg, amennyiben a kilépettek között az alkalmi munka, a napszámos lét dominál.

A kép további tisztázásához meg kell vizsgálni a munkaszervezetten belül elfoglalt pozíciójuk összetevőit, mivel a szabályozás komolyabb változatát velük szemben vállalati kezdeményezésre érvényesítették.

V. A BÜNTETŐJOGI ELJÁRÁST KEZDEMÉNYEZŐ MUNKAHELYEK JELLEMZŐI

1. A MUNKAHELYEK ÁGAZATI, TERÜLETI ELHELYEZKEDÉSE

Ebben a fejezetben megpróbáljuk leírni azt a munkahelyet, jellemezni azt a munkaszervezetet, amely az eljárást megindította az elítéltek ellen. A munkahelyek ágazati megoszlása a következő sorrendet követi: az építőipari, bányászati munkahelyek a mintába került munkahelyek 66%-át tették ki. E két ágazat messze kiemelkedik arányával a többi közül. Tíz százalék felett van a vas- fémipari munkahelyek aránya, a többi 1-2%-os.

A munkahelyek többsége Baranya és Nógrád megyében volt, valamint Budapesten. Jelentősebb még a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei munkahelyek száma. Ez a munkahelyi megoszlás pontosan követi az elítéltek mobilitásának irányát. Amennyiben a megyei beosztást felbontjuk, és megvizsgáljuk, milyen területekre estek a munkahelyek, azt tapasztaljuk, a munkahelyek nagy többsége az iparosítás által frekvenciált területeken található. (7. tábla) A munkahelyek 50%-a volt (Budapestet is beleszámítva) azokon a területeken, amelyekre a beruházások összpontosultak. (Komló-Pécs, Sztálinváros) A munkahelyek ilyen eloszlása azt jelentheti, a büntetőjogi szabályozás azokon a területeken volt különösen erős, ahová az iparosítás nagyarányú tőkét és munkaerőt koncentrált. Valószínű nem általában a munkafegyelem, hanem a gazdaságpolitikailag kiemelt népgazdasági ágak munkásainak fegyelmezése volt fontos a politikai vezetés számára.

2. A MUNKAHELYEK VEZETŐSÉGÉNEK VISZONYA AZ ELÍTÉLTEKHEZ

Ebben a rövid részben szeretnénk jellemezni a munkaszervezet elítéltekkel való kapcsolatát.

Először nézzük: mikor, milyen esetekben ad a vállalat kedvezményt az elítélteknek. Az esetek nagy részében a munkaszervezet az elítélteknek nem hajlandó kedvezményeket adni. Az elutasított kedvezmények a munkaviszonytól kezdve az aratás-cséplés engedélyezéséig mindenre kiterjednek. A dolgozói kérések visszautasítása azt jelentette a kor munkajoga szerint, hogy az elítélt számára a formális érdekérvényesítés útja véget ért. Megállapítható, a tiltások maguk termelték ki a munkaszervezet elleni fellépéseket. (Pl. ha a dolgozó munkaviszonyának megszüntetéséhez az igazgató nem járult hozzá, a dolgozó már csak az önkényes kilépést

- és ennek büntetőjogi szankcióit is - választva tudta elhagyni munkahelyét.) Az egyoldalú tiltások csapódnak le a vállalat és a dolgozó kapcsolatában is. A kifejezett tiltások és a hallgatóságos tiltások (elzárkózás a tárgyalások elől) dominálnak, és ezek a vállalati magatartások jellemzőek a dolgozók (elítéltek) szociális problémáinak munkaszervezeti kezelésére is. A munkaszervezet és a dolgozó közötti tárgyalásokat vizsgálva feltűnően alacsony a megállapodással végződő tárgyalások száma. Magas azoknak az eseteknek a száma, ahol kifejezetten a tárgyalások elutasításáról van szó. A létrejövő tárgyalásokra is jellemző az időhúzó taktika, a represszív célzat, a szóbeli megállapodások be nem tartása. Főleg a közvetlen munkahelyi vezetés tárgyal a dolgozóval, de nem ritka az az eset sem, amikor a munkahelyi adminisztráció veszi át a dolgozó ügyeinek lebonyolítását. A tárgyalásokon nincs utalás a társadalmi szervezetek részvételére, sem a szakszervezet, sem az egyéb érdekképviselői szervek nem kapcsolódnak be a dolgozó és a munkaszervezeti vezetőség alkudozáiba. Amennyiben tehát létrejöttek tárgyalások, azok a munkaszervezet szervezeti-uralmi viszonyain belül folytak le.

VI. AZ ELÍTÉLTEK MUNKASZERVEZETI MAGATARTÁSA ÉS A MAGATARTÁSOK MOTIVÁCIÓI

1. A MAGATARTÁSOK ÉS MOTIVÁCIÓK TÍPUSAI

A mintába került elítéltek 31%-os önkényes kilépés miatt, 36%-a igazolatlan hiányzás miatt állt a bíróság előtt. 7%-uknál az igazolatlan hiányzást követte az önkényes kilépés, további 15%-uknál pedig az önkényes kilépés anyagi tartozással járt együtt (toborzási díj vissza nem fizetése, munkaruha leadásának elmulasztása). A minta 10%-a munkakönyvvel kapcsolatos cselekményt követett el (hamisítás, munkakönyvvel kapcsolatos szabályok megszegése).

Az önkényes kilépés és az igazolatlan hiányzás esetében - mint ahogy erről már írtunk - a vállalatok számára a büntetőjogi eszközökön kívül más jogi lehetőségek is adóttak voltak, mivel az igazolatlan hiányzást a munkajogi szabályok alkalmazásával, az önkényes kilépést pedig a kötelező munkakerőkövetítés intézményével lehetett szankcionálni. E helyett mégis - külső nyomásra - a büntetőbírósági utat választották.

Az igazolatlanul hiányzott műszakszámok elemzéséből kiderül, hogy eltérő időtartamú hiányzásokról van szó. Az átlagosan hiányzott műszakszám 7-8 műszak, de az egyhónapi, illetve egy hónapon túli hiányzások az összes igazolatlan hiányzások 24%-át képviselték. Ennek magyarázata abban van, hogy az igazolatlan hiányzások nagy részére a mezőgazdasági munkák elvégzése miatt került sor, ami hosszabb időtartamot igényelt. Ez nemcsak az igazolatlan hiányzókra érvényes, hanem az önkényesen kilépőkre is. Az önkényesen kilépők motívumait vizsgálva kiderül, az önkényesen kilépők 10%-a ugyancsak a föld megművelésének kényszere miatt hagyta ott munkahelyét. Másik fontos motívumcsoport a saját, illetve a család egészségügyi állapotából fakadt, és csak ezután jön a munkaszervezetten belüli konfliktus motivációs csoportja. Ezzel a motívumcsoporttal azonos arányt képvisel a direkt bérmotivumok csoportja, azaz azok a motivációk, amelyek nagyobb bér elérésének reményében vitték rá a dolgozókat az önkényes kilépésre. Látható, a munkahely elhagyásának motívumai sokszínűek, nemcsak a tisztán jövedelmi motívumok jelennek meg a munkaszervezettel szemben vállalt konfliktusban, hanem más, a dolgozók munkaszervezeten kívüli helyzetéből fakadó motívumok is.

A munkakönyvvel kapcsolatban elkövetett bűncselekmények - általában véve - a dolgozók számára előnyös helyzetet teremtettek. Az előnyös helyzet azonban nem anyagi előnyökben, hanem a szabadabb munkavállalásban jelentkezett. Mindössze 2%-uk kapott volna több bért új munkahelyén. Magas viszont

a tudatos törekvések aránya a munkakönyvvvel kapcsolatos szabályok megszegésére.

Ezek után vegyük szemügyre azokat a sajátosságokat, amelyek az elítéltek magatartását jellemezték. (8. tábla) A magatartás-jellemzők között a legmarkánsabb csoport az, amely a munkaszervezeti kötöttségek feloldására irányul. Azoknak a kötöttségeknek enyhítésére egyfelől, amelyek az ipari munkából erednek (pl. stabil napi munkaidő), másfelől, amelyek akadályozzák a munkaerő vándorlását. Figyelemre méltó az "egyéb" magatartás motívumok jelentős aránya, ami azt jelenti, a felsorolt motívumcsoportokon kívül a társadalmi létből fakadó számos egyéb motívum nagy számban van jelen a munkaszervezeti konfliktusok alakításában. A dolgozók nemcsak munkaszervezeti pozíciójuk függvényében vállalnak munkaszervezeti konfliktust, hanem a társadalmi létük egészéből fakadóan is. (9. tábla)

A társadalmi lét egészéből fakadó konfliktusmotivációk megjelenéséhez olyan társadalmi helyzet szükséges, amelyben az egyéni és a társadalmi reprodukció teljes folyamata lehetetlenné válik. Így pl. a szociálpolitika, a munkaerőreprodukciót szolgáló infrastruktúra társadalmi méretű hiánya a társadalmi lét emberi minőségét beszűkítik. Az érdekképviseletek társadalmi méretű felszámolása - miként az ötvenes évek elején Magyarországon is - a társadalmi reprodukció leépüléséből fakadó feszültségeket látenssé teszik, illetve átvezetik azokba a konfliktushelyzetekbe, amelyek még kialakulhatnak.

Esetünkben más problémák is felmerülnek. Amennyiben a motívumokat egy újfajta csoportosításban újrendezzük és megkülönböztetjük azokat a motívumcsoportokat, amelyeket a társadalmi-politikai-jogi rendszer maga indukált - pl. a munkaerő adminisztratív megkötéséből eredő szabályok - láthatjuk, olyan kényszerpályákkal van dolgunk, amelyek egy más jogi szabályozás esetében fel sem merülhetnek. Még a bérmotivációkról is elmondható, tulajdonképpen a bérek tudatos alacsony megállapításából fakadtak. Megállapítható, hogy a társadalmi-politikai szabályozás, a munkaszervezet társadalmi környezete konkrétan kondicionálja azokat az értékeket, motívumokat, amelyek a munkaszervezetten belüli konfliktusvállalásnak fő motívumai lesznek. A politikai hatalomgyakorlás társadalomszabályozása azon túl, hogy jogilag megfogalmazza a nem kívánatos magatartásokat, a társadalmi cselekvési lehetőségek funkcionális szabályozásával befolyásolja az egyéni - munkaszervezetten belüli - érdekvédelem lehetőségét is.

Az elítéltek a munkaszervezettel szemben egyedül, izoláltan léptek fel, illetve egyedül álltak ki érdekeik képviseletéért, védelmezéséért. 86%-uk egyedül követte el "tettét", és csupán 13%-uk lépett fel kollektívan. A kollektív fellépések kohéziójának forrása - azonos arányban - a munkaszervezet (munkatársi kapcsolat) és a tradicionális társadalmi viszonyok rendszere (rokonsági, baráti kapcsolat, egy helyben lakás) volt.

2. A DOLGOZÓI MAGATARTÁSOK, KONFLIKTUSVÁLLALÁSOK NÉHÁNY ÖSSZEFÜGGÉSE

A segéd munkások egyenlő mértékben követték el az önkényes kilépést és az igazolatlan hiányzást (34% - 36%), nagyobb arányban vannak jelen a vagyoni tartozással együttjáró önkényes kilépéseknél. (A csoport 16%-a követte ezt el.) A szakmunkások csoportja az önkényes kilépést a segéd munkásokkal azonos arányban követte el, csoportjuk 47%-a ellenben az igazolatlanul hiányzók között található meg. A szakmunkások nagyobb arányú igazolatlan hiányzása azzal magyarázható, hogy a munkaszervezet más viszonyt épített ki a szakmunkásokkal, mint a segéd munkásokkal. A szakmunkások esetében a hosszabb időtartamú hiányzást csak igazolatlan hiányzásnak tekintették, míg a segéd munkásoknál ez már önkényes kilépésnek számított. Természetesen büntetőjogilag ez mindegy volt, azonban munkajogilag nem. Amennyiben ugyanis nem került volna sor bírósági eljárásra, úgy az igazolatlanul hiányzó maximum kap egy vállalati fegyelmit, míg az önkényesen kilépő a kötelező munkakeresésként újra kerül.

Emellett valószínűnek látszik, hogy a szakmunkások egészen más reakciótípusokat érvényesítettek a munkaszervezettel szemben vállalt konfliktusaikban, mint a segéd munkások.

Az elkövetett cselekménytípusokat az elkövetés egyedi-kollektív jellegének függvényében vizsgálva megállapítható, a kollektív elkövetésekre főleg az önkényes kilépéseknél került sor. Ennek magyarázata, hogy a kollektív elkövetések legfontosabb motivációja a nyári mezőgazdasági munkavégzés volt. A kollektív fellépések másik fontos motivációja a keresettel való elégedetlenség. Az iparfejlesztés által különösen preferált területekre esett a kollektív fellépések 50%-a.

3. AZ ELÍTÉLTEK TÁRSADALMI STÁTUSZÁNAK NÉHÁNY ÖSSZEFÜGGÉSE A MUNKASZERVEZETEN BELÜLI MAGATARTÁSOKKAL ÉS AZOK MOTIVÁCIÓIVAL

A magatartástípusokat a férfi-nő elkövetők szerint vizsgálva eltérő arányokra lehetünk figyelmesek. A nők nagyobb része az igazolatlan hiányzást követi el, majd az önkényes kilépés, illetve az anyagi tartozással együttjáró önkényes kilépés következik. Itt és a munkakönyvvvel kapcsolatos bűncselekményeknél a nő javára, a "sima" önkényes kilépéseknél a férfiak javára mutatható ki többlet.

Az igazolatlan hiányzásokat a betanított munkásként és ipari tanulóként, tanoncként kezdők csoportjai követték el leginkább, és ez egybevág az igazolatlan hiányzásokat elkövetett szakmunkások nagyobb arányával, mivel a szakmunká-

sok életútjuk során ebből a két csoportból kerültek ki.
A munkakönyvvel kapcsolatban elkövetett cselekmények típusában az életútjukat önálló gazdálkodóként kezdők vannak a legnagyobb arányban jelen, az alkalmi munkások és a segédmunkások ezután következnek. Az életút első foglalkozásának van bizonyos jelentősége a munkaszervezettel szemben vállalt konfliktus típusának kialakításában.

VII. A MUNKAFEGYELMI VÉTSÉGEK JOGI KEZELÉSE

1. BEVEZETŐ

A következő fejezetben leírjuk a munkafegyelmi vétségek jogi szabályozását, valamint bemutatjuk, hogy a társadalmi-politikai szabályozás milyen jogi eszközöket vett igénybe célkitűzéseinek megvalósításához.

Az ítélkezési gyakorlat két év alatt kb. 15 000 ügyet produkált. 1952-53 években a járásbírók előtt zajlottak le ezek a tárgyalások. A levéltárban az 1952-es év ítéletei maradtak meg, amelyekből 1000 ítéletet kiválasztva végeztük el elemzésünket.

Az ítéletet hozó megyei bíróságok sorrendje a következő (10. tábla). A legtöbb ügyet Nógrád megyében intézték el, majd Baranya és Budapest következnek. E három helyen az összes ügy 45%-a zajlott. Kiugró még Hajdú-Bihar megye, az esetek 9%-ával.

Amennyiben megvizsgáljuk a bűncselekmény elkövetése időpontjának függvényében az ítélethozatal időpontját, azt tapasztaljuk, hogy az ügyek hónapokat húzódnak, sőt hónapokkal, félévvel előbbi ügyeket is csak 1952-ben vesznek elő.

Az időpontelcsúszások jól mutatják az egész jogi eljárás represszív jellegét. 1951. decembere a választóvonal, mivel ebben a hónapban hangzik el az a Rákosi beszéd, amely a jogi eszközök gyors bevezetésére vezetett, illetve a munkafegyellem ellen vétőkkel szembeni represszív fellépések megsokszorozódását eredményezte.

A bíróságok a mintánkba került cselekmények esetében különböző jogi minősítéssel éltek. Lényegében azonos jellegű magatartások - erről a korábbiakban írtunk - különböző jogi megítélést kaptak. Ezek a jogi minősítések - bűncselekményi minősítések - az elítéltek későbbi sorsát meghatározták.

A mintán belül legnagyobb súlyt képviselő bűncselekményi kategória a népgazdasági terv elleni bűncselekmény. Ez az esetek 72%-át teszi ki. Ezután a sikkasztás bűncselekménye következik (14%), majd a közokirathamisítás.

A sikkasztás miatt felelősségre vontak azok az elítéltek, akik a munkahelyüktől kilépve a toborzási díjat nem fizették vissza. Az elítélt tulajdonképpen önkéntes kilépést követett el, de ezen felül még a 100-200 Ft-os díjat sem fizette vissza, így büntetőjogi felelősségét a súlyosabb tényállás alapján ítélték meg. Az 1950:24 tvr. - amely politikai okok hatására a toborzási díj vissza nem fizetését a társadalmi tulajdon sérelmére elkövetett sikkasztásnak tekinti -

erre az esetre börtönbüntetés, illetve pénzbüntetés kiszabását rendeli, a javító munka büntetést kizárja.

A közokirathamisítás bűncselekménye mögött is önkényes kilépők rejlenek, akik a kilépésen felül - vagy azzal együtt még a munkakönyvüket is meghamisították. Velük azonban ugyan-csak a súlyosabb felelősségi alakzatot alkalmazták, mivel a közokirathamisítás BTK-ban előírt büntetési tételei a szabadságvesztés büntetést tartalmazták főbüntetési nemként. Ezt a tényt jelzi, hogy a munkakönyvi cselekmények miatt felelősségre vontak száma megegyezik a közokirathamisítás miatt elítéltek számával.

Bármennyire különböző jogi minősítést kaptak ezek a cselekmények, alapvetően azonos magatartásokat - a munkaszervezettel szembeni ellenállást - szankcionálják a jog különböző rendelkezései. Az elítéltek ítélet utáni helyzetére nézve azonban nem mindegy a bűncselekményi minősítés.

Az elítéltek - vádlottak - nemcsak a munkahelyükön, hanem a jogi eljárás folyamán is olyan szituációsorozatban tevékenykednek, amelyben alkalmuk nyílik érdekeik nyílt vagy burkolt kifejezésére. A különböző elítélti-vádlotti jogok is ezt a célt szolgálják. Legfontosabb a fellebbezés jogintézménye, ennek igénybevétele jelzi, hogy az elítélt mennyiben élt az ítélet megtámadásának jogával. Mintánk esetében az elítélteknek mindössze 3%-a fellebbezett, így az esetek 95%-ában az elsőfokon jogerős ítélet született. A bíróságok a vádlottaknak mindössze 2%-át mentették fel.

A népgazdasági terv elleni bűncselekmény megállapítását nem jogszabály, hanem a Legfelső Bíróság egyedi döntése alapozta meg. Mégis erre a határozatra a bíróságok alig-alig hivatkoznak, a tervbűncselekmények esetében az 1950:4 tvr-t idézik. Az ítéletek jogi hivatkozását vizsgálva látszólag semmilyen jogi probléma nincs, az ítéletek jogilag korrektnek és megalapozottnak tűnnek. A törvényességgel a legnagyobb probléma a népgazdasági terv elleni bűncselekmények esetében van, azonban a formális jogot idéző joggyakorlat lefedezte ezt a törvényességi űrt. A jogalkalmazás szempontjából tehát - adódik első tanulságunk - mindegy, hogy valamely alkalmazni kívánt rendelkezés tartalmilag korrekt-e avagy inkorrekt, ha formailag a norma megjelenése megfelel az előírásoknak. E szerint a törvényesség sem jogi, hanem pl. politikai kérdés. Az elítélt csoporttal szembeni fellépés ezek alapján törvényesnek tűnt. A törvényesség látszata valószínűleg befolyásolta az elítéltek fellebbezési gyakoriságát is.

A cselekmények büntetőjogi megítélésének első következménye - a minősítés mellett - a főbüntetési nem megállapítása. A főbüntetési nemek követik a büntetőjogi bűncselekményi minősítést. (11. tábla)

A magyar büntetőjogi rendszerben a szabadságvesztés és a pénzbüntetés tradicionális büntetési nemnek számított. Az új büntetési nem a javító-nevelő munka volt. Az intézkedés ideológiai célja mellett a gyakorlatban a munkafegyelem ellen vétők megbüntetését szolgálta. Ennek világos bizonyítéka az országos igazságügyi statisztika adatsora. E szerint a tervbűncselekmények egy fajtáját képező munkafegyelem megsértése c. bűncselekmény eseteinek száma pontosan megegyezik az ugyanabban az évben javító-nevelő munkára ítélték számával. Így a javító-nevelő munka büntetés kifejezetten a munkahelyi represszióhoz kötődött.

A javító-nevelő munka időtartama átlag 5 hónap volt. Ezt a büntetést kiegészítette a kötelező fizetéscsökkentés, ami esetünkben átlagosan 16%-os. A fizetéscsökkentés ilyen nagy mértéke - utalva az elítéltek átlagkeresetére - még nehezebb helyzetbe hozta az elítéltek családját. Mivel a javító-nevelő munka a dolgozót a vállalathoz, üzemhez kötötte, ott gyakorlatilag korlátlan túlórázást és munkavégzési kényszert jelentett - az elítéltek és családtagjaik számára elveszett annak a lehetősége, hogy ipari keresetüket valamilyen módon kiegészítsék vagy családjukon más módon segítsenek. A büntetés kiszabása után még reménytelenebb és nehezebb helyzetbe kerültek, mint ez előtt voltak. A jogi szankció társadalmi helyzetük - családjuk helyzete, életfeltételei, megélhetésük - egészét érintette, és társadalmi helyzetük stagnálását, illetve romlását segítette elő. Társadalmi helyzetük újratermelésében a jogi szabályozás aktívan részt vett.

A szabadságvesztés, illetve a pénzfőbüntetések mellett az elítélteket mellékbüntetéssel sújtották. A leggyakoribb - a kötelező és a javító-nevelő munkával együttjáró fizetéscsökkentés mellett - mellékbüntetés a pénzbüntetés és a közügyektől való eltiltás volt. A pénzmellékbüntetések összegei a pénzfőbüntetéssel megegyeznek, a közügyektől való eltiltás mértéke pedig 1-2 évre is rúg.

A fő és mellékbüntetések mellett az ítéletek fontos rendelkezése volt a javító-nevelő munka helyének kijelölése. Elméletileg erre többféle lehetőség állt rendelkezésre. Elképzelhető, hogy - mivel önkényes kilépőkről van szó - az új munkahelyen történik az elítéltek kényszerfoglalkoztatása - természetesen, ha van ilyen munkahely. De elképzelhető az az eset is, amikor - főleg a bűnbakállítás represszív motívumai által vezérelve - az eredeti - már egyszer otthagyt - munkahelyre kényszerítik vissza az elítéltet. Eseteink 70%-a a javító-nevelő munkára ítélték 99%-a a második megoldás alkalmazását mutatja. Az elítélteket tehát visszakényszerítették abba az üzemből, ahonnan kiléptek és ezzel nemcsak társadalmi, hanem munkaszervezeti pozíciójuk stagnálódását, illetve konzerválódását is előidézték. Előidézték, mivel az elítélt éppen ebből a számára hátrányos helyzetből akart szabadulni, amikor önkényesen kilépett. A jogi represszió komplex módon kötötte meg a dolgozó társadalmi-munkaszerve-

zeti helyzetét. Ezzel a dolgozó érdekérvényesítési lehetősége gyakorlatilag a nullára csökkent.

A jogalkalmazás és a jogszabályok végrehajtásának folyamata a jogérvényesülés sajátos folyamata. Minden központilag előírt norma, minden központilag megfogalmazott szabály ellenére a jogalkalmazó szervezetek rendelkeztek olyan relatív autonómiával, amely a jogi szabályok - normák - érvényesülését a jogalkotó szándékától és céljától eltéríti. A bíróságok relatív autonómiáját sok tényező mutatja, eseteinkben azonban két tényezőre hívjuk fel a figyelmet, az enyhítő és súlyosbító körülmények bírósági alkalmazására, illetve a kollektív elkövetéshez való viszonyra.

Tapasztalható az a törekvésük, hogy a vádlottak javára enyhítő körülményeket találjanak. A javító-nevelő munka ugyanis csak bizonyos enyhítő körülmények előfordulása esetén volt csak megállapítható. A bírósági enyhítő körülményekről készített részletezés megmutatja, hogy leginkább az ellenséges célzat hiányát hangsúlyozták, - ekkor ugyanis már enyhébb a megítélés - illetve a büntetlen előéletet, ami bizonyos büntetési mérséklést tett lehetővé. (12. tábla) De előszeretettel hivatkoztak olyan körülményekre is, mint pl. az öntudat hiánya, vagy a vádlott osztályhelyzete. Ezeknek az érveknek jelentőségére az ideológia elemzésekor visszatérünk.

A bíróságoknak a lehetőségekhez viszonyítva enyhébb ügykezelésére utal a súlyosbító körülmények használata, keresésének gyakorisága is. Feltűnően magas azoknak az eseteknek a száma, amikor a bíróság nem talál súlyosbító körülményt, illetve az esetek nagy többségében olyan tényekre hivatkozik - büntetett előélet - amit a törvény szerint is figyelembe kell venni. (13. tábla)

Talán ennyiből is látható, a bírósági ítélezési gyakorlat a lehetőségekhez képest igyekezett enyhébben kezelni az ügyeket. Természetesen ez az enyhébb kezelés csak azzal együtt érthető, hogy az eseteket kezelhette volna súlyosabban is. De minden bírói enyhítés, stb. ellenére ez a represszív szabályozás elérte társadalmi célját, alkalmas volt bizonyos magatartások megbüntetésére, de csak ennyire.

2. A JOGI SZABÁLYOZÁS ÉS AZ ELÍTÉLTEK TÁRSADALMI HELYZETE KÖZÖTTI ÖSSZEFÜGGÉSEK

A matematikai-statisztikai számítások elvégzése után a strukturális összefüggések azt mutatták, nagyon alacsony szintű korreláció van a társadalmi státuszt jellemző változócsoporthoz és a jogi szabályozást leíró változócsoporthoz között. A két változócsoporthoz tagjai saját csoportjukon belül vannak magas korrelációs kapcsolatban. Ennek az eredménynek azt a jelentőséget tulajdonítjuk, hogy e szerint a társadal-

mi helyzet a jogi szabályozás alakulására az ítéletalkotási folyamatban már nem hat, illetve a jogi eljárás keretein kívül érvényesül a társadalmi státusz determinációs hatása. Ezt a véleményünket támasztja alá a társadalmi státusz korábbi elemzése, amelyből láttuk, hogy a jogi eljárás egyszer már "megszűrt" társadalmi csoporttal kerül szembe. Így az ítéletalkotási folyamat maga, már függetlenedhet a társadalmi helyzettől. Természetesen ezt támasztja alá a jogi eljárás politikai célrendszere, a represszió is. Ugyanis a represszív célzat mindenekfelett érvényesül, és nincs tekintettel a vádlottak társadalmi helyzetére. A megtorlást tekinti elsőrangúnak, és közömbös az elítélt csoportok társadalmi hovatartozása. Így homogenizálja a jog a társadalmilag heterogén csoportokat.

A jogi változócsoporthoz legfontosabb változója az ítéletet hozó bíróság megyei elhelyezkedése. A statisztikai elemzés szerint a bíróságok megyei elhelyezkedése meghatározta az ítélet rendelkező részét, az enyhítő és súlyosbító körülmények előfordulását.

A hatásköri és illetékességi szabályok alkalmat adtak az eljárás lefolytató szerveknek, hogy vagy a vádlottak lakóhelyén vagy munkahelyének megyéjében - járásában - folytassák le a bírósági eljárást. Az állandó lakóhely megyei beosztása és az ítéletet hozó bíróság megyei beosztásának összefüggései azt mutatják, hogy az igazságügyi szervek a lakóhely szerinti illetékességet helyezték előtérbe. Ennek egyik oka, hogy az önkényesen kilépettek gyakran hazamentek dolgozni, vagy otthon végeztek alkalmi munkát, másik oka, hogy a perekkel a munkaerőforrásokat jelentő községek, vidékek lakosai számára kellő példát lehetett statuálni. Erre utalnak pl. azok az esetek is, amikor a munkahely szerinti illetékesség alapján lefolytatott eljárás ítéleteit megküldték a lakóhely szerinti újságnak, közzététel céljából. Alig-alig került lakóhelyen kívüli területen per lefolytatására.

3. A JOGI VÁLTOZÓCSOPORT ÉS A MUNKASZERVEZETI POZÍCIÓT JELZŐ VÁLTOZÓK KÖZÖTTI ÖSSZEFÜGGÉSEK

E változók között a strukturális elemzés erősebb összefüggéseket mutatott, mint a társadalmi helyzetet jelölő változók és jogi változók között. A két változócsoporthoz között létező magas korrelációs kapcsolatok (pl. a több elkövető közötti kapcsolat jellege és az ítélet főbüntetési néme) arra utalnak, hogy a munkaszervezeti konfliktusok inkább alapját képezték a jogi eljárásnak, mint a társadalmi helyzet változói alapján felvázolható társadalmi szituáció.

A strukturális elemzés alapján várható, hogy a kapcsolatok azt mutatják, a jogi szabályozás betöltötte feladatát, azaz a jogi szabályozás ráépül a munkaszervezeten belüli konfliktusra. Így a jogi szabályozás viszonylagos autonómiája támaszt kapna a munkaszervezeten belüli konfliktusfeloldás folyamataiban, azaz részt vállalna a konfliktusok feloldásában, vagy esetleg szabályozásában.

Annak, hogy a konfliktusvállalások motivációinak nincsen szerepe a jogi minősítésben, nagy jelentőséget tulajdonítunk. Eszerint ugyanis mindegyik bűncselekménytípusnál - népgazdasági terv elleni bűncselekmény, közokirathamisítás, sikkasztás - ugyanazok az elkövetői motívumok játszották a főszerepet. Ezért a bűncselekmények valójában a jogi szabályozás represszív kreációi voltak, hiszen nem tettek különbséget az elkövetői motívumok között. Az összefüggés másik oldala szerint viszont ugyanaz a motívumrendszer határozta meg a különböző jogi típusként értelmezett magatartásokat.

A munkaszervezeti pozíciót körülíró változócsoporthoz és a jogi változócsoporthoz közötte elemzés összefoglalásaként kijelenthetjük, a magas korreláció nem globálisan, hanem csak bizonyos részekben jelent valódi összefüggéseket a jogi szabályozás folyamata és a szabályozás tárgya között. Megállapíthatjuk, a jogi folyamat a munkaszervezeten belüli pozícióktól sem függ közvetlenül, nem mutat egészében közvetlen összefüggést a munka világával. Csakis a represszív szabályozás jellemzője a fent leírt jellegzetesség, hiszen a represszív szabályozás annyit és azt emeli ki a szabályozás tárgyából, amire érvényességéhez feltétlenül szüksége van. A szabályozás nem ül rá a munkaszervezet belső folyamataira, a joggyakorlat nem is igyekszik feltárni azt, mivel a szabályozás e típusa nem a munkaszervezeten belül lejátszódó emberi magatartások következményeként keletkezett.

Megállapításaink szerint az enyhítő körülmények a bíróságok helyétől függenek. Ez azért érdekes, mivel a jogalkalmazási elvek szerint az elítélt személyisége, az ügy jellege az, ami az enyhítő körülmények alkalmazását, illetve a súlyosbító körülmények mérlegelését lehetővé teszi. Elemzéseink szerint a bíróságok éppen erre nem voltak tekintettel, így az enyhítő körülmények léte a bíróságok területi elhelyezkedésétől - azaz a bíróságon belül az eljáró, erre az ügyre szakosodott bíró szellemi képességétől - függött. A bíró nem az egyedi esetet tartotta szem előtt, hanem az ügy politikai-társadalmi vetületét. Így adódhatott, hogy az enyhítő körülményeknek semmi közük nem volt az egyes konkrét ügyekhez, hanem a kor ideológiájának megfelelően a represszív szabályozás törvényességi látszatát szolgálva kerültek be az egyes ítéletekbe. Az enyhítő körülmények a represszív szabályozás jogi eszközei lettek. Erre utal, hogy az elítélt foglalkozásának sem volt semmi köze az enyhítő körülmények létéhez.

VIII. IDEOLÓGIAI ELEMELK AZ ÍTÉLETBEN

1. AZ IDEOLÓGIAI ÉRVELÉS HELYE AZ ÍTÉLET SZERKEZETÉBEN

a) A társadalomra veszélyesség bizonyítása

A vádlott cselekedetéről kimutatták, hogy az objektíven veszélyeztette a társadalmat, és a helyes, követendő társadalmi mintákra történő utalással bebizonyították, hogy a vádlott tette társadalmilag helytelen magatartás volt.

Másodszor, a vádlott társadalmi környezetének bemutatásával a vádlott feltételezhető személyiségét ábrázolták, így támasztották alá a büntetés indokoltóságát.

Mindkét területen előtérbe került a magánvaló-magáértvaló munkásosztály ideológiai szembeállításának. A vádlottak többnyire kirekesztődtek a magáértvaló munkásosztályból, egy alacsonyabbrendű kisebbség tagjai lettek. Hogy konkrétan hová sorolták őket, arról még írunk.

Két példa az elmondottakra:

"Az igazolatlan munkamulasztás veszélyezteteti népgazdasági tervünk, vagy legalábbis annak valamely részlete megvalósítását. Sérti tehát a szocialista építés érdekét."

"Tekintettel azonban arra, hogy a vádlott cselekményének az oka nem szembehelyezkedés a dolgozó nép társadalmával, és cselekményét nem kártevő célzattal, hanem öntudatának nagymérvű elmaradottsága, politikai képzetlensége miatt követte el..."

b) Enyhítő körülmények és ideológiai érvelés

Amennyiben a vádlottak tettének társadalmi súlya nagy volt, úgy az ítélet büntetése hosszabb tartalmú szabadságvesztés lehetett. A Legfelső Bíróság egyedi döntése azonban nemcsak az igazolatlan hiányzások, önkényes kilépések büntetőjogi szankcionálására adott lehetőséget, hanem az alapjogszabály (1950:4 tvr) büntetési módját is enyhítette. Így enyhítő körülmények esetében a szabadságvesztés büntetés helyett javító-nevelő munka lett az elítéltek büntetése.

Az enyhítő körülményeket a vádlottak személyiségéből, élethelyzetéből, társadalmi körülményeiből vezették le. Két tipikus enyhítő körülményre hívjuk fel a figyelmet. Az egyik az ellenséges célzat hiánya, tehát a társadalommal szembeni direkt ellenséges szembenállás kizárása, a másik a vádlott objektív osztályhelyezete, nem egy esetben öntudatlansága. A magábanvaló osztályhoz tartozást a vádlott javára írták.

Ugyanaz az ideológia, amely a társadalomra veszélyessé-
get alátámasztotta, használhatónak bizonyult a büntetés eny-
hítésének eseteiben. Az enyhítő körülmények között természe-
tesen nemcsak ideológiai axiómák szerepeltek, helyet kapott
az elítéltek korára, nemére, családi körülményeire történő
hivatkozás is.

"A vádlott a dolgozók osztályához tartozik. Osztály-
helyzetére figyelemmel a dolgozó nép ellenségének nem
tekinthető. Osztályhelyzete, társadalmi nevelésének
hiánya és egyéb okai is arra utalnak, nem áll ellensé-
gesen szemben a társadalommal."

Hosszabb idézetünk összefoglalóan mutatja be az elmondotta-
kat:

"Vádlott a tárgyaláson belátta, hogy a munkafegyelmet
súlyosan megsértette, de tettét megbánta és beismerte,
hogy dolgozóhoz nem méltó magatartást tanúsított, mi-
vel megsértette népgazdaságunk gazdasági rendjét.
Népgazdaságunkban tervgazdálkodás folyik. Ennek azonban
elengedhetetlen előfeltétele, hogy ebből az építő mun-
kából minden ember kivegye a részét. Nem elegendő azon-
ban rendszer nélkül, ötletszerűen dolgozni, hanem az
eredményes munkához munkafegyelem is szükséges.
Dolgozóink túlnyomó többsége ma már nemcsak tudja, ha-
nem át is érzi, hogy a munka nem kényszer többé, hanem
becsület és dicsőség dolga. A munkás ma már nem a ki-
zsákmányolók profitját növeli, hanem magáért a közös-
ségért, a boldogabb jövőért dolgozik. Munkájuk ellenér-
tékét vagy közvetlenül, vagy közvetve szociális jutta-
tások formájában meg is kapja, s ennek tudatában a dol-
gozók túlnyomó többsége lelkesen és fegyelmezetten vesz
részt a termelő munkában.

Sajnos azonban még mindig akadnak olyanok, akik nem is-
merik fel, vagy nem akarják felismerni, másrészt pedig
olyanok, akik megfelelő öntudat hiánya vagy politikai
elmaradottság okából nem képesek felismerni azt az óriá-
si különbséget, amely a munka célja és feltételei kö-
zött a múltban fennállott és jelenleg is fennáll.
Előbbi csoportba tartoznak népi demokráciánk ellensé-
gei, akik legelszántabban minden eszközt felhasználnak
arra, hogy akadályokat gördítsenek az épülő szocializ-
mus útjába, a másik csoporthoz tartoznak azok, akiket
az osztályellenesség félrevezetett, vagy akik még nem
tudtak megszabadulni a kispolgári gondolkodás csöke-
vényeitől.

Az előbbiek szándékosan akadályozzák az építő munkát,
az utóbbiak pedig tudatlanságból, a kellő felvilágosult-
ság hiányából zavarják meg.

A tárgyalás során semmi adat nem merült fel arra vo-
natkozólag, hogy a vádlott az előbbi csoportba tarto-
zott volna, vagy a munkafegyelem megsértésével szándé-
kosan akart volna kárt okozni népgazdaságunknak. Ellen-
kezőleg, az világlott ki, hogy fegyelmezetlenségének
az öntudat és főleg a társadalmi nevelés hiánya voltak
okai.

Nem kétséges, hogy a munkafegyelem megsértése, az iga-
zolatlan mulasztás veszélyezteti népgazdasági terveink
megvalósítását, és sérti a szocialista építés érdekeit,
ezért társadalomra veszélyes..."

2. AZ IDEOLÓGIAI ÉRVELÉSEK ELŐFORDULÁSÁNAK NÉHÁNY TÁRSADALMI ÖSSZEFÜGGÉSE

Az ideológiai elemek előfordulását alapvetően a bíró-
ságok megyei elhelyezkedése határozta meg, Sem az elítéltek
társadalmi helyzete, sem magatartásuk motívumrendszere nem
befolyásolja az ideológiai érvelések előfordulását. Ezen be-
lül árnyalatnyi eltérések kimutathatók. Így pl. Csepelen,
Miskolc-Diósgyőr, Veszprém-Várpalota területein - ahová a ki-
bontakozó iparosítás koncentrált - nagyobb arányú az
ideológiai érvelést tartalmazó ítélet, mint más területeken.
Vagy az anyagi tartozás és a munkakönyvvel kapcsolatos cse-
lekmények ítéletei kevésbé tartalmaznak ideológiai elemeket,
mint az önkényes kilépés, igazolatlan hiányzás esetén.
E tény jelzi, az ideológia valóban a joghézagot töltötte ki,
mert míg az első két magatartásnál a BTK, ill. egy Tvr a bün-
tetésre jogi lehetőséget adott, addig a önkényes kilépéseknél
és igazolatlan hiányzásoknál a büntető eljárásra nem a jogi
normák tartalmánál fogva került sor.

3. AZ IDEOLÓGIAI AXIÓMÁK ÉS ÉRVELÉSEK EMPIRIKUS VIZSGÁLATA

Az ítéletek ideológiai szövegét érvtípusokra bontottuk.
A leggyakrabban hivatkozott érv: "A szocializmus előfelté-
tele, hogy a munkából mindenki kivegye részét", és az a
megállapítás, hogy a "munkához munkafegyelem kell". A gya-
korisági sort végig elemezve a következő logikai kapcsolatot
kaptuk:

Szocializmus - társadalmi feladatvállalás - munkafegy-
lem - tervszerű munka - a munka becsület és dicsőség - terv-
gazdaság - szocializmus.

Egy-egy ideológiai sémában állandóan új és új fogalom-
tartalmak jelentek meg. A fogalmak közös verbális elemei lo-
gikai összekötő kapcsolatot hoztak létre különböző értéktar-
tományú fogalmak között. A munkafegyelem ezzel olyan fogalmi

környezetbe került, amely a kor kiemelt jelentőséggel bíró értékeiből állt (szocializmus-tervgazdaság). Ez a szöveggörnyezet felerősítette a munkafegyelem fontosságát, társadalmi súlyát, ugyanakkor még negatívabbá tette a munkafegyelem ellen vétők cselekedetét.

Az érvelésbe bevonták az "empirikus tapasztalat" szféráját is, így szerepeltek olyan kijelentések, miszerint "nálunk nincs munkanélküliség", "a munkás munkája ellenértékét megkapja".

Nagyon kevés érv szerepelt a politikai-hatalmi szféra és az életszínvonal köréből. De az ipari munka üzemen belüli feltételeiről is alig esett szó. Inkább a makrotársadalmi viszonyok ideológiai ábrázolásmódja került be az ítéletek szövegeibe.

Az elítéltek legnagyobb "bűne" az ötéves terv megvalósításának veszélyeztetése. Ezután a munkafegyelem, majd a tervgazdaság sérelme következtek. A sorban negyediként az üzemi részletterv és a szocializmus építésének sérelme szerepelt. Ismét láthatjuk, hogy az ideológiai értékek - szocializmus, tervgazdaság - uralták az érvrendszer egészét.

Az elítéltek személyiségét jellemző tulajdonságokkal a vádlott személyiségét értékelték és ezen keresztül bizonyították be a büntetés jogosságát. Leértékelték a vádlott - elítélt - személyiségét, lefokozták emberi tulajdonságait. A legnagyobb súllyal szerepelt az az érv, miszerint az elítélt nem látta be, mit kellett volna tennie, azaz felvilágosítatlan, öntudatlan. Nem tartozott pszichikailag a magáértvaló munkásosztályhoz. Ezután a szocializmus eredményének nem értékelése, majd a szocializmus és a kapitalizmus közötti különbség fel nem ismerése következett. Körülbelül azonos mértékben szerepelt a többi tulajdonság, az önérdékét követő személyiség, a fegyelmezetlenség.

Alapvetően negatív személyiségjegyekkel találoztunk. De negatívak azok a csoportok is, ahová ezek a negatív személyiségek tartoznak. Legkarakterisztikusabb csoport az öntudatlan dolgozók csoportjé. Ezt követi a múlt maradványait magukkal cipelő, a képzetlen és elmaradott dolgozók, valamint az önző anyagi dolgozók csoportja.

Látható, két különböző csoportot vontak egybe. Azokat, akiket (képzetlennek) öntudatlannak ítélték - azaz tudati beállítottságuk hibás -, és azokat, akik érdekeiket nyíltan képviselték - azaz akiknek a magatartása hibás.

A pozitív minták és példák elemzéséből közvetetten is kidomborodik a két csoport jellemző karaktere. Azok a dolgozók a dícsérendők, akik egyfelől öntudatosak (kötelességtudók), és azok, akik érdekeiket nem helyezik a társadalom érdekei elé. De ezeket a pozitív mintákat húzta alá a dolgozóval szemben támasztott követelmények listája. Így a fegyelmezettséget, az előírások betartását, a képesség és tudás maximumát nyújtó tevékenységet tekintették a helyes magatartás jellemzőjének.

Összefoglalásképpen körvonalazható, mit is értett az ideológia munkafegyelem alatt. A pozitív követelmények felfoghatóak a munkafegyelmi vétséget nem elkövető dolgozók tulajdonságegyütteseinek. E követelményekben dominál az adaptáció és feltétlen alkalmazkodás értékrendje, az alárendelődésre és fegyelemre való beállítottság.

4. AZ IDEOLÓGIAI ÉRVELÉS RENDSZERE

A következőkben megpróbáljuk rekonstruálni az ítéletek ideológiai világképét.

A. Érdekek és érdekrendszerek az ideológiai érvelésekben

Dominál az érdekegység ideológiája. A továbbiakban néhány példát idézünk.

1. A szerződéses munkaviszony és a represszió.

"A szerződés a Munka Törvénykönyve (1951. 7. tvr.) 23. §-nak megfelel. Tartalmazza a munkakör tüzetes megjelölését és azt az időt, ameddig a munkaviszony tart. A szerződést a terhelt szabályszerűen aláírta, tehát rá nézve az kötelező. Terhelt pedig a munkaviszonyt jogszabályban el nem ismert okból, a jogszabálynak nem megfelelő módon megszüntette, így önkényesen kilépőnek minősül. Terhelt tehát az önkényes kimaradással a munkafegyelmet megsértette, veszélyeztette a népgazdasági terv, de legalábbis a részletterv megvalósítását."

Ez az érvelés még nem tökéletes, az önkényes kilépésnek ugyanis vannak más jogi szankciói is.

2. A cselekmény a vádlottnak is kárt okoz: az önérdekre hivatkozással ítélik el.

"A terhelt a fegyelmezetlen magatartásával hátráltatta a vállalat munkatervének teljesítését. Ezzel saját magának és a népgazdaságnak is kárt okozott, mert hiszen csak a tervek pontos teljesítése teszi gazdagabbá országunkat, és csak a gazdag és erős országban emelkedhetik a dolgozók életszínvonala."

3. Az öntudatlan dolgozó elítélése.

"A vádlott ezen magatartása öntudatos dolgozóhoz méltatlan magatartás volt. A hét műszak mulasztása a tervfegyelmet sérti. Ezen mulasztás folytán a termelésben jelentős kiesést okozva, az üzem részlettervének megvalósítását veszélyeztette, különösen nagy jelentősége a bűncselekménynek, ha figyelemmel vagyunk arra, hogy a vádlotthoz hasonló magatartású egyéneknek a termelés-

ből való kiesésével mily nagy tömegű munkás veszik el a tervteljesítésből."

4. Az egész társadalmi-gazdasági rend ellen vétett az elkövető.

"Népköztársaságunkban tervgazdaság folyik. Ennek azonban elengedhetetlen előfeltétele, hogy ebből az építőmunkából minden munkaképes ember kivegye a részét. Nem elegendő azonban rendszer nélkül, ötletszerűen dolgozni, hanem eredményes munkához munkafegyelem szükséges. Dolgozóink java része ma már nemcsak tudja, de át is érzi, hogy a munka nem kényszer többé, hanem becsület és dicsőség dolga. A munkás ma már nem a kizsákmányolók profitját növeli, hanem magáért, a közösségért, a boldogabb jövőért dolgozik. Munkájának ellenértékét vagy közvetlenül vagy közvetve szociális juttatások formájában meg is kapja, s ennek tudatában lelkesen és fegyelmezetten vesznek részt a termelő munkában. Ez alól a vádlott kivétel."

5. Olyan öntudatlan dolgozóval állunk szemben, aki képtelen egyéni érdekét háttérbe szorítani.

"A vádlott magatartását vizsgálva a bíróság arra a meggyőződésre jutott, hogy a vádlott nem elég öntudatos, egyéni érdekét nem tudja összhangba hozni a közösség érdekével, nem értékelte kellőképpen, hogy az Acélgyárban minden munkaerőre szükség van..."

6. Aki nem dolgozik - mert igazolatlanul hiányzik - az Alkotmányt sérti.

"Az Alkotmány 9.§. szerint a Magyar Népköztársaság társadalmi rendjének alapja a munka. Minden munkaképes egyén joga, de egyszersmind kötelessége, hogy képessége szerint dolgozzék. A munkatörvény pedig kimondja, hogy a munkafegyelem megtartása minden dolgozó kötelessége és becsületbeli ügye. Az igazolatlan munkamulasztások és önkényes munkaelhagyások veszélyeztetik a népgazdasági tervnek, illetve részlettervnek megvalósítását, és sértik a szocialista építés érdekeit, valamint a népgazdaság gazdasági rendjét."

Minden bemutatott példa közös sajátossága az össztársadalmi érdek felsőbbrendűségére való hivatkozás. Az ideológia logikája automatikusan összhangot teremtett egyéni tett és társadalom között. A megfogalmazás, lefordítva a büntetőjogi nyelv fogalmaira, a társadalmi veszélyesség egyik elemét jelentette. Ezzel a társadalom (fiktív) érdekétől eltérő cselekedet, magatartás deviáns lett, s mint ilyen, legitim módon büntethető.

Végül egy olyan típust mutatunk be, amely a munkavállaló érdekének háttérbe szorításához nem használ fel semmilyen misztikus köntöszt.

7. "Vádlott azzal védekezett, hogy keresményéből családját nem tudta eltartani, s mert felmondását nem fogadták el, azért hagyta el munkahelyét önkényesen. Előadta, hogy korábbi munkahelyéről... is önkényesen távozott, mivel a fizetéssel ott sem volt megelégedve... A bíróság vádlottnak éppen azon előadásából, hogy korábbi munkahelyén sem volt megelégedve azzal a fizetéssel, amelyek jóval túlhaladták azt az összeget, amelyet most mint alkalmi napszámos megkeres, ... azt a következtetést vonta le, hogy a vádlott munkához való viszonya rossz, munkahelyeit nem állja, s nyilván keresi azokat a helyeket, ahol munka nélkül vagy kevés munkával tehet szert keresetre. Vádlott kellő öntudattal nem rendelkezik, aki még mindig nem látja, s nem tudja azt, hogy a magunk erejéből kell egy jobb, egy boldogabb szocialista országot építeni. Magatartásával munkatársai körében is lazítja a fegyelmet, s veszélyezteti a bányaterv megvalósítását."

B. A társadalomra veszélyesség tényezői

A társadalomra veszélyesség megállapítása tartalmazza annak a körnek a megvilágítását, akik nem veszélyesek a társadalomra. Ezek a "szorgalmas dolgozók", a fegyelmezett többség tagjai, akik megértik, hogy "a terv teljesítése saját érdekük". Ők a becsületes munkás típusai, akikről legtöbbször azt a nagyon fontos információt kapjuk, hogy "sokan vannak", vagyis a többséget alkotják. Ebből megtudhatjuk, hogy a renitens, aki nem dolgozik becsületesen, nem fegyelmezett, aki nem ismeri fel helyesen saját érdekét, az csak a kisebbség tagja lehet. Kisebbség az, amely saját társadalmi pozíciójáról is annyit tud meg, hogy nem a többség. Az ideológia prizmájában a többség a magáértvaló osztály tagja, a deviánsok nem azok.

Akkor kicsodák? Milyen pozitív ismérvet tudunk kiolvasni az ítéletekből? (Pozitív alatt az állító kijelentéseket értjük) Egyik részük tudatos ellenség. A tudatos ellenség két csoportba osztható. Az egyik csoport tagjai tudatosan - célokban, motívumokban - szembehelyezkednek a társadalommal. Az enyhítő körülmények taglalásánál mutattuk be, az elítéltek nem tartoznak ebbe a csoportba. De nem tartoznak az ellenség másik csoportjába sem, azok közé, akik nem akarják felismerni helyzetük pozitív elemeit, és tudatosan elfordulnak a valóságtól. Ez akadályozza meg őket abban, hogy elfogadják a társadalom becsületes többségére vonatkozó normákat. Saját elhatározásukból öntudatlanok, ez különbözteti meg őket az elítéltektől.

Az elítéltek köre az önhibájukon kívüli öntudatlanokból áll. Így nem ellenséges beállítottságúak a társadalommal szemben.

A következő csoportokat különíthetjük el közöttük:

- A. Képzetlen, politikailag elmaradott. Jellemzőik, hogy kevés információval rendelkeznek a társadalmi valóságról.
- B. A szocializmust nem értékelők csoportja. Álláspontjukban kimutatható, hogy nem tudják megfelelően értékelni a munkanélküliség megszüntetését, a tőkés kizsákmányolás felszámolását.

"A terhelt ezzel a cselekményével sértette a munkafegyelmet. Megszegte a termelésre vonatkozó kötelességét, és ezzel hátráltatta a népgazdasági tervek teljesítését. A terhelt cselekménye azt bizonyítja, hogy még nem értkei kellően azt, hogy a szocialista társadalomban kedvező feltételek között élhet, dolgozhat, megfelelő munkabérért. Nem kell éhen munka nélkül ácsorognia, mint a kapitalista országokban élő dolgozóknak. Nálunk munkaerőhiány van, és így nem fenyegeti a munkanélküliség réme a dolgozóinkat. Ez a tudat kevésbé öntudatos embert csábítja a munkafegyelem lazítására. Pedig a munkafegyelem lazítása megkárosítja államunkat is, mert csak a tervek során fejlődő, erősödő népgazdaságunk tudja biztosítani az életszínvonal állandó emelkedését. Sőt a békének biztosítója is az erős ország..."

- C. A múlt terheit cipelő öntudatlan.

Ő az, aki a múltból örökölt bizalmatlanságát átviszi a mai államapparátus megítélésére is, de az is ide tartozik, akit menhelyen, szülők nélkül neveltek fel.

"Cselekménye részben arra vezethető vissza, hogy a vádlott hányt-vetett élete alatt ismételten összeütközésbe jött a törvénnyel, hogy szülei gondozása nélkül nőtt fel, és kétségtelen, hogy a régi időkben még nem fordítottak olyan nagy figyelmet a szülő nélkül maradt gyerekek gondozására és nevelésére, mint ahogy a népi demokráciánk most figyelmesen és gondosan neveli a szülő nélkül maradt gyerekeket."

- D. Az önző anyagi egység.

Ezek, akik a család létfenntartási gondjait enyhítendő aratási-cséplési szerződést kötnek, vagy az alkalmi munkát is megpróbálják. Esetleg bér, fizetés problémák miatt lépnek ki a vállalattól.

"Önző, anyagi érdekét a népgazdasági érdekek elé állította. Az az érvelés, hogy a családja fejadagjának biztosítása miatt vállalt munkát, nem fogadható el, mivel a szocializmus alapelve a munka szerinti elosztás, és a vádlottnak a munkahelyén kellett volna többet és jobbat teljesíteni. Akkor családja anyagi gondjait meg tudta volna oldani."

- E. Kétlaki

Öntudatlanságának oka a mezőgazdasághoz kötődése. Az anyagi típus egyik alaptípusa, de többnyire kisparaszti birtoknagysággal rendelkezik.

"Kormányzatunk minden erővel arra törekszik, hogy a kétlakiságot felszámolja, aminek következménye az is, hogy vádlott sem az iparban, sem a mezőgazdaságban teljes értékű munkát nem tud végezni, munkahelyét elhagyja, s ezzel a vállalat részére kiszabott részletterv sikereit veszélyezteti."

- F. Kártevő

Tettében kárt okoz, anélkül, hogy tudatosan akarná ezt. Öntudatlanságának hiánya sarkallja őt tettének elkövetésére.

- G. Ön- és közösségveszélyes

A kicsit is ironikus megfogalmazás mögött azok állnak, akik még azt sem ismerik fel, hogy tettükkel önmaguknak is kárt okoznak.

"A szocializmust építő társadalmunkban megengedhetetlen a munkafegyelem lazítás, mert mi terv szerint dolgozunk, s a terv teljesítésébe minden dolgozó munkája be van számítva. Az igazolatlan hiányzók munkája kiesik a termelésből és megzavarja a tervteljesítést. Tervünk lemaradása minden dolgozó részére hátrányos, - az igazolatlanul mulasztó részére is, mert csak a tervek 100%-os teljesítése fejleszti népgazdaságunkat. A népgazdaságunk, ha nem fejlődik, akkor gyengül az ország, süllyed az életszínvonalvagyis hátrányt jelent minden dolgozó számára."

Az előbbieken igyekeztünk számbavenni az önhibájukon kívüli öntudatlan dolgozók csoportját, úgy, ahogy csoportosítási ismérveik az ítéletek ideológiai érveléséből kiolvashatók. Természetesen ezek a csoportok csak a rendszerező logika számára adják magukat ilyen tisztán. Az ideológiai szóhasználat gyakran egybemossa őket, a vádlottat több csoport tagjaként is megemlíti.

Az ideológiai érvapparátus meghatározott társadalomképet közvetít és hordoz. A társadalom leírása - ideológiai interpretációja - arra vállalkozik, hogy bemutassa azt a valóságot, ami ellen fellépnek az igazolatlan hiányzók, kilépők, egyszóval a vádlottak, az elítéltek.

Az ideológiai valóságelemeket egy gondolat fűzi össze. Eszerint a létező szocializmus az egyedül lehetséges szocializmus, valamint a földön létező világok legjobbika. Az adott rend (gazdasági és politikai) érvényessége megdöntetlen és megkérdőjelezhetetlen. Mivel az a lehető legjobb világ; olyan világ, amelynek minden része, intézménye, értéke eleve tökéletes, ezért minden olyan törekvés, amely megsérti, veszélyezteti ezt a rendet - vagy akár annak legkisebb elemét is - bűn, fogyatékos, s mint ilyen elítélendő és leküzdendő.

Mivel jellemzik az ítéletek az adott világ felsőbbrendűségét? Érvek a következők szerint csoportosíthatók:

1. Politikai jellegűek

Nem az adott uralmi-hatalmi viszonyok szerepelnek az érvek között. Ez talán azért is furcsa lenne, mert a munkásosztály uralmáról szóló tézis alatt kellene elítélni az uralkodó osztály tagjait. Így azután a politikai vezetés jószándékáról biztosító érvek kaptak helyet a csokorban. Ezeket egyetlen ponton egészítik ki, a tulajdonviszonyok gyökeres megváltozását hirdetve. A tulajdonviszonyok ilyen változása eleve biztosíték a társadalmi formáció magasabbrendűségére.

2. Gazdasági jellegűek

A tulajdonviszonyok változása nemcsak a politikai rend, hanem a gazdasági rendszer előnyeit is jelzik. De a gazdasági rend előnyeit támasztják alá a kizsákmányolás megszüntetéséről, a társadalmi termelés és elosztás összhangjáról szóló érvek is.

3. Szociálpolitikai érvek

Közvetlenebb, a dolgozóhoz közelebb álló területet vesznek célba az érvek. Az elosztás egész rendszerének felsőbbrendűségét támasztják alá. Azt állítják, hogy a dolgozó teljes mértékben megkapja munkájának ellenértékét, vagy közvetlenül (bér) vagy közvetett (juttatás) formájában. Az ideológiai érvek jelentős hányada arról szól, hogy a jelenlegi társadalmunkban megszűnt a létbizonytalanság, sőt - láttuk - érdemként kezelik a munkaerőhiányt.

Mindezek pusztán létüknél fogva érdemesek a dolgozói megbecsülésre. A fő érdem azonban - állítják az ideológiai érvek - a tervgazdálkodásé. A társadalmi haladás letéteményese a terv, az előnyök legfontosabb elérési eszköze a terv.

"A szocializmus építése csak tervszerűen, ezidőszerint a felemelt öt éves terv keretében történhetik sikeresen. Ezért nem kétséges, hogy az a dolgozó, aki a munkafegyelmet sérti, hátráltatja üzemének tervteljesítését, s ezzel veszélyezteti népgazdasági részletterveink megvalósítását."

"A vádlott cselekménye sérti és veszélyezteti népgazdaságunk tervszerű építő munkáját, melynek célja a szocialista társadalmi rend felépítése, illetve ezen társadalmi rend gazdasági megalapozásának elvégzése."

C. Ideológiai világkép és politikai ideológia

Az ítéletek ideológiai érvelésének hátterét a kor politikai ideológiájában találjuk meg.⁴³ Az ideológiai logikában eltűnik a társadalmi viszonyok, intézmények, magatartások heterogén rendszere és egy homogén, egységes egész részeként tűnnek fel. A (társadalmi-politikai-gazdasági) rendszer minden egyes eleme, mivel a rendszer része, eleve csak a jövőt, csak a haladót, csak az előrelépést szolgálja. Mind ezt visszavetítve a tervek bemutatására, az éppen fennálló terv mítikus köntösbe öltözik. A terv az egyetlen lehetséges eszköz a szocializmus építésére. Mindig a tervek rendszeréről esik szó, olyan racionális előírás-rendszerről, amelyben egységes egészé illeszkedik a résztervek sorozata. A terv a szocializmus építésén keresztül a jövő hordozója, a boldogság, az ígéret földi mása. Mit érdemel, aki megsérti mindezt?

Az ideológiai érvek egy láthatatlan kéz és racionális gondolatvilág által vezérelt társadalom képét írják körül. Minden elemnek megvan a maga feladata ebben a világban, minden rész pontosan illeszkedve kerekíti ki az egészet, rend és harmónia a világkép alappillére. A jelen csak állomás a jövő országútján, a jelen minden alkotóeleme a jövőt szolgálja.

A korszak ideológiája nemcsak a racionális harmóniát, hanem a heroikus küzdelmet is lényegeként fogalmazza meg. Hatalmas, gigantikus küzdelem folyik, amit az emberiség, a nép jövője szentesít.

Ez a montianivaló, ez a logika szinte sulykolja, hogy aki a rend ellen - akár szándéktalanul is - vét, vagy bármiképpen a rend egészét veszélyezteti, alávaló gazember, lett legyen bármelyik osztályhoz tartozó is. Ezekben a racionális rendd érett keretekben valóban bűn minden érdekellentét, konfliktus, eltérés a közös jövő ígéretétől.

A társadalom - hangsúlyozzák - minden szektorának egységesen kell fellépni, mivel a társadalom egésze egyet akar, a szocializmus felépítését. Ezen egységtörekvésnek fő letéteményese a párt, aki a munkásmozgalom egységén keresztül az egységes munkásosztályt képviseli. A politikai legitimáció szükséglete a politikai ideológiát az egységes munkásosztály kategória megalkotására kényszerítette.

Az egység feltétele a politikai harc, az ellenséggel történő leszámolás. Az ellenséggel való leszámolás biztosíték a gazdasági fejlődést akadályozó erők felszámolására is.

A társadalom egysége a szocializmusért folytatott küzdelemben manifesztálódik, ami a párt állandóan és szükségképpen helyes politikájában érhető tetten. A szocializmus azonos a termelőerők rohamos fejlődésével, ami az irányítás és munkaszervezés párt által javasolt formáinak bevezetését jelenti. A termelés napi, konkrét szituációiban megvalósuló magatartás ennél fogva osztársadalmi jelentőségre tett szert. Rákosi minderről a következőket mondja:

"Amikor a munkásirányító, az élmunkás, az ésszerűsítő... új termelési módokon törí a fejét, anyagot takarít meg, jobban kihasználja a gépet, ezzel nemcsak saját élet-színvonalát növeli, nemcsak jobban keres, de egyben meggyorsítja, megszilárdítja a szocializmus építését is." "Két vagy három éve mindenki csak magával törődött, az volt az elve, kaparj kurta neked is lesz. A ... (parasztság) ugyanúgy, mint az ipari munkás, felismeri saját sorsa és az ország építése között az összefüggést, kölcsönhatást... új emberré alakul.⁴⁴

A Rákosi megnyilatkozásával jelzett logika szerint az ország, a közösség ügyével való azonosulás ki kell hogy kapcsolja az egyéni érvényesülés gondolatát, célját. Az egyén érdeke, célja, élete értelme a közösség szolgálata, a közösségnek való alárendelődés. Minden más cél, érdek közösséggel ellenséges, s mint ilyen, önzés.

Gazdasági-politikai egység, homogén társadalom, homogén munkásosztály, a közösség feltétlen felsőbbrendűsége. Ez az érvrendszer visszafelé is működik, így aki magával - saját érdekével - törődik, az közösséggel ellenséges, az vét a párt ellen, a társadalom ellen, s mint ilyen, nem támogatja a haladást, tehát...

A társadalom ellen sokféle módszerrel lehet véteni. Egyik leggyakrabban idézett mód a fegyelmezetlenség. A fegyelmezett-öntudatos dolgozó "belátja" az ország érdekének elsőbbségét, a belátás alapján alárendeli ennek magát; a fegyelmezetlen nem.

A fegyelmezetlen éppen ezért is nem felel meg a "munkásosztály" definíciójának, mivel a proletariátust a belső egység, a fegyelmezettség, a szervezettség jellemzi.

A munkafegyelem kérdése, mivel a munkásosztály egysége a termelésben tanúsított fegyelemben jelenik meg, központi fontosságúvá válik. A nem megfelelő munkafegyelem egyfelől minden rossznak az okozója, másfelől az a dolog, amit ürügyül lehet felhasználni különböző munkáscsoportok félreállításához.

A munkafegyelem csökkenését, a lazaságot teszik felelősé minden gazdasági nehézségért.

"Minden olyan gyárban, bányában vagy építkezésen, ahol a tervek által előírt kötelezettségeket nem teljesítik, ahol a szállítási határidőket nem tartják be, ahol a termelés minőségét nem javítják, ahol a gyártási önköltség nem csökken, ahol anyagtakarékosság helyett pazarlás uralkodik, a hibák forrásának kimutatásakor mindig eljutunk a munkafegyelem lazaságához."

A termelési feltételek biztosításában bekövetkező hiányoknak, a vezetés - adminisztráció - felkészületlenségének a következményei a munkafegyelem lazaságának címén a termelőmunkások nyakába varratnak.

A munkafegyelem be nem tartásának okai az ismert séma szerint a következők:

1. A fegyelmezetlen dolgozók. Még nem elég fejlett az öntudatuk, nem érnek fel - ésszel - a munkásosztály egészének álláspontjára, nem látják be - végső soron - az iparfejlesztés fontosságát.

2. A fejlődésbeli visszamaradottság nem a tudat csökkenységének, hanem objektív okoknak - pl. a kétlaki életmódnak a következménye.

3. Faluról jött az iparba dolgozni, még nem tudta átvenni az ipari munkásság fejlett és öntudatos munkakultúráját. Ide kell sorolni az új munkaerő olyan csoportjait, mint a nők és a kisiparból jött munkásság.

4. Ide tartozik az a munkás is, aki nem teljesíti a normáját. "... a normáját nem teljesítő munkás az esetek többségében rendetlen, megtűri a lazaságot, fegyelmezetlen, kibújik a nehezebb munka alól, nem engedelmeskedik feljebbvalójának."

A munkás minden helyzetben a saját érdekei ellen cselekszik, mert "a szocialista fegyelem merőben különbözik a kizsákmányoló társadalmak által kieroszakolt munkafegyelemtől. A szocialista társadalomban megszűnt a kizsákmányolás, a termelőeszközök a dolgozó nép tulajdonává lettek. Mivel a munkafegyelem a munkáltató és a munkavállaló viszonyát fejezi ki, a szocialista társadalomban pedig mind a munkáltató, mind a munkavállaló maga a dolgozó nép, ebből következik, hogy a szocialista munkafegyelem maguk a dolgozók által vállalt önkéntes fegyelem."

Összefüggésképpen megállapítjuk, a munkahelyi konfliktusok ideológiai értékelése fikatív értékek tételezéséből redukálódott. A munkaszervezeten belüli hatalmi- és érdekviszonyok nem jelentek meg a maguk "meztelen alakjában", nem létezőként kezelték őket. Ugyanakkor a munkahelyen belüli konfliktusokat hamis ideológiai fogalmakkal jellemezték, mivel egyes esetekben a represszív kényszer alkalmazása miatt már nem lehetett a nem észrevevés taktikájához folyamodni.

Az ideológia a politikai rend oldalán működve tagadta a társadalmi automatizmusok létét, így az egyéni tettek eleve ösztársadalmi jelentőséget kaptak. Ez az ideológiai logika "szerencsésen" találkozott a társadalomra veszélyesség tanával, amely amúgy is az egyén cselekményének társadalmi súlyát fejezi ki.

A valóságos viszonyok leplezése, figyelmen kívül hagyása megfelelt a kor racionális harmóniát hirdető jelenutópiájának.

JEGYZETEK

Az ideológia a maga gumifogalmaival jól szolgált az objektív valóságból fakadó ellentmondások jogon belüli megjelenésének eltüntetését. Kezelhető, a mindenkori követelményeknek megfelelően alakítható volt. Be lehetett vele bizonyítani a cselekmény társadalomra veszélyességét és ugyanakkor a vádlott javára szolgáló érveket is fel lehetett belőle sorolni. Így együttesen szolgálták az ítéletek jogi megalapozatlanságból fakadó legitimitás-hiányának felszámolását.

1. A jogi rész elemzéseire felhasználtuk Ferenczi Katalin: "Jogi lehetőségek a vállalat és a dolgozó közötti konfliktusok megoldására 1951-52-ben" című tanulmányát. A tanulmány az MTA Szociológiai Kutató Intézet könyvtárában található.
2. Ferenczi Katalin elnevezése. Tulajdonképpen azokat a szabályokat nevezzük így, amelyek a formális szabályozás szempontjából széles jogi keretet biztosítanak érdekmotivált magatartások kifejtéséhez, de ezeket a magatartásokat a tényleges politikai-hatalmi szabályozások síkján megakadályozzák.
3. Igazságügyi Közlöny 1951. 14.sz. tartalmazza a Legfelsőbb Bíróság L.B. B.IV. 80 208/1951. sz. határozatát.
4. Kádár Miklós: Büntetőjog. Egyetemi Jegyzet. Kézirat. Budapest 1955.
5. Az erre vonatkozó iratok a Fővárosi Levéltár iratanyagában található meg. FL. XXIII.106.III.Osztály iratai 1950-52.
6. Berend T. Iván: A szocialista gazdaság fejlődése Magyarországon 1945-1975. Bp. Kossuth 1979. 87. old.
7. Berend T. Iván: Gazdaságpolitika az első öt éves terv megindításakor. 1948-1950. Bp. KJK 1964. 95. old.
8. U.o.
9. U.o.
10. U.o. 92. old.
11. Berend T. Iván: A szocialista gazdaság... 89.old.
12. A műszaki értelmiség és a hatalom kapcsolatának szépirodalmi példáját mutatja be Galgóczi Erzsébet Vidravas című regényében.
13. Berend T. Iván: A szocialista gazdaság... 116.old.
14. Egy vidéki napilap szerkesztőségének szóló levél szerint az ítéletek közzétételének az az indoka, hogy a munkába álló dolgozók a jövőben ne kövessék el az elítéltek által elkövetett bűncselekményeket. MTH Iratanyag, Elnöki Iratok. 3005/52 sz.
15. Berend T. Iván: A szocialista gazdaság... 118. old.
16. E problémakört elemzi Kulcsár Kálmán: A mai magyar társadalom Bp. Kossuth 1980. c. könyvének 92. oldalán.
17. U.o.

18. Legjobb monografikus feldolgozása a témának Andorka Rudolf: A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon című könyve. Bp. Gondolat 1982.
19. Berend T. Iván: A szocialista gazdaság... 120. old.
20. A társadalomtörténeti feldolgozások a bejáró ingázó munkáscsoportok életmódját, mobilitását pontosan feltárták. A gazdag szociográfikus-szociológiai irodalom mellett utalhatunk a munkásosztály-viták anyagaira, illetve azokra a párt és állami határozatokra, amelyek e csoporttal külön foglalkoznak.
21. A kor munkaerőgazdálkodására lásd Darvas Péter: Munkaerőgazdálkodás és szakoktatás 1949-1956. c. tanulmányát. OKI 1984.
22. Darvas Péter - Gyekiczky Tamás: Adalékok a népi demokrácia oktatástörténetéhez. 1945-1956. 36. old. (Kézirat OKI 1985.)
23. U.o. 38.old.
24. Az 1951-ben keltezett levél levéltári száma XIX-A-16-a 39/405.
25. A két világháború közötti magyar társadalomtörténettel foglalkozó történészek a szakmunkásság politikai hegemóniáját ma már történeti pontossággal mutatják be. (A probléma gyökere a dualizmus korabeli Magyarorszáig nyúlik vissza, amit Hanák Péter: Magyarország a Monarchiában. Bp. Gondolat 1976. című könyvében kitűnően elemez.)
26. Varga László: Pató Pálok vagy sztahanovisták? Bp. Magvető, 1984. 32.old.
27. Kiss József: Vázlat Csepel társadalomtörténetéhez 1919-1945. Művelődési Minisztérium ML. Főosztály Szociológiai Füzetek 36.sz. Bp. 1984.
28. Rákosi Sándor: Normarendezések 1948-1950-ben. Tanulmányok a népi demokrácia negyven évéről c. kötetben. Bp. Kossuth 1985. 201.old.
29. E fogalom pontosításáról lásd Makó Csaba: Munkafolyamat és társadalmi konszenzus. (Doktori értekezés kézírata) MTA Szoc.Kut.Int. Bp. 1983.
30. Makó Csaba: A taylorizmustól a munkaszervezeti reformokig. Bp. Akadémiai 1985. 47.o.
31. U.o.
32. Makó Csaba: Munkafolyamat és ... 297.old.
33. U.o. 310.old.
34. Kornai János: A hiány. Bp. KJK 1978.
35. Arra gondolunk, hogy a sztahanovista élmunkások számára a vállalatvezetés biztosította mindazokat a munkafeltételeket, amelyeket a "normál" termelési folyamat résztvevői számára nem. Erre szép példa Wajda: Márványember c. filmje.
36. F.W. Taylor: Üzemvezetés. A tudományos vezetés alapjai. Bp. KJK 1983. 29.old.
37. Egy településosztályba tartoznak a szociológiai paraméterek alapján azonos társadalmi jellemzővel rendelkező települések.
38. A társadalomszerkezet és a településszerkezet egymásra épülésére a hetvenes évek településszociológiája figyelt fel. Szelényi Iván, Konrád György, Enyedi György munkáiban található az összefüggések bővebb elemzése.
39. A társadalmi egyenlőtlenségekkel foglalkozó gazdag szakirodalomból most csak Hegedűs András: A szocialista társadalom struktúrája (Bp. 1965. Akadémiai Kiadó) és Ferge Zsuzsa: Társadalmunk rétegződése (Bp. 1969. KJK) munkáira utalunk. Az idézett szerzők máig érvényes elemzéssel bizonyítják a termelésen kívüli viszonyokból fakadó társadalmi minőségek (nem, kor) társadalmi egyenlőtlenségszerveiben játszott szerepét.
40. Az ötvenes évekből az empirikus tények még ma is szűkösen csordogálnak. Az általunk felhasznált adatsorok megtalálhatóak az 1956-ban megjelent "Igazságügyi Statisztika 1950-1955" című KSH kiadványban.
41. A társadalmi-mobilitási vizsgálatokból tudjuk, hogy az első iparosítási hullámot követően ipari munkát vállalt nők főleg a betanított és segédmunkás munkakörökben helyezkedtek el. Andorka Rudolf: A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon Bp. Gondolat 1982. Bp.
42. Az általunk elemzett jelenségeket le lehet írni a státusz és pozíció kategóriákkal is, azonban most nem erre a fogalompárra támaszkodunk. Amennyiben az empirikus mutatók alapján próbáljuk meg jellemezni a modernizáció során létrejövő munkásosztályt, akkor a heterogén változók és jellemzők sokaságát kapjuk, így a munkáscsoportok általános sajátosságainak kimutatása lehetetlenné válik. (Ezt a típusú leírást neveztük el "statikusnak".) A heterogén munkáscsoportok az azonos társadalmi minőséggel rendelkező osztállyá a társadalomszerkezetben betöltött funkció teszi, ami csak a társadalomszerkezet dinamikájának elemzésével közelíthető meg. E problémáról bővebben Kolosi Tamás: Szocializmus és társadalmi struktúra. Bp. Kossuth, 1976.
43. E problémát elemzi Cs. Kiss Lajos: Adalékok az ideológiai jelentés elméletéhez c. kézirat munkája.
44. Rákosi Mátyás: Válogatott beszédek és cikkek. Bp. Szikra, 1950.

TÁBLÁZATOK

1. sz. tábla
Az elítéltek születési helyének és állandó lakóhelyének összefüggései (Település/fő)

Állandó lakóhely típusai	Születési hely típusai											Nincs adat	Összesen
	Budapest	100000 lakos feletti nagyváros	40-100 ezer lakosú város	Egyéb város	Szocialista város	Nagy-község	Kis-község	Tanya	Nem Magyarország				
Budapest	43	2	1	8	-	19	7	-	6	4	90		
100000 lakos feletti nagyváros	3	26	-	1	-	10	7	-	1	-	48		
40-100 ezer lakosú város	1	1	21	1	-	6	4	-	3	-	37		
Egyéb város	3	-	-	57	-	9	3	1	-	2	75		
Szocialista város	4	2	5	11	5	10	20	3	2	-	62		
Nagyközség	9	6	4	8	1	300	27	-	13	13	381		
Kisközség	2	2	1	6	-	24	177	2	-	10	224		
Tanya	-	2	2	-	-	3	2	-	1	1	11		
Nincs adat	-	-	1	1	-	12	3	-	3	9	29		
Összesen	65	41	35	93	6	393	250	6	29	39	957		

Szakképzettség és vagyoni helyzet a teljes minta %-ában

Szak- képzet- ség	Vagyoni helyzet							Nincs össze- sen	
	Saját tulajdonú		Családi tulajdonú			Saját ház- ingatlan + mezőgazda- sági in- gatlan családi tulajdon- ban	Nincs va- gyon		
	15 hold mg-i in- ingat- lan	5 holdon felüli mg-i in- gatlan	csak sa- ját ház- ingatlan	mg-i in- gatlan + házin- gatlan	1-5 hold mg-i in- gatlan				10 holdon felüli mg-i in- gatlan
Nincs szakkép- zettsége	5%	2%	2%	1%	1%	2%	-	73%	86%

Az elítéltek legmagasabb iskolai végzettsége

	Fő	%
Analfabéta	57	6
ír, olvas, de iskolai végzettsége bizonyíthatatlan	10	1
4 eleminél kevesebb	39	4
4 elemi	58	6
5 elemi	32	3
6 elemi	170	18
Befejezetlen általános iskola	17	2
Általános iskola 8. osztálya	26	3
Befejezetlen középiskola	13	1
Ipari szakképző iskola	12	1
Befejezetlen középiskola	8	1
Nincs adat	515	54
Összesen	957	100

Az elítéltek családi állapota

	Fő	%
Nős	404	42
Férjezett	38	4
Nőtlen	309	32
Hajadon	88	9
Elvált	14	2
Özvegy	11	1
Élettársi viszonyban él	36	4
Házastársától külön él	7	1
Nincs adat	50	5
Összesen	957	100

5. sz. tábla
Az elítéltek első munkahelyének ágazatai

	Fő	%
Mezőgazdaság	95	10
Közlekedés	58	6
Szolgáltatóipar	18	2
Vas- fémipar	105	11
Bányászat	258	27
Kohászat	11	1
Építőipar	316	33
Könnyűipar	38	4
Élelmiszeripar	12	1
Magánszektor - kisipar	4	-
Vegyipar	16	2
Nincs adat	26	3
Összesen	957	100

6. sz. tábla
Az elítélt első foglalkozása és az első munkaszervezethez kötött foglalkozása (Fogl./fő)

	Az elítélt első foglalkozása							Cseléd	Egyéb	Nincs adat	Összesen
	Mg-i be- segítő család- tag	Ipari tanuló tanonc	Ipari betanít- ott munkás	Ipari segéd- munkás	Alkalmi munkás, napszá- mos	AG.fizi- kai dolgozó	Önálló gazdál- kodó				
Az első munka- szervezethez kötött foglal- kozása											
Ipari szakmunkás	1	22	2	3	2	-	-	-	10	23	63
Ipari betanított munkás	3	4	21	6	4	-	-	-	2	38	78
Ipari segédmun- kás	38	10	7	138	90	-	12	9	16	277	597
Tsz tag	-	1	-	-	2	-	-	-	-	3	6
AG. fizikai dolgozó	6	-	-	1	17	11	3	3	1	31	73
Kisiparos alkal- mazottja	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Egyéb	1	4	1	-	6	-	-	-	11	5	28
Nincs adat	4	2	-	8	15	-	7	1	3	71	111
Összesen	53	44	31	156	136	11	22	13	43	448	957

7. sz. tábla

Az eljárást kezdeményező vállalat területe

	Fő	%
Budapest (Csepel)	119	12
Csepel	26	3
Komló-Pécs	146	15
Sztálinváros	12	1
Komárom	10	1
Miskolc-Diósgyőr	71	8
Veszprém-Várpalota	57	6
Más terület	387	40
Nincs adat	127	14
Σ	957	100

8. sz. tábla

A dolgozó cselekedetének sajátosságai

Az ismert adatok %-ban
(361 = 100%)

Átmeneti munkavégzőképesség csökkenés miatt szociális helyzetén akart változtatni	26	7
Szabadságra akart menni	20	6
Szabadságot kért, mert aratni, csépelni akart	69	19
Felmondott	30	8
Más munkakörbe akarta magát áthelyeztetni	30	8
Más munkahelyre akart menni	41	11
Szóvá tett valamilyen szociális problémát	15	4
Szóvá tett valamilyen munkaszervezési problémát	5	-
Munkásszálláson uralkodó problémát tett szóvá	3	-
Ránézve hátrányos munkahelyi bejegyzést megváltoztatta	29	8
Nem ipari és nem mg-i pénzkereső foglalkozást akart folytatni	11	3
Bérezési problémát tett szóvá	29	8
Alkoholista, iszákos életmódot folytatott	25	7
Több sajátosság egyszerre	32	8
Nincs adat	596	
Σ	957	

9. sz. tábla

A dolgozó konfliktusvállalásának motivációi

	Ismert adatot 100%-nak véve %-ok	
Meg kellett a földet művelni	54	11
Beteg volt, nem tudott munkát végezni	60	12
Családtagja, rokona beteg volt	15	3
Munkahelyi helyzete elviselhetetlen volt	25	5
Hozzá tartozóiról kellett gondoskodnia	20	4
Családtagja, rokona betegsége miatt földet kellett megművelnie	13	3
Nem volt a keresettel megelégedve	48	9
Óvoda, bölcsőde miatt nem tudta gyermekét kire hagyni	2	-
Nem volt pénze a toborzási jutalom visszafizetésére	5	-
Családja megélhetését nem tudta biztosítani	25	5
Keveset volt otthon változó munkahelye miatt	3	-
Eü. szolgálat idő előtt kiírta munkába	3	-
Otthontól távoli munkahely	15	3
Egyéb motívumok	134	27
Több motívum egyszerre	73	15
Nincs adat	462	
Σ	957	

10. sz. tábla

Az ítéletet hozó bíróság megyei elhelyezkedése

M e g y e	fő	%
Budapest	119	12
Baranya	143	15
Békés	10	1
BAZ	36	4
Bács-Kiskun	48	5
Csongrád	3	-
Fejér	1	-
Győr-Sopron	48	5
Hajdú-Bihar	87	9
Heves	2	-
Nógrád	171	18
Pest	71	7
Somogy	25	3
Szabolcs-Szatmár	64	7
Szolnok	1	-
Tolna	51	5
Vas	3	-
Veszprém	64	7
Zala	4	-
Nincs adat	6	-
Σ	957	100

11. sz. tábla

Az ítélet főbüntetésének neve

	Eset	%
Végrehajtható szabadságvesztés	120	13
Felfüggesztett szabadságvesztés	78	8
Javító-nevelő munka	702	73
Pénzfőbüntetés	28	3
Bírói megrovás	10	1
Próbára bocsátás	5	-
Nincs adat	14	2
Összesen	957	100

12. sz. tábla

Enyhítő körülmények az ítéletben

A bíróság enyhítő körülményeket figyelembe vett	825 esetben	86%
A bíróság enyhítő körülményeket nem vett figyelembe	52 esetben	5%
Nincs adat	80 esetben	8%
Összesen	957	100%

Az egyes enyhítő körülmények előfordulásának gyakorisága

Büntetlen előélet	390
Családos állapot	284
Beismerő, megbánó magatartás	294
Társadalmi nevelés hiánya	49
Ellenséges célzat hiánya	245
A vádlott osztályhelyzete	246
Fiatal kora	88
Idős kora	4
Öntudat hiánya	37
Munkáját példásan végzi	31
Alkalmilag megtévedt ember	11
Jóhiszemű a vádlott	8
Népgazdaságilag hasznos munkát végzett	12
Politikailag képzetlen	12
Kapitalista környezet hatása alatt cselekedett	1
Magatartása kispolgár	2
Nehéz gyermekora volt	4

A súlyosbító körülmények fajtái

	Esetben fordult elő
Ismételt munkahelyi fegyelmi vétség	23
Büntetett előélet	46
Személye veszélyes a társadalomra	21
Tettét kiélezett politikai helyzetben követte el	4
Nem talált súlyosbító körülményeket a bíróság	723

ÍTÉLETSZÖVEGEK

A v-i járásbíróságtól
B.21.300/1952/2 szám.

A N é p k ö z t á r s a s á g n e v é b e n !

A v.-i járásbíróság, mint büntető bíróság a tervgazdálkodás elleni büntett miatt S. József terhelt elleni bűnügyben V.-ben 1952. évi szeptember 6. napján megtartott nyilvános tárgyaláson meghozta a következő

í t é l e t e t :

A szabadon lévő S. József terhelt (szül. 1899. dec.7. V.), anyja. É. Teréz, Apja. S. József, kőműves, havi keresete 800 Ft., magyar állampolgár, nős. S. Máriával, 600 n.öl földje van, büntetlen, v.-i lakos

b ű n ö s :

A tervgazdálkodás elleni büntettben.

A járásbíróság ezért S. József terheltet a V.-i M. vállalatnál eltöltendő 3 (három) hónapi javító-nevelő munkára kötelezte azzal, hogy ezen idő alatt a munkájáért 15%-kal (tizenöt százalékkal) csökkentett munkabérből részesüljön.

A javító-nevelő munka kezdetét veszi szeptember 8-án.

Ha a javító-nevelő munkára kötelezett a reábízott munkát nem végzi el rendesen vagy a munkafegyelmet bármilyen más módon sérti, akkor a javító-nevelő munka hátralévő időtartamát azonos időtartamú börtönbüntetésre kell átváltoztatni.

A terhelt köteles az eddig és az ezután esetleg felmerülő bűnügyi költségeket az államkincstárnak megtéríteni.

A járásbíróság az ítéletet jogerőre emelkedése után közli a v.-i államügyésszel, igazságügyi gazdasági hivattal, Munkaerő Tartalékok Hivatalával Budapest V.k. József Attila u. 8.sz. és a V.-i M. Vállalattal.

I n d o k l á s :

A terhelt a V.-i M. Vállalatnál dolgozik, mint kőműves, 1952. évi június 30-án hat nap fizetéses szabadságát vette ki. Még június elején leszerződött aratási-cséplési munkák végzésére anélkül, hogy erre a vállalattól engedélyt kért volna. Mikor kivette a hat nap szabadságát mondta É. János építésvezetőnek, hogy le van szerződve aratni és kért szabadságot az aratási időre. É. János azt válaszolta, hogy nem adhat fizetéses szabadságot a vállalat aratási-cséplési munkák végzésére, de esetleg fizetés nélküli szabadságot tudnak biztosítani arra az időre. Majd kérdezte meg a hat nap lejártával. Hat nap múlva S. József ment be megérdeklődni, hogy maradhatnak-e. É. János azt mondta igen addig, míg írásbeli felszólítást nem kapnak a munka folytatására. A terhelt így tovább folytatta az aratási-cséplési

munkáját. 1952. júl. 28-án a vállalat felszólította terhel-
tet, hogy menjen be dolgozni. É. János akkor nem tartózkod-
ott az üzem területén, így a terheltnak a vállalatnál V.
Gyula főüzemvezető adta meg az utasítást. Miszerint az ügy
É. Jánosra tartozik és ő nem tud mást határozni. Az É. János
tudja azt is, hogy miért hívta be a terhelteket. Ezek után
a terhelt nem ment be dolgozni, de másnap nem ment vissza
a vállalathoz, hogy beszéljen É. Jánossal, hanem folytatta
az aratási munkáját, és csak augusztus 20-án ment be dol-
gozni.

A terhelt ezzel a cselekményével sértette a munkafegyelmet.
Megtartotta a termelésre vonatkozó köteleességét és ezzel hát-
rálta a Népgazdasági tervünk teljesítését. A terhelt cse-
lekménye azt bizonyítja, hogy még nem értékeli kellően azt,
hogy a szocialista társadalmunkban kedvező feltételek között
dolgozhat, megfelelő munkabérért. Nem kell éhen munkanélkül
ácsorognia, mint a kapitalista országokban élő dolgozóknak.
Nálunk munkaerőhiány van, és így nem fenyegeti a munkanél-
küliség réme a dolgozóinkat. Ez a tudat a kevésbé öntudatos
embert csábítja a munkafegyelem lazításra. Pedig a munkafe-
gyelem lazítás megkárosítja az államunkat is, de magát a
fegyelem lazítót is, mert csak a tervek során fejlődő, erő-
södő népgazdaságunk tudja biztosítani az életszínvonal ál-
landó emelkedését. Sőt a békénk biztosítása is az erős or-
szág.

A terhelt, amikor az üzemi munkáját elhanyagolta a mezőgaz-
dasági munkák végzése miatt bűncselekményt követett el.
Mert nem csak azok követnek el bűncselekményt, akik hiányzá-
saik alkalmával nem végeznek termelő munkát, hanem azok a
dolgozók is, akik az általános, vagyis állandó munkahelyü-
kön elhanyagolják a munkát más munkák előtérbe helyezése vé-
gett. A tervek teljesítésébe minden dolgozó munkáját beszámít-
ják az egyes vállalatok. És ha valaki igazolatlanul hiány-
zik a munkahelyéről, annak a munkája hiányzik a vállalat ter-
véből, és lemaradás áll be a terv teljesítésébe.

A büntetés kiszabásánál a bíróság enyhítő körülményként mér-
legelte a terhelt büntetlen előéletét, idősebb állapotát,
továbbá azt, hogy az igazolatlan hiányzása alatt is termelő,
a népgazdaság részére értékes munkát végzett.

A fenti enyhítő körülményekre figyelemmel a bíróság úgy
találta, hogy a terhelt nevelése elérhető szabadság elvonás
nélkül is, ezért a börtönbüntetés kiszabását mellőzte és
csak a rendelkező részben meghatározott javító-nevelő munká-
ra kötelezte a terhelteket.

A terheltnak ezen cselekménye az 1950 : 4.§-ának 1.bek. meg-
határozott büntetés. A javító-nevelő munkát a bíróság a Btá.
48.§-ának alkalmazásával szabta ki.

V., 1952. szept. 8.

Sz.N.-né sk. jbíró bts.

P.I.-né sk. L.J. s.k. ülnökök

Ez az ítélet jogerős és végrehajtható.

Kmf.

S.N.-né s.k. jbíró bts.

A kiadmány hitelül:
gépíró

MÁSOLAT!

A n.-i járásbíróság.
B.T.25.014/1952.2.szám.

A Népköztársaság nevében!

A n.-i járásbíróság tervgazdálkodás érdekét veszélyeztető büntett miatt S. István és társa ellen indított bűnügyben nyilvános tárgyalás alapján meghozta a következő

í t é l e t e t :

1952. október 7-től előzetes letartóztatásban lévő:
I.r. S. István, - aki 29 éves, b.-i születésű és lakos, magyar állampolgár, nős, egy gyermekét tartja. fm.napsz., 6 elemi végzett, vagyontalan, apja: N. István, anyja: V. Erzsébet, büntetlen előéletű,-
II.r. P. Mária férjezett S. Istvánné, - aki 26 éves, b.-i születésű és lakos, magyar állampolgár, házas, 1 gyermekét tartja, fm.napsz., 6 elemi végzett, vagyontalan, apja: Lajos, anyja: T. Mária, büntetlen előéletű,-
vádlottak bűnösök 1-1 rb. tervgazdálkodás érdekét veszélyeztető büntettben.

A járásbíróság ezért:

I.r. S. István és II.r. P. Mária vádlottakat fejenként 3-3 (három-három) hónapi javító-nevelő munkára kötelezi, s munkahelyéül a N.K. Intézet m.-i gazdaságát jelöli ki, ahol korábbi beosztásuknak megfelelően, mint növényápolási munkások (brigádtagok) kötelesek dolgozni, s munkájukért 15-15%-ban csökkentett munkadíjban részesülnek.

A vádlottak a kijelölt munkahelyen kötelezettségüknek igazolatlanul nem tesznek eleget, vagy a munkafegyelmet súlyosan sértő magatartást tanúsítanak, javító-nevelő munka még hátralévő tartamával azonos tartalmú börtönbüntetést kell rajtuk végrehajtani. Vádlottak kötelesek az eddig esetleg felmerült, valamint az ezután felmerülő bűnügyi költséget az államkincstárnak megtéríteni.

I n d o k l á s :

A járásbíróság vádlottak nyilatkozata, a sértett vállalat által becsatolt igazolás, valamint a tárgyalás egyéb adatai alapján a következő tényállást állapította meg:
S. István és felesége P. Mária vádlottak 1952. március 15-től 1952. október 1. napjáig terjedő 6 hónapra kötött munkavállalói szerződést az Intézet m.-i gazdaságának vezetőjével. E munkahelyen I.r. vádlott 500-1200 Ft, míg II.r. vádlott 300-400 Ft havi jövedelemmel rendelkeztek. Vádlottak munkahelyüket 1952. június 12-én önkényesen elhagyták, s oda mai napig nem tértek vissza. Munkakönyvüket sértett gazdaságtól nem kapták meg.

Vádlottak ténybeli beismerésben voltak, bűnösségüket azonban nem ismerték el. Védekezésük során előadták, hogy kk.gyerme-
küket szülei gondozása alatt B. községben hagyták, s 1952. június havában a gyermeket gondozó szülő betegségbe esett, s ezért a gazdaság vezetőtől szabadságot kértek, aki azonban nem engedélyezte, s az utazási jegyet sem bélyegezte le. Ennek ellenére 1952. június 12-én munkahelyüket önkényesen elhagyták, s oda nem kívánnak visszatérni, abból az okból, mert gyermeküket nem tudják kire bízni, munkahelyre magukkal nem vihetik, továbbá mert lakóházat építettek saját részükre, melynek a munkálatai még befejezést nem nyertek.

A bíróság a vádlottak védekezését nem fogadta el. A munkatörvény értelmében 6 hónapon alul a dolgozó szabadságra igényjogosultságot nem tarthat, ezért a gazdaságvezető jogszerűen tagadta meg vádlottak ezirányú kérését. Vádlottak szerződéssel vállalt kötelezettségüket szegték meg akkor, amikor a munkahelyüket önkényesen elhagyták, s e cselekményükkel a gazdaság részére lebontott részlet-terv megvalósítását veszélyeztették.

A bíróság ezért a vádlottak bűnösségét 1 eb-1 rb. az 1950. évi 4.tvr. 4.§. 1.bek-ben meghatározott tervgazdálkodás érdekét veszélyeztető büntettben megállapította.

E bűncselekményre a hivatkozott rendelet 9.§. 1-bek-e 2 évig terjedő börtönbüntetést állapít meg.

A bíróság azonban úgy találta, hogy vádlottakkal szemben a szabadságvesztés büntetés mellőzhető, a Btá.48.§-ában írt előfeltételek velük szemben fennforognak, miért is őket a rendelkező részben javító-nevelő munkára kötelezte, korábbi munkahelyükön azzal, hogy munkabérük ez idő alatt 15%-ban csökkentett lesz.

A bíróság a Bp.244.§ 1.bek. alapján marasztalta vádlottakat a bűnügyi költségekben.

A Btá. 54.§-a vádlottakkal szemben alkalmazható nem volt, mert az előzetes letartóztatásban eltöltött idő a javító-nevelő munka idejébe nem számítható be, másrészt azért sem, mert az előzetes letartóztatás csupán az előállítás érdekében történt, s mindössze néhány órát vett igénybe.

N., 1952. évi október hó 7. napján.
I.T. 1952.X.8.

Ítélet jogerős és végrehajtható.

Dr.K.L. sk. jb.tanácsvezető, L.J. sk. ülnök,
R.M. sk. ülnök.

A kiadmány hiteléül:
aláírás sk.
kiadó

MÁSOLAT!

A n.-i járásbíróságtól.
B.III. 21.895/1952-2.szám.

A N é p k ö z t á r s a s á g n e v é b e n !

A n.-i járásbíróság a N-ben 1952. évi december 3. napján megtartott nyilvános tárgyalás alapján meghozta a következő

í t é l e t e t :

S. Ferencz terhelt, aki 1952. évi december hó 3. napja óta előzetes letartóztatásban van, s aki G. községben 1927. évi november hó 27. napján született g.-i lakos, magyar állampolgár, nőtlen, büntetlen, vagyontalan, jelenleg fm. azelőtt gépl. segéd foglalkozású, atyja Ferencz, anyja B. Ilona, havi keresete kb. 700 Ft.

b ű n ö s

munkafegyelem megsértésével elkövetett büntetben.

A járásbíróság ezért:

S. Ferencz terheltet 4 (négy) hónapi javító-nevelő munkára kötelezi. Munkahelyéül a B.-i Gépgyár m.-i munkahelyét jelöli ki, ahol a munkavezető kijelölése szerint korábbi munkakörének megfelelő munkát köteles végezni. Munkájáért 15 (tizenöt) %-kal csökkentett munkadíjban részesül.

Ha a terhelt kötelezettségének igazolatlanul nem tenne eleget vagy a munkafegyelmet súlyosan sértő magatartást tanúsítana, a javító-nevelő munka még hátralévő tartamának megfelelő börtönbüntetést kell rajta végrehajtani.

A terhelt köteles a netalán eddig felmerült, valamint az ezután felmerülő bünygyi költséget az államkincstárnak megtéríteni. Járásbíróság elrendeli a terhelt azonnali szabadlábra helyezését és a jogerős ítéletnek a n.-i államügyész-séggel való közlését.

I n d o k l á s :

Járásbíróság a terhelt beismerése és a sértett vállalat feljelentésének az adatai alapján az alábbi tényállást állapította meg:

A terhelt, aki 3 hold juttatott földdel rendelkező földműves szülők gyermeke, géplakatos segéd foglalkozású. Vagyontalan, büntetlen. Az 1951. évi május 17-én határozatlan időre, mint géplakatos munkába állott M.-n a B. Gépgyárban itt dolgozott 1952. szeptember 1-ig. Ezen idő alatt két alkalommal 1952. június 2-án és július 7-én munkahelyéről indokolatlanul távol maradt, szeptember 1. napjával pedig önkényesen eltávozott, s azóta nem tért vissza.

A terhelt azzal védekezett, hogy szüleinek az eltartásához hozzá kell járulnia, és ezért lakásához közelebbi munkahelyre szeretett volna jönni. Ezt bejelentette, s erre figyelemmel, szabályszerűen felmondott. Felmondását azonban nem vették tudomásul. Ez a védekezés nem helytálló, mert ezek a szempontok munkába történt elhelyezkedésénél is megvoltak, s akkor kellett volna ezekkel számolnia.

Az önkényes kilépés és az igazolatlan mulasztás bármely intézmény dolgozója követi is azt el, veszélyezteti a népgazdasági terv vagy legalábbis valamely részletterv megvalósítását, sérti a szocialista építés érdekeit és támadja népgazdaságunk gazdasági rendjét. Terhelt önkényes kilépésével szembehelyezkedett szocialista építésünk gazdasági rendjével.

Kártevő célzat azonban terhelt részéről észlelhető nem volt, ezért cselekménye az 1950. 4.tvr. 4.§-a 1.bekezdésében meghatározott munkafegyelem megsértésével elkövetett büntett alkotó elemeit valósítja meg.

Figyelemmel azonban terhelt összes körülményeire és arra, hogy még a kispolgári csökevények hatása alatt van, és hogy részéről rendszer ellenes magatartás tapasztalható nem volt, vele szemben szabadságelvonás nélkül olyan ítélet volt hozandó, ami alkalmas arra, hogy a terhelt és a többi hasonló dolgozót is a munkafegyelem megtartására és a szocialista öntudatra ránevelje. Éppen ezért a bíróság az államügyész-ség indítványának megfelelően erre a Btá. 48.§ szerint javító-nevelő munkára való kötelezést találta alkalmasnak.

Az ítéletnek a bünygyi költségekre vonatkozó rendelkezése a Bp.244.§-a 1. bekezdésén alapul.

A terheltet a bíróság a Bp.103.§-a 2.bek. alapján azonnali hatállyal szabadlábra helyezte, mert vele szemben szabadságelvonásnak nem tekinthető javító-nevelő munkára való kötelezést rendelt el, ezért fogvatartásának korábbi indokai megszűntek.

Mivel a letartóztatás ideje csak pár óráig tartott, s a terhelt ezen időt is a tárgyalóteremben töltötte, ennek az esetleges börtönbüntetésbe való beszámítását a bíróság mellőzte.

Ez az ítélet jogerős és végrehajtható.

N., 1952. évi december hó 3. napján.
Dr.V.S. s.k. jbíró.
B.J. s.k. ülnök, K.F.-né s.k. ülnök

A kiadmány hiteléül:

K sk.
kiadó

MÁSOLAT!

Az e.-i járásbíróság.
B.30.000/1952-2.szám.

A NÉPKÖZTÁRSASÁG NEVÉBEN!

Az e.-i járásbíróság E.-ben 1952. évi november hó 12. napján nyilvánosan tartott tárgyaláson meghozta a következő

í t é l e t e t

1952. november 12-én előzetes letartóztatásba helyezett, s előállított S. János vádlott, aki 1925. szeptember 16-án született S.-n, magyar állampolgár, sz.-i lakos, nőtlen, vagyontalan, bányamunkás, havi keresete 1200-1300 Ft., atyja S. János, anyja O. Róza, büntetve még nem volt. Bűnös munkafegyelem megsértésével elkövetett, részletterv megvalósítását veszélyeztető büntetben.

A bíróság ezért őt 20%-os bércsökkenéssel (húsz) 20 hónapi javító-nevelő munkára ítéli, amit az ítélet jogerőre emelkedését követő napon a sz.-i bányüzemnél köteles megkezdeni, s a javító-nevelő munkát ott eltölteni.

Vádlott köteles az eddig netán felmerült, valamint ezután felmerülő bűnügyi költségeket az államkincstárnak megtéríteni. A bíróság a jogerős ítéletet a sz.-i bányüzemnek, s a munkatartalékok hivatalának megküldi. Az előzetes letartóztatást megszünteti.

I n d o k l á s

A bíróság a következő tényállást állapította meg. A sz.-i bányüzem vezetősége vádlott ellen feljelentést tett azért, mert nevezett mint a bányüzem dolgozója 1952. július hónapban 1, augusztus hónapban 2, szeptember hónapban 1, október hónapban 7 alkalommal volt igazolatlanul távol munkahelyétől.

Vádlott bűnösségét részben beismerve azzal védekezett, hogy több alkalommal a lába fájt, ezért nem ment műszakba. Orvosnál is volt, de az nem írta ki keresőképtelennek, így mulasztását nem igazolták. De azért is mulasztott, mert több alkalommal berúgott s ilyen állapotban nem mehetett dolgozni.

K. István, főaknász, tanú vallomása szerint vádlott munkája ellen kifogás nem merült fel. A baj ott van, hogy vádlott a legényszállóban lakott, rossz környezetbe került, s neki adta magát az italozásnak. Bár ígéretet tett vádlott arra, hogy meg fog javulni, ezt az ígéretét nem váltotta be, mert amikor 3.000 Ft örökséghez jutott, ezt barátaival egy hét alatt elverte, s 7 napon át nem ment munkába.

Vádlott azzal, hogy 11 műszakot igazolatlanul mulasztott, a bányaterv megvalósítását veszélyeztette. Egy-egy munkás kiesése műszakonként 5 csille, vagyis 30 q szén kiesését is jelenti, ami egy család évi tüzelő szükségletét jelenti. Ha valamelyik bányamunkás kimarad, helyette másunnan kell elvonni munkást.

Vádlott azt, hogy a lába fájt, s orvosnál volt, sem a bányavezetőség, sem a bíróság előtt nem igazolta.

A bíróság ezért az ő bűnösségét az 1950:4 tvr. 4.§.(1) bekezdésben írt, részletterv megvalósítását veszélyeztető büntetben megállapította.

Vádlott büntetve még nem volt, csak a bányüzem büntette meg fegyelmileg 4 ízben, összesen 140 Ft pénzbüntetésre. Erre, valamint fiatal korára, s ama komoly ígéretére tekintettel, hogy meg fog javulni, a szabadságvesztés büntetés kiszabását mellőzte, s a Btá. 48.§ alkalmazásával őt javító-nevelő munkára ítélte, melynek tartamát vádlott egyéniségére, italozásra hajlamos voltára, könnyelmű természetére tekintettel 20 hónapban állapította meg, s ez alapon mondotta ki a 20%-os bércsökkenést is, fizetésére, családtalan voltára tekintettel indítvány hiányában, s az ítélet jellegére is figyelemmel, vádlott előzetes letartóztatása megszüntethető volt.

E., 1952. november 12. napján.

T.J. s.k.	dr.N.J. s.k.	V.J. s.k.
ülnök	a tanács elnöke	ülnök

Ez az ítélet jogerős és végrehajtható.

dr.N. s.k.
jb. elnök

MÁSOLAT!

A b.-i kerületi járásbíróság, mint büntetőbíróságtól.
B.IV. - 29.777/1952/2.szám.

A NÉPKÖZTÁRSASÁG NEVÉBEN!

A b.-i ker. járásbíróság, mint büntetőbíróság B.-en 1952. évi szeptember hó 18. napján megtartott nyilvános tárgyalás alapján meghozta a következő

í t é l e t e t .

Az 1952. évi szeptember hó 18. napjától előzetes letartóztatásban lévő S. László vádlott, aki 1901. évi június hó 28. napján P.-en született, b.-i (T.F. u. 146.sz. a.) lakos, segédmunkás foglalkozású, magyar állampolgár, nő, 3 gyermeke van, havi keresete 900,- forint, atyja: S. Lajos, anyja: N. Jozefina, büntetlen,

b ű n ö s: a tervgazdálkodás érdekét veszélyeztető büntetben.

A járásbíróság ezért:
S. László vádlottat 10 (tíz) százalékos bércsökkenés mellett végzendő 5 (öt) hónapi javító-nevelő munkára ítéli, amelyet a Vas- és Fémművek Csögyára Vállalatánál részére előírt munkakörben köteles végezni.

A bércsökkenés nem érinti azonban a részére folyósítandó családjápolási összegét.

I n d o k l á s :

A bíróság vádlott nyilatkozata és az ismertetett nyomozati iratok alapján a következő t é n y á l l á s t állapította meg.

Vádlott, mint a Vas- és Fémművek Vállalatánál alkalmazott segédmunkás, 1952. évi augusztus hó 15-én, majd augusztus 26-tól letartóztatása napjáig igazolatlanul távolmaradt és ezáltal a szocializmust építő munkából 21 napon keresztül kivonta magát.

Vádlott a fenti tényállásban írtcselekménynek az elkövetését beismerte és magát bűnösnek vallotta. Védekezésében előadta, hogy egyrészt a művezető folyton más műszakba helyezte és ezért elment a kedve a munkától. Másrészt pedig járt volna neki még hat nap szabadság, amit nem kapott meg, pedig a lakását kellett volna rendbehoznia.

A bíróság a vádlott védekezését nem fogadta el, mert a vádlott által előadottak nem szolgáltak alapot, a munkahelytől való igazolatlan távolmaradásra.

A szocializmus építéséért mindenki köteles képessége szerint dolgozni. Minthogy a vádlott önhibájából eredő ok miatt a fentiek szerint megállapított időn keresztül számára előírt munkát nem végezte el, munkaerejét a termelésből így kivonta,

a termelésre vonatkozó és jogszabályokon alapuló kötelezettségét megszegte, őt a rendelkező rész szerint bűnösnek kellett kimondani.

Az önkényes kilépés, az igazolatlan mulasztás veszélyezteti a népgazdasági tervünk, vagy legalább is annak valamely részlete megvalósítását, sérti a szocialista építés érdekeit. Ezért a társadalomra veszélyes.

A bíróság azonban úgy látta, hogy a cselekménynek az oka nem a dolgozók társadalmával való szembehelyezkedés és cselekményét nem kárttevő célzattal, hanem öntudatának nagyméretű elmaradottsága, politikai képzetlensége folytán követte el.

A bíróság ezért vele szemben börtönbüntetés helyett a szociális munkafegyelemre nevelés érdekében javító-nevelő munka kiszabását látta szükségesnek.

A javító-nevelő munka tartamának, valamint a bércsökkenés mértékének a megállapításánál a bíróság tekintettel volt a vádlott büntetlen előéletére, súlyosbító körülményt nem észlelt a bíróság.

Amennyiben a vádlott az ítéletben írt kötelezettségének nem tesz eleget, vagy a munkafegyelmet súlyosan megsérti, javító-nevelő intézkedés még hátralévő időtartamával azonos tartamú szabadságvesztésbüntetés lesz vele szemben végrehajtható.

Vádlott ellen a Vas- és Fémművek Vállalata a tervbűncselekmény miatt a feljelentést megtette.

A vádlott cselekménye megvalósítja az 1950. évi 4.tvr. 4.ú. (1) bekezdésébe ütköző és a 9.§ (1) bekezdése szerint büntendő büntetést.

B. 1952. szeptember hó 18. napján.

Sz.J.-né s.k. tanácsvezető-járásbíró.
L.F. sk. B.j. sk. ülnökök

A kiadmány hiteléül:
aláírás sk.
shtisztv.

Ez az ítélet jogerős és végrehajtható.

Kmf.
N. sk.
járásbíró

MÁSOLAT!

A b.-i ker. járásbíróság
mint büntetőbíróság.
B.IV. 30.339-1952-2.

A Népköztársaság Nevében!

A b.-i ker. járásbíróság mint büntetőbíróság B.-n 1952. évi október hó 1. napján megtartott nyilvános tárgyalás alapján meghozta a következő

í t é l e t e t :

1952. évi október hó 1. napja óta előzetes letartóztatásban lévő S. János vádlott, aki 1933. szeptember 5-én született Cs.-en, b.-i lakos, magyar állampolgár, nőtlen, családfenntartó, 4 elemít végzett, segédmunkás foglalkozású, szülei János, és R. Mária, vagyontalan, havi keresete 7-800 forint, büntetlen,

b ű n ö s

a tervgazdálkodás érdekét veszélyeztető büntetttben.

A járásbíróság ezért S. János vádlottat 10% - tíz %-os - bércsökkenés mellett végzendő 3 - három - hónapi javító-nevelő munkára ítéli, melyet a Vas- és Fémművek Csőgyárában, részére előírt munkakörben köteles végezni.

A bércsökkenés nem érinti azonban a részére folyósítandó családi pótlék összegét.

A bíróság elrendeli a vádlott előzetes letartóztatásának megszüntetését és azonnali szabadlábra helyezését.

I n d o k l á s .

A bíróság a vádlott nyilatkozata és az ismertetett nyomozati iratok alapján az alábbi tényállást állapította meg:
A segédmunkás foglalkozású, munkás származású családfenntartó, beteg édesanyját és 14 éves leánygyermekét tartja el - vádlott a Vas- és Fémművek Csőgyára üzeméből 1952. július 26., szeptember 5., 7. és 17. napján távolmaradt.

Vádlott a fenti tényállásban írt cselekménynek az elkövetését beismerte és bűnösnek érzi magát.

Védekezésben előadja, hogy édesapja kórházi ápolás alatt volt, majd meghalt. Édesapja betegsége, majd temetése mind az ő vállára nehezedett, s miután édesanyja is beteg, neki kellett a betegséggel és temetéssel felmerült dolgokat elintézni. Előadta azt is, hogy ezen ügyek intézésére a vállaltól kapott egy-pár napot, azonban az engedélyezett napok az ügyei elintézésére nem voltak elégségesek, és azért maradt távol igazolatlanul az üzemből.

A bíróság a vádlott védekezését nem fogadta el, mégpedig azért, mert a családi körülményei nem szolgáltatathat mulasztás indokául.

Minthogy a vádlott önhibájából előző ok miatt a megállapított időn keresztül számára előírt munkát nem végezte el, munkakeréjét a termelésből kivonta, a termelésre vonatkozó jogszabályokon alapuló kötelezettségét megszegte, őt a rendelkező rész szerint bűnösnek kellett kimondani.

Az igazolatlan mulasztás veszélyezteteti Népgazdaságunk, terünk, vagy legalábbis annak valamely részlege megvalósítását, sérti a szocialista építés érdekeit és ezért a társadalomra veszélyes.

A bíróság azonban úgy látta, hogy a cselekménynek oka nem a dolgozók társadalmával való szembehelyezkedés és cselekményét nem kártevő célzattal, hanem öntudatának nagymérvű elmaradottsága, politikai képzetlensége folytán követte el.

A bíróság ezért vele szemben börtönbüntetés helyett a szocialista munkafegyelemre nevelés érdekében javító-nevelő munka kiszabását látta szükségesnek.

A javító-nevelő munkatartamának, valamint a bércsökkenés mértékének megállapításánál a bíróság tekintettel volt vádlott büntetlen előéletére, beismerésére, töredelmes megbánására, fiatalabb korára, beteg édesanyjára és kistestvérét kell eltartania, és kereseti viszonyaira.

Amennyiben vádlott ítéletében írt kötelezettségének nem tesz eleget, vagy a munkafegyelmet súlyosan újból megsérti, a javító-nevelő intézkedés még hátralévő időtartamával azonos tartamú szabadságvesztés büntetés lesz vele szemben végrehajtható.

Vádlott ellen a Vas- és Fémművek tervbűncselekmény miatt a feljelentést megtette.

Vádlott cselekménye megvalósítja 1950 évi 4.tvr. 4.§. 1.bekben meghatározott, a 9.§. 1.bek. szerint büntetendő büntetett.

B., 1952. év október 1. napján.
Cs.P. sk. ülnök W.E. sk. ülnök

dr.N.I. sk.
tanácsvezető

Az ítélet joegerős és végrehajtható.

Dr.N. sk. jbíró

írásba foglalva 1952. október 20.

Az ítéletet fogalmazta dr. M.J. jb.fog.

MÁSOLAT!

Az sz.-i járásbíróság
B. 21010/1952/2.

A Népköztársaság Nevében!

A sz.-i járásbíróság, mint büntetőbíróság tervfegyelem megsértésének büntette miatt vádolt S. István ellen folyamatba tett bűnügyben az 1952. október hó 7. napján tartott nyilvános tárgyalás alapján meghozta a következő ítéletet:
az 1952. október hó 6. napján őrizetbe vett S. István nős K. Etelkával 1917. január 7-én született T.-n, ott is lakik, gyárimunkás, 1945. mg. napszamos, illetve gazdasági cseléd, apja néh. András, anyja. P. Veron, 2 kk. gyermeke van, 2 1/2 hold juttatott földje van, büntetlen előéletű, terhelt bűnös munkafegyelem megsértésével elkövetett tervfegyelem megsértésének büntetésében:

a járásbíróság ezért S. István terheltet 4 (négy) havi javító-nevelő munkára kötelezi, melyet volt munkahelyén a Kohászati Üzemek Vasgyári Üzemében köteles 1952. október hó 13. napjától kezdődőleg elvégezni; - elrendeli a terhelt azonnali szabadlábra helyezését és kötelezi, hogy munkahelyére ezen a napon térjen vissza és az üzemvezetőség által kijelölt munkát kezdje meg.-

Javító-nevelő munkájáért az egyébként járó munkabér 15 (tizenöt) %-kal csökkentett része illeti meg. A csökkentés nem érinti azokat a pótlékokat, amelyek családtagjai után járnak. A Vállalat a munkabér csökkentett részét a számfejtést követő 15 nap alatt köteles a csekkszámára az államnak befizetni.-

Terhelt amennyiben egészségi állapota megengedi a lehetőséghez képest eddigi munkakörében foglalkoztatandó, magasabb illetménnyel járó munkahelyen a javító-nevelő munka tartama alatt nem foglalkoztatható, az üzemi termelés érdekében azonban alacsonyabb munkakörben lehet foglalkoztatni. Ha terhelt kötelezettségének igazolatlanul nem tesz eleget, vagy a munkafegyelmet súlyosan sértő magatartást tanúsít, amit az üzemvezetőség a bíróságnak jelenteni köteles, a javító-nevelő munka még hátralévő tartamával azonos tartamú börtönbüntetést kell rajta végrehajtani, s az ezzel felmerülő bűnügyi költséget az államkincstárnak a terhelt megtéríteni köteles. A jogerős ítélet végrehajtása végett a bíróság a vádhatóságnak a m.-i IGH.-nak és a fent említett vállalatnak a jogügyi osztály 54.637/19... sz. feljelentésére hivatkozással megküldi.

I n d o k o k :

A bíróság a terhelt beismerő vallomása alapján tényként állapítja meg, hogy a terhelt az 1949. évtől kezdődőleg a rendelkező részben megjelölt üzem tisztítóműhelyében állott, mint gyári munkás alkalmazásban. 1952. július hó 4-től a

terhelt fizetéses szabadságának kiadását kérte abból a célból, hogy T.-n levő földjén az aratást és cséplést a szabadság tartama alatt eltudja végezni. Minthogy azonban részére ebben az időpontban az üzem folytonossága és a terv teljesítése érdekében az üzemvezetőség szabadságot adni nem tudott, a terhelt 1952. július 4-én a munkából önkényesen elmaradt, s az aratás és cséplés befejezése után 1952. július 18-án munkahelyén önként újból jelentkezett, azonban az üzem ekkor már nem vette vissza, mert önkényes kilépőnek tekintette és munkaviszonyát fegyelmi úton időközben megszüntette.-

Terhelt ugyan abból a célból hagyta el a munkahelyét, hogy nemzetgazdasági szempontból szintén nagy jelentőséggel bíró más természetű munkát végzett el, ez azonban a cselekményét teljesen menthetővé nem teszi, mert kimaradása az üzem részlettervének megvalósulását kétségtelenül veszélyeztette, hiszen épp a terv teljesítése érdekében tagadta meg tőle az üzem a szabadságának kiadását.- Viszont az is kétségtelen, hogy terheltet kártevő célzat nem vezette, s így a bíróság a terhelt bűnösségét az 1950. évi 4.tvr. 4.§-ába ütköző és a 9.§. 1.bek. szerint minősülő tervgazdálkodás érdekeit sértő büntetésben bűnösnek mondta ki.-

Kártevő célzat hiányában a bíróság a vádindítványnak megfelelően javító-nevelő munkát állapított meg börtönbüntetés helyett. A javító-nevelő munka időtartamának megállapításánál, valamint a fizetés csökkentés mérvének megszabásánál a bíróság figyelembe vette, hogy egyrészt a terhelt nem kívánta az üzemet véglegesen önkényesen elhagyni, másrészt, hogy távolléte alatt nemzetgazdasági szempontból fontos munkát végzett.- Ezért a munka tartamát 4 hónapban, a fizetés csökkentés mérvét pedig csupán 15%-ban állapította meg.

A terhelt a tárgyaláson arra is hivatkozott, hogy a rendes üzemi munkáját az öntőműhelyben 2 oldali sérve és más betegsége miatt nem tudja kellően ellátni. Bár az a körülmény, hogy a terhelt beteg a tárgyalás adatai szerint bizonyítva nincs, a bíróság az ítéletben kifejezetten hangsúlyozza, hogy a terhelt a volt munkahelyén csak abban az esetben foglalkoztatandó, ha egészségének ártalma nélkül azt megteheti. Amennyiben a javító-nevelő munka során orvosilag bebizonyosodna, hogy terhelt volt munkahelyén egészségének veszélyeztetése nélkül tovább nem dolgozhatna, úgy az üzem vezetőség olyan munkába köteles őt foglalkoztatni, amelyet egészségének veszélyeztetése nélkül elvégezhet.-

A bíróság a javító-nevelő munka kezdő időpontját október hó 13-ában állapította meg azért, hogy az ítéletnek az üzemmel való közlésére megfelelő idő álljon rendelkezésre, ennek hiányában ugyanis, az üzem a terheltet fegyelmi úton történt elbocsátása miatt a munkába nem fogadná vissza.

Sz., 1952. október hó 7-én.
Dr. D.F. sk. Aláírás sk.
járásbíró a bíró
tanács elnöke

Aláírás sk.
az akadályozott B.A.
bíró helyett

Ez az ítélet jogerős és végrehajtható.

Sz., 1952. október 8-án.

Aláírás sk.
járásbíró

Р Е З Ю М Е

Томаш Дъекички "Общественные предпосылки правового регулирования трудовой дисциплины в Венгрии 1952-го года"

Одним из актуальных вопросов наших дней проблемы трудовой дисциплины. В данной работе показываются некоторые взаимозависимости общественно-исторического фона трудовой дисциплины.

В центре внимания нашего анализа стоит период развёртывания социалистического строительства, когда привлечение к ответственности недисциплинированных работников обеспечивалось строгими нормами права. Основой нашего анализа являются приговоры, вынесенные уголовными судами.

Далее в работе показываются общественные отношения различных групп работников, условия их жизни и их общественные судьбы. Кроме того, даётся характеристика конфликтов внутри трудовых организаций, рассматривается природа правовых санкций и особенности правовых консеквенций.

Наряду с эмпирическим анализом в работе делается попытка общественно-теоретического освещения проблемы, рассматриваются далее изменения трудовых организаций и общественно-экономическая ситуация. При этом в ходе анализа привлекается богатая литература по социологии труда и истории экономики.

В заключение даются таблицы, показывающие наиболее важные взаимосвязи, и приводятся наиболее интересные тексты приговоров.

Важнейшие выводы из нашего исследования следующие: Решающим фактором с точки зрения осуществления правовых распоряжений, направленных на укрепление трудовой дисциплины, является признание того факта, что трудовая дисциплина носит общественный характер. Процессы, происходящие внутри трудовых организаций и направленные на достижение определённых интересов, влияют на формирование правового регулирования. Кроме того, нельзя оставлять без внимания и роль конфликтов, исходящих из хозяйственного механизма.

Строгое регулирование касается специальной группы работников. Их общественное положение и позиция, занимаемая ими в трудовых организациях, специфичны, а их профессиональный путь (в период исследования) не завершается карьерой.

Выводы данной работы актуальны, так как не пользуясь опытом прежних экспериментов, невозможно найти выход из создавшегося в настоящее время положения.